

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Izdaja (Editors): Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo Maribor. Glavni in odgovorni urednik (Chief and Responsible Redactor): prof. dr. Jože Koropec, 62001 Maribor, Koroška 160, Jugoslavija. Telefon 22-171

Uprava in založba (Administration and Publisher): Založba Obzorja, 62001 Maribor, Partizanska 5. Tiskarna (Printing House): CGP Večer, 62001 Maribor, Svetozarevska 14, Jugoslavija.

2	CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE	LETNIK 53 NOVA VRSTA 18	STR. 1-113	MARIBOR	1982
---	---	----------------------------	------------	---------	------

Vsebina		Contents
Clanki		Articles
Znidarič Marjan: Uvedba nemške civilne uprave v Mariboru leta 1941	1	Znidarič Marjan: Introduction of the German Civil Administration in Maribor in the Year 1941
Fajdiga Mirko: Pohorska četa 1943 in njena dejavnost	15	Fajdiga Mirko: The Pohorje-Company in 1943 and Its Activity
Klanjšček Zdravko: Vloga narodno-osvobodilnih enot v sovražniškem zaledju jugoslovansko-nemške fronte v sklepnih operacijah za osvoboditev 1945	25	Klanjšček Zdravko: The Role of the Units of the National Liberation War in the Enemy's Hinterland of the Yugoslav-German Front during the Concluding Operations for the Liberation in 1945
Objave virov		Publications of Sources
Snuderl Makso: Štajerski begunci v Ljubljani — ena od 18 skupin vrhovnega plenuma OF od 1941 do 1943	35	Snuderl Makso: The Styrian Fugitives at Ljubljana — One of the 18 Groups of the Supreme Plenum of the Front of Liberation from 1941 to 1943
Ferenc Tone: Dnevnik nacističnega funkcionarja na Štajerskem iz poslednjih mesecev vojne	43	Ferenc Tone: Diary of the Nazi Functionary in Styria from the Last Months of the War
Ocene		Reviews
Ferenc Tone: Spoštljiv odnos do žrtev in njihove oporoke	98	Ferenc Tone: Respectful Reference to the Victims and Their Last Will
Znidarič Marjan: Milica Ostrovska: Kljub vsemu odpor	101	Znidarič Marjan: Milica Ostrovska: Kljub vsemu odpor (In Spite of All Resistance)
Grašič Miroslava: Revolucionarna izročila — domicili v slovenskih občinah	104	Grašič Miroslava: Revolucionarna izročila — domiciles in Slovene Communities
Poročilo		Report
Stojanović Risto: Oris dejavnosti muzeja revolucije v Slovenjem Gradcu	106	Stojanović Risto: Description of the Activity of the Museum of the Revolution at Slovenj Gradec
V spomin		To the Memory
Leskovec Antoša: Albert Struna	109	Leskovec Antoša: Albert Struna
Leskovec Antoša: Jože Šorn	111	Leskovec Antoša: Jože Šorn

Izvilleke prispevkov v tem časopisu objavljata »Historical Abstracts« in »America: History and Life«.

Abstracts of articles in this review are included in »Historical Abstracts« and »America: History and Life«.

Na naslovni strani je fotografija ovojnice zbornika Poslovilna pisma žrtev za svobodo, 1978 — (zbornik) opremil akademski slikar Janez Vidic

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji.

ČLANKI

UVEDBA NEMŠKE CIVILNE UPRAVE V MARIBORU LETA 1941

Marjan Žnidarič*

UDK 949.712:352(430:497.12 Maribor)»1941«

ŽNIDARIČ Marjan: Uvedba nemške civilne uprave v Mariboru leta 1941. (Zusammenfassung: Die Einführung der deutschen Zivilverwaltung in Maribor im Jahre 1941.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, str. 1—14.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in engl.

Maribor je bil v letih 1941—1945 središče nemške okupacijske enote Spodnje Stajerska. Od prihoda šefa civilne uprave dr. Siegfrieda Ulberreitherja 14. aprila 1941 dalje so tu delovali vsi pomembnejši okupatorjevi okupacijski uradi. Okupacijski aparat, katerega glavna naloga je bila čimprejšnje in popolno ponemčenje Maribora in slovenske Stajerske, je začel takoj delovati po že v naprej pripravljenih načrtih. Na območju Spodnje Stajerske je bilo ustanovljenih šest okrožij. Okrožje Maribor-mesto, ki je obsegalo poleg mesne občine še dele nekaterih okoliških občin, je vodil Fritz Knaus. Glavni izvajalec ukrepov šefa civilne uprave je bila policija. Pod vodstvom komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Stajersko Otto Lurkerja so delovali tajna državna policija, državna kriminalna policija, varnostna služba in preseljitveni štab. Poleg varnostne policije je imela svoj sedež v Mariboru tudi redarska policija, pod katero sta spadala orožništvo in zračna policija. Semo za območje mesta Maribor, ki je predstavljal enoten policijski okraj, je bila sredi junija 1941 ustanovljena državna policijska uprava pod vodstvom policijskega ravnatelja dr. Adolfa Wallnerja. Poleg okupatorjevih upravnih organov in germanizacijske dejavnosti Stajerske domovinske zveze, je policija posicla najpomembnejši člen pri izvajanju okupatorjeve ponemčevalne politike v Mariboru.

UDC 949.712:352(430:497.12 Maribor)»1941«

ŽNIDARIČ Marjan: Introduction of the German Civil Administration in Maribor in the Year 1941. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, p. 1—14.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

In the years 1941 to 1945 Maribor was the centre of the German occupation units of Low Styria. Since the arrival of the chief of the civil administration dr. Siegfried Ulberreither on April 14th 1941 all the more important occupying offices of the occupier worked here. The occupying apparatus whose main task it was to germanize Maribor and the Slovene Styria completely and as soon as possible, began its activity immediately after the plans prepared already in advance. Six circuits were established on the territory of Low Styria. The circuit of the town of Maribor, comprising beside the municipally also parts of some neighbouring communities, has been led by Fritz Knaus. The main executor of the orders of the chief of the civil administration was the police. Under the leadership of the commander of the security police and the security service for Low Styria Otto Lurker acted the secret State police, the criminal State police, the security service and the transmigration staff. Beside the security police also the police-station had its seat at Maribor, to it belonged the gendarmerie and the protective police. Only for the territory of the city of Maribor, presenting a uniform police district, a State police administration under the leadership of the police director dr. Adolf Wallner was established. Beside the administrative organs of the occupier and the germanizing activities of the Styrian patriotic league (steirischer Heimatbund), the police became the most important link in executing the germanizing policy of the occupier at Maribor.

* Mag. Marjan Žnidarič, kustos-pedagog v muzeju narodne osvoboditve Maribor.

Nemška vojaška okupacijska uprava, ki je prevzela oblast v Mariboru 8. aprila 1941 od kulturbundovcev, je svoje posle opravljala le nekaj dni. Že 14. aprila jo je zamenjala oblast šefa civilne uprave. Konec marca ali v začetku aprila se je namreč Hitler odločil za tak okupacijski sistem na slovenskem Štajerskem, kot ga je že pred tem uvedel v Alzaciji, Lotaringiji in v Luksemburgu. Vodjo NSDAP in državnega namestnika nemške Štajerske je postavil za šefa civilne uprave. 14. aprila 1941 je štajerski deželni vodja (Gauleiter) in državni namestnik dr. Sigfried Uiberreither s svojim delovnim štabom prispel iz Gradca v Maribor, kjer so mu mariborski Nemci pripravili prisrčen sprejem. Že na meji v Šentilju ga je v krajšem nagovoru pozdravil vodja Švabsko-nemške kulturne zveze (Kulturbund) za Dravsko banovino Hans Baron, ki ga je nato skupaj z vladnim predsednikom dr. Ottom Müller-Hacciusom in vodjem zasedbenega štaba Franzom Steindlom spremljal v slavnostno okrašeni Maribor. Po pozdravu župana dr. Franza Brandstätterja in šefa mariborske policije dr. Gerharda Pfrimerja se je Uiberreither podal v viteško dvorano mariborskega gradu, kjer so se mu predstavili vodje mariborskih Nemcev. Na Trgu svobode pred gradom pa je imel slavnostni govor, v katerem je obrazložil program svojega dela.¹

Sedež urada šefa civilne uprave je bil do 15. novembra 1941 v prostorih realne gimnazije na današnjem Leninovem trgu v Mariboru, nato pa v Gradcu. V Uiberreitherjevem delovnem štabu, ki so ga sestavljali pooblaščenec za posamezne upravne panoge, poveljnik redarstvene policije, komandant orožništva, pooblaščenec šefa varnostne policije in varnostne službe, vodja urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva, ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja in zvezni vodja Štajerske domovinske zveze, je bilo 54 ljudi. Med njimi sta bila samo dva z jugoslovanskim državljanstvom (ing. Bruno Rungaldier kot vodja oddelka za poljedelstvo in dr. Edmund Kupnik kot pooblaščenec za lovstvo) in le pet Nemcev (vladni predsednik in Uiberreitherjev namestnik dr. Otto Müller-Haccius, ki je načeloval uradu šefa civilne uprave, zvezni uradnik med šefom civilne uprave in notranjim ministrstvom višji vladni svetnik dr. Müller-Scholtes, vodja upravnega urada Alfred Hofschmied, pooblaščenec za delovna vprašanja vladni svetnik dr. Heninger ter oddelčni vodja Lungerhausen), ostalih 47 je bilo Avstrijcev iz sosednje Štajerske. Delovni štab šefa civilne uprave je na svojih sejah, tako imenovanih štabnih razgovorih, razpravljal o najvažnejših vprašanjih in potrebnih ukrepih na ustreznih področjih uprave. Na štabne razgovore so bili od časa do časa, kolikor je bilo potrebno, vabljeni tudi predstavniki drugih služb in uradov ter politični komisarji oziroma deželni svetniki. Do 28. novembra 1941 so bili štabni razgovori v Mariboru, nato pa v Gradcu. Pod vodstvom šefa civilne uprave so bile centralistično strnjene ne samo vse veje javne uprave, temveč tudi še druge veje polupravne, politične, policijske in gospodarske dejavnosti.²

Organizacija urada šefa civilne uprave v Mariboru se je v glavnem ujemala z organizacijo urada državnega namestnika v Gradcu, saj so posamezne veje javne uprave (npr. upravo, šolstvo, delovna vprašanja itd.) vodili isti ljudje ali pa njihovi namestniki. Do še močnejše personalne povezanosti med deželno

¹ Marburger Zeitung, 15. 4. 1941, št. 84; Tagespost, 15. 4. 1941; Štajerski gospodar, 3. 5. 1941, št. 1; Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945, Maribor 1968, str. 140 (odslej: Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika).

² V Gradcu se ni takoj preselil celotni urad šefa civilne uprave. V Mariboru je ostalo še dve uradov, med njimi ljudje štirje, ki so bili skupni z uradi zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze; Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, 19. 11. 1941, št. 52 (odslej VAZSt.); Mirko Brolih, Dr. Sigfried Uiberreither; isti, Hitlerjevski režim v Jugoslaviji v letih 1941–1945 (odslej: Brolih, Hitlerjevski režim), oba elaborata sta v fondu Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev (odslej: fond KUZOP), v arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor (odslej: v AMNOM) in v arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, fasc. 153.

upravo na Štajerskem in šefom civilne uprave za Spodnjo Štajersko je prišlo po 15. novembru 1941, ko je šef civilne uprave prenesel svoj sedež iz Maribora v Gradec, kjer je bila uprava obeh uradov združena v istih rokah in v istih prostorih ter so jo vodili skupni vodje uradov. Različni so bili samo referenti.³

Šef civilne uprave dr. Uiberreither je že pred svojim prihodom v Maribor imenoval na sedeže bivših okrajnih načelstev politične komisarije. Politični komisar za mesto Maribor je postal dotedanji deželni svetnik za okrožje Gradec-podeželje SA-Standartenführer Fritz Knaus, doma iz Leobna, ki je pozneje postal tudi veliki župan okrožja Maribor-mesto. Politični komisarji so imeli na svojem območju enake pristojnosti kot šef civilne uprave za celotno Spodnjo Štajersko. Za vse dogajanje so bili odgovorni samo šefu civilne uprave, ki jim je dajal navodila. Na Spodnjem Štajerskem je bilo postavljenih skupno 15 političnih komisarjev. Takoj po prevzemu svojega službenega mesta je politični komisar za mesto Maribor Fritz Knaus prevzel upravo iz rok volksdeutscherjev, ki so se že v noči na 8. april polastili mestne uprave, večino bivših jugoslovanskih uradnikov pa pozaprli. Politični komisar je imel ob sebi več poverjenikov (za občo upravo, šolstvo, prehrano, socialno skrbstvo, policijo, finance, pošto, promet...), ki so bili prav tako večinoma Avstrijci.⁴

Politični komisarji so v občinah postavili nove župane, tako imenovane »uradujoče župane« (Amtsbürgermeister), kajti stari občinski odbori so bili 14. aprila razpuščeni, oblast dotedanjih županov pa je prenehala. Uradujoči župani so bili imenovani iz vrst volksdeutscherjev, razen za mesto Maribor, kjer je postal župan SA-Hauptsturmführer dr. Erwin Engelhardt iz Frohnleithna pri Gradcu. Na tem položaju je ostal do leta 1942, ko je prevzel posle deželnega svetnika za okrožje Maribor-podeželje. Bil je tudi osebni adjutant šefa civilne uprave dr. Uiberreitherja. S tem je bil jugoslovanski upravni aparat odstranjen, začasno je ostala le še stara upravna razdelitev.⁵

Zaradi pomanjkanja nemškega uradništva in z namenom, da bi bila uprava na slovenskem Štajerskem enaka kot v pokrajinah nekdanje Avstrije, so na slovenskem Štajerskem 1. julija 1941 ukinili okraje in uvedli pet podeželskih okrožij (Maribor-podeželje, Celje, Ptuj, Trbovlje, Brežice) in eno mestno okrožje (Maribor-mesto), medtem ko so nekdanji ljutomersko-radgonski okraj priključili k podeželskemu okrožju Radgona. Okrožje Maribor-mesto je obsegalo mestno občino Maribor in dele bivših okrajnih načelstev Maribor-levi in Maribor-desni breg. S posebno odredbo šefa civilne uprave z dne 4. junija 1941 (veljati je začela 15. junija 1941) so bile v novo nastalo okrožje Maribor-mesto vključene poleg mestnih katastrskih občin Maribor-mesto, Koroška vrata, Grajska vrata, Grajski marof in Sveta Magdalena še naslednje katastrske občine: Studenci, Kamnica, Bresternica, Košaki, Pekel, Pobrežje, Počehova, Meljski hrib, Krčevina, Razvanje, Pivola, Zgornje Hoče, Spodnje Hoče, Bohova, Rogoza, Limbuš, Pekre, Hrastje, Tezno, Zrkovci, Dogoš, Spodnje Radvanje in Zgornje Radvanje ter južni del katastrske občine Rošpoh. Potemtakem so bile okoliške občine Studenci, Radvanje, Tezno in Pobrežje v celoti vključene v okrožje Maribor-mesto, medtem ko so bili deli občin Kanonica, Košaki, Hoče in Limbuš priključeni okrožju Maribor-podeželje. Okrožje Maribor-mesto se je odslej delilo na osem okrajev (Maribor-center, Studenci, Radvanje, Limbuš, Kamnica, Košaki, Pobrežje in Hoče), vendar se ta razdelitev ni uveljavila, ampak se je okupatorjeva mestna uprava ves čas naslanjala na krajevne skupine Štajerske domovinske zveze. Mestno okrožje Maribor je okupator rad imenoval tudi Ve-

³ Brollh, Hitlerjevski režim; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 145.

⁴ VAZSt., 15. 4. 1941, št. 1; Brollh, Hitlerjevski režim v Jugoslaviji; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 145–146.

⁵ VAZSt., 15. 4. 1941, št. 1; Brollh, Hitlerjevski režim.

liki Maribor (Gross Marburg), ki pa bi po prvotnih zamislih naj zajemal poleg mesta še okoliške občine Pobrežje, Tezno, Studence in Košake, ne pa tudi Hoč, Radvanja, Limbuša, Kamnice in Zrkovcev. Politični komisar okrožja Maribor-mesto je postal Fritz Knaus, ki pa je imel sedaj manjšo oblast kot prej v okraju. Odvzeta mu je bila pristojnost v zadevah pravosodja, pošte, železnice in financ. Okrožja so se delila v politične občine, vendar je okrožje Maribor-mesto predstavljalo enotno politično občino. S 1. februarjem 1942 so politični komisarji dobili naziv deželni svetnik (Landrat), politični komisar okrožja Maribor-mesto pa je postal veliki župan (Oberbürgermeister).⁶

Nemška mestna občinska uprava v Mariboru se je začela izgrajevati že pred uradnim prevzemom občinske uprave 14. aprila 1941. Ohranjen je dopis graškega velikega župana dr. Juliusa Kasparja deželnemu svetniku Fritzu Knausu v Gradcu z dne 9. aprila 1941, ko je bil le-ta že določen za političnega komisarja v Mariboru. V njem mu pošilja predlog za vodje nekaterih pomembnejših uradov mestne uprave v Mariboru v začetnem obdobju. Za socialno skrbstvo naj bi skrbel mestni svetnik Heinrich Leitl, mestno upravo bi prevzel komornik dr. Ernst Haber, obrtne zadeve višji svetnik mestne uprave dr. Stephan Polanez, mestne finance bi vodil višji mestni inšpektor Karl Wranny, za preskrbo mesta z vodo bi skrbel dr. ing. Julius Steiner, za mestni plinovod ing. Anton Primoschitz in za preskrbo z električno energijo ing. Franz Reindl. Vsi navedeni so bili iz vrst uradnikov in nameščencev mestne uprave v Gradcu. Večina jih je kmalu res zasedla pomembne položaje v mestni upravi v Mariboru.⁷

Prvi delovni štab političnega komisarja za mesto Maribor je štel 24 ljudi. To so bili: Fritz Knaus, dr. Erwin Engelhardt, dr. Gustav Stauder, dr. Ernst Holzer, dr. Stephan Polanez, Heinrich Leitl, dr. ing. Julius Steiner, Karl Wranny, ing. Franz Reindl, ing. Anton Primoschitz, Margarete Götschmaier, Hermann Gutternigh, Aleksander Hödl, Hermann Krammer, Josef Lecher, Josef Potnik, Erika Rollet, Alois Tomberger, Alois Unger, Heinrich Wollinger, Otmar Stangl, Wilhelm Gibiser, Willibald Weber in Wilhelm Permoser. Vsi so bili Avstrijci, Gradčani in člani NSDAP, le Wilhelm Permoser, po poklicu odvetnik, je bil volksdeutscher (rojen v Poljčanah, kjer je preživel mladost). Poprečna izobrazba članov delovnega štaba političnega komisarja za mesto Maribor je bila zelo visoka in kar je še pomembneje, mnogi med njimi so bili tudi večči slovenskega jezika v govoru in pisavi.⁸

Okrog 10. aprila 1941 je Fritz Knaus iz zgoraj navedenih razpoložljivih sil že sestavil mestno upravo, ki je začela z delom 14. aprila. Na čelu mestne uprave je bil politični komisar, njemu podrejeni pa so bili štirje uradi in pet oddelkov. Urad mestne uprave je vodil župan dr. Erwin Engelhardt ob pomoči dr. Gustava Stauderja in dr. Willibalda Weberja, glavnemu uradu je načeloval Alois Tomberger, obstajali pa so še tajništvo in računovodstvo, mestna zbornica pod vodstvom Karla Wrannya ter oddelki I, II, III, IV in V. Prvi oddelek pod vodstvom dr. Ernesta Holzerja je skrbel za državljanske zadeve (prijavni urad, matični urad, stanovanjski urad...), drugi oddelek pod vodstvom dr. Willibalda Weberja je skrbel za šolstvo, tretji za zdravstvo in telesno vzgojo, četrti za gospodarstvo in peti za komunalna vprašanja (avtobusno podjetje, mestna

⁶ VAZSt., 10. 6. 1941, št. 20, 20. 6. 1941, št. 25 in 27. 1. 1942, št. 63; poročilo političnega komisarja z dne 21. 10. 1941, fond KUZOP, fasc. I, v Arhivu Slovenije (odslej: v AS).

⁷ Omenjeni dopis je v fondu mestne občine Maribor, v Pokrajinskem arhivu Maribor (odslej: v PAM).

⁸ Seznam članov delovnega štaba političnega komisarja za mesto Maribor Fritza Knausa in vprašalna polja za člane delovnega štaba z dne 4. 4. 1941, oboje v fondu mestne občine Maribor, v PAM.

plinarna, mestni vodovod, elektropodjetje, pogrebni zavod, mestna klavnica in uprava nepremičnin).⁹

Do prve organizacijske spremembe okupatorjeve mestne uprave v Mariboru je prišlo že julija 1941, ko je bilo ustanovljeno okrožje Maribor-mesto. Pristojnosti mestne uprave so se sedaj razširile še na priključena predmestna območja. Povečal se je predvsem glavni urad, v katerem so imele sedaj posebne zastopnike tudi bivše samostojne občine Pobrežje, Studenci, Košaki, Hoče, Kamnica, Limbuš in Radvanje. Namesto prejšnjih oddelkov I–V so bili uvedeni samostojni uradi, nekaj pa jih je bilo tudi na novo ustanovljenih. Februarja 1942 je dobila mestna uprava v Mariboru, s postavitvijo Fritzja Knausa za velikega župana, dokončno obliko. 25. marca 1942 je veliki župan izdal posebni poslovni in službeni red mestne uprave v Mariboru, iz katerega je dokaj natančno razvidna struktura in pristojnost posameznih upravnih uradov. Na čelu mestne uprave je bil veliki župan skupaj z županom, mestnim komornikom, mestnim svetnikom in mestnim šolskim svetnikom kot častnim članom. Neposredno je bilo velikemu županu podrejenih šest decernatov (Decernat) pod vodstvom decernentov. Vseh šest decernatov je šlo 15 uradov. Šestnajsti urad, ki je bil prav tako neposredno podrejen velikemu županu, je bil tako imenovani računsko-izpraševalni urad, ki je opravljal občinske računovodske in tajniške posle. Uradi so se delili v oddelke in oddelki v pisarne. Zaradi slabo ohranjenega arhiva mestne občine je bilo mogoče le deloma rekonstruirati vodstveni kader posameznih decernatov in uradov. V decernat I so spadali glavni urad z osmimi oddelki pod vodstvom dr. Otta Badla, pravni urad pod vodstvom dr. Viktorja Schifferja, civilni urad pod vodstvom Heinza Jägerja in obrtno tržni urad pod vodstvom dr. Willibalda Weberja. Decernat II se je delil na šolski urad s petimi oddelki pod vodstvom Simona Petza in na kulturni urad s tremi oddelki, ki ga je vodil Pipo Peteln. Pod kulturni urad so spadali še muzej, mestno gledališče in mestna knjižnica. Decernat III je zanimal urad za socialno skrbstvo s šestimi oddelki, mladinski urad pod vodstvom Josefa Bende in stanovanjski urad, ki ga je vodil Olaf Kottmig, pred njim pa nekaj časa neki Borovka. V decernatu IV je bil samo stavbni urad s petimi oddelki, vodil pa ga je ing. Wilhelm Permoser. Decernat V se je delil na gospodarski urad s šestimi oddelki in prehrabni urad s petimi oddelki pod vodstvom Franza Sitarja. V pristojnosti decernata VI je bila mestna zbornica, ki jo je vodil Karl Wranny, premoženjski urad pod vodstvom dr. Gustava Stauderja in mestna komunala, ki jo je vodil Hans Pelikan.¹⁰

Vodje posameznih uradov in oddelkov so se vsak teden, po potrebi tudi pogostejše, sestajali na službene razgovore, kjer so obravnavali osnovne probleme mestne občine Maribor. Službene razgovore je vodil veliki župan. V obdobju od 4. avgusta 1942 do konca tega leta je bilo 18 takih službenih razgovorov. Vse občinske uradnike je imenoval veliki župan v tako imenovanem službenem naročilu (Dienstauftrag). Samo on jih je lahko tudi odpoklical. Nemška okupacijska uprava je od 262 bivših jugoslovanskih uradnikov in nameščencev na priporočilo varnostne službe takoj odpustila okrog 100, z utemeljitvijo, da so politično nezanesljivi. Do konca junija 1941 pa jih je na novo sprejela že 241, pretežno iz vrst volksdeutscherjev. Povečanje števila občinskih uradnikov je šlo predvsem na račun vključitve okoliških občin v okrožje Maribor-mesto in ustanovitve nekaterih novih občinskih uradov. Za dvig splošne, predvsem pa

⁹ Podalki v fondu mestne občine Maribor, v PAM.

¹⁰ Geschäfts- und Dienstordnung (GDO) für die Stadtverwaltung Marburg a. d. Drau, Marburg 25. 3. 1942; Dienstauftrag Nr. 58. 30. 11. 1942; Prezenčna lista službenih razgovorov vodil uradov in oddelkov mestne uprave Maribor z dne 4. 8. 1942, vse v fondu mestne občine Maribor, v PAM.

strokovne izobrazbe novih občinskih uradnikov je nemška občinska uprava v Mariboru sprva vsak teden prirejala po posameznih uradih posebne izobraževalne apele, pozneje pa so se začeli redni tečaji tako imenovane občinske upravne šole. Prvega takega tečaja, ki se je končal sredi decembra 1941, se je udeležilo 25 uradnikov mestne uprave. Zaključni izpit jih je uspešno opravilo 21. Najvažnejše naloge, pred katerimi se je znašla nemška okupacijska uprava v Mariboru, so bile: preskrba prebivalstva z živili, vodo, plinom in elektriko, popravilo razstreljenih mostov ter formiranje ustreznega upravnega aparata, zlasti prehrabnega urada, urada za socialno skrbstvo in gospodarskega urada. Osnovni problem v poslovanju mestne občinske uprave je bilo dokaj slabo obvladovanje nemškega strojeopisja pisarniških moči, ki so morale biti zaradi pomanjkanja ustrezne delovne sile v veliki meri mobilizirane tudi iz slovenskih vrst. Veliki župan Fritz Knaus se je še februarja 1943 pritoževal nad slabim znanjem nemščine nekaterih uradnikov in nad še vedno preveliko uporabo slovenščine v uradih.¹¹

Ob popisu prebivalstva, ki ga je izvedel okupator 10. oktobra 1941, je živel v okrožju Maribor-mesto 71.440 prebivalcev, od tega 33.950 moških in 37.490 žensk. V času od marca 1931 do oktobra 1941 in po spremembah v prvih mesecih okupacije se je torej število prebivalstva povečalo za 8159 ljudi, kar je za skoraj enkrat manj kot v desetletju 1921—1931. Za okrožje Maribor-mesto je bil izveden nov popis prebivalstva 25. aprila 1942, ki ga je izvedel organizacijski oddelek vodstvenega urada I okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze. Po tem štetju je v okrožju Maribor-mesto živel 70.655 ljudi v 18.646 gospodinjstvih. Natančnejši popis prebivalstva pa je okupator izvedel 29. novembra 1942. Za izvedbo tega popisa je bil zadolžen vodstveni urad I zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze. Popisno gradivo naj bi po mnenju zveznega vodje Franza Steindla služilo v prvi vrsti totalni mobilizaciji vseh razpoložljivih sil na Spodnjem Štajerskem. Pri izvedbi popisa so se pojavile velike težave zaradi slabega znanja nemščine med prebivalstvom. Popisne oziroma števné enote so bila območja krajevnih skupin Štajerske domovinske zveze. 29. novembra 1942 je imelo okrožje Maribor-mesto 68.202 prebivalca, kar pomeni, da se je v dobrem letu število prebivalstva zmanjšalo za 3238 ali 4,5 %. Zmanjšanje je bilo posledica ostrih okupatorjevih ukrepov proti Slovincem (aretacije, streljanje talcev, aretacije njihovih svojcev in drugih sodelavcev narodnoosvobodilnega gibanja, pošiljanje delovne sile v nemški rajh, nemška ter delno tudi partizanska mobilizacija). Podrobnejša slika o prebivalstvu v okrožju Maribor-mesto iz novembra 1942 je taka: (glej tabelo na 7. strani)

Po številu prebivalstva je bila največja krajevna skupina Štajerske domovinske zveze Pobrežje, ki pa je bila med 142 krajevnimi skupinami na celotnem slovenskem Štajerskem na četrtem mestu (za Zagorjem, Ptujem — levi breg in Slovensko Bistrico), Maribor V na šestem, Studenci na devetem mestu itd. Po površini pa je bilo kar osem krajevnih skupin okrožja Maribor-mesto na zadnjih mestih (najmanjša je bila krajevna skupina Maribor I) in celo največja med njimi, Hoče, je bila šele na 111. mestu.¹²

Zanimiva je tudi starostna struktura prebivalstva v okrožju Maribor-mesto. Starostna piramida, narejena na podlagi rezultatov popisa prebivalstva novembra 1942, nima povsem normalne oblike. Število prebivalstva ne pada v smeri od nižjih proti višjim (od mlajših proti starejšim) kategorijam, ampak narašča od kategorije 0—10 do kategorije 31—40 let, pri kateri dobi piramida

¹¹ Zapisniki službenih razgovorov vodil uradov in oddelkov mestne uprave v Mariboru v času od 4. 8. do 23. 12. 1942, fond mestne občine Maribor, v PAM: Poročila političnega komisarja z dne 28. 6. in 21. 10. 1941 ter 5. 1. 1942, fond KUZOP, fasc. 1. v AS.

¹² Dienstauftrag Nr. 47, 6. 2. 1943, fond mestne občine Maribor, v PAM.

Število prebivalcev in gostota naseljenosti

Št.	Krajevna skupina	Stalno prebivalstvo		Število prebival. na km ²	Število gospodinjstev	Štev. članov gosp.
		skupaj	moških			
1	Studenci	6.453	3.024	2.321,2	2.133	3
2	Pobrežje	6.940	3.282	1.194,4	1.927	3,6
3	Kamnica	2.270	1.063	145,4	507	4,5
4	Hoče	3.267	1.578	145,4	754	4,3
5	Košaki	4.654	2.166	341,5	1.182	3,9
6	Limbuš	2.660	1.295	131,9	676	3,9
7	Maribor I	5.865	2.439	9.614,8	1.686	3,5
8	Maribor II	5.982	2.515	8.069,5	1.703	3,5
9	Maribor III	3.327	1.566	3.577,4	916	3,6
10	Maribor IV	4.835	1.998	2.794,8	1.346	3,6
11	Maribor V	6.322	3.474	5.329,7	1.754	3,9
12	Maribor VI	4.836	2.189	3.429,7	1.468	3,3
13	Radvanje	3.277	1.555	318,5	878	3,7
14	Tezno	5.185	3.123	954,9	1.142	4,5
15	Zrkovci	1.829	919	148,2	407	4,5
Okrožje Maribor-mesto		68.202	32.186	592,5	18.479	3,7

še le pravo obliko. Majhno število v kategoriji 21—30 let si lahko pojasnimo s štiri leta trajajočo prvo svetovno vojno in razmeroma majhnim številom rojstev v tem obdobju. Zato pa je nekoliko presenetljivejše število rojstev v povojnem obdobju oziroma v kategorijah od 0—10 in od 11—20 let starosti. Podobno sliko srečamo tudi pri okrožju Trbovlje, medtem ko imajo ostala okrožja na Spodnjem Štajerskem starostno piramido s pravilno obliko. Osnovni vzrok za takšno stanje je verjetno treba iskati v družbenih spremembah po prvi svetovni vojni in v socialni strukturi prebivalstva v okrožju Maribor-mesto. Med krajevnimi skupinami je najzanimivejša krajevna skupina Tezno, ki ima vsekoli, razen pri zadnjih dveh kategorijah, občutno več moškega kot ženskega prebivalstva. To je prav gotovo pogojeno z delavstvom tovarne letalskih motorjev, ki so stanovali na območju krajevnne skupine Tezno, vendar mnogi med njimi brez družinskih članov.

Novembra 1942 je v mestnem okrožju Maribor živel 15.720 moških v starosti od 20—50 let. Če k temu prištejemo še moške, rojene od leta 1923 do vključno leta 1928 (teh je bilo 3337), ki so prišli med vojno še v poštve za mobilizacijo v nemško vojsko, je bilo v okrožju Maribor-mesto 19.057 potencialnih vojaških obveznikov. Ob upoštevanju letnika 1939, ki so ga Nemci marca 1945 prav tako zajeli v mobilizacijo, pa bi se ta številka povečala še za 479. To pa je pomenilo znatne rezerve za okupatorjevo, pa tudi partizansko mobilizacijo na tem območju.

Po podatkih okupatorjevega popisa je bilo v okrožju Maribor-mesto 33.258 produktivnih prebivalcev oziroma 49,3 % vsega prebivalstva, največ v krajevni skupini Tezno 58,5 %, najmanj pa v krajevni skupini Maribor V 43,1 %. Nemci so pri popisu razvrstili ljudi tudi po njihovem socialnem položaju v gospodarstvu oziroma v poklicu. Po tej razporeditvi prebivalstva je bilo v mestnem okrožju Maribor največ delavcev, in sicer 57,1 %, v krajevnih skupinah Limbuš, Tezno, Pobrežje, Zrkovci, Radvanje in Studenci pa celo prek 70 %. To je

bil odraz hitre industrializacije Maribora med obema vojnama, ko so prej imenovana delavska predmestja najbolj naraščala in kjer je kmetijstvo vedno bolj izgubljalo na pomenu. Še najbolj agrarni krajevni skupini sta ostali Kamnica in Hoče s 54,9 oziroma 46,8% deležem kmečkega prebivalstva.

Okupatorja je pri popisu zanimala tudi verska pripadnost prebivalstva. V okrožju Maribor-mesto je bilo 63.556 katolikov ali 93,1% prebivalcev (največ v krajevni skupini Zrkovci 99,2%, najmanj pa v krajevni skupini Maribor II 84,3%), protestantov je bilo 1569 ali 2,3% (v glavnem v središču mesta — Maribor II 5,2%, Maribor I in Maribor IV 4,5%), pripadnikov drugih krščanskih skupin 779 ali 1,2%, med njimi samo en Žid v krajevni skupini Maribor II. V kategorijo tako imenovanih bogovercev (Gottgläubige), ki je v stari Jugoslaviji seveda ni bilo, je spadalo 2191 ali 3,2% ljudi. Sem so spadali predvsem pripadniki nacistične stranke in drugi okupatorjevi funkcionarji, ki so prišli v Maribor po aprilu 1941. Priključilo pa se jim je tudi nekaj domačinov, ki so prevzeli funkcije v okupatorjevem upravnem in političnem aparatu. Pripadnike te kategorije najdemo v glavnem tudi samo v središču mesta, kjer so bili vsi pomembnejši okupatorjevi uradi (krajevna skupina Maribor II 8,5%, Maribor IV 7,6%, Maribor I in Maribor III 5,6% itd.). Brezvercev je bilo v okrožju Maribor-mesto le 107 ali 0,2%.

Za okupatorja izredno pomembno je bilo znanje nemškega jezika med prebivalstvom. V zvezi s tem so pri popisu prebivalstva uvedli štiri kategorije znanja nemščine, in sicer: kategorijo a, v katero so prišli tisti, ki so obvladali nemščino v govoru in pisavi ter jo tudi uporabljali. Takih so našli v okrožju Maribor-mesto kar 31.009 ali 45,5% ljudi, kar prav gotovo ne drži. Vprašanje je, kakšen kriterij so jemali za razvrščanje v posamezne kategorije. V kategorijo b so prišli tisti, ki so obvladali nemščino v pisavi in govoru, vendar je v pretežni meri niso uporabljali. V okrožju Maribor-mesto je bilo takih 9698 ali 14,2%. V kategorijo c, ki je zajela ljudi, ki so obvladali nemščino v govoru, v pisavi pa pomanjkljivo ali pa sploh ne, je prišlo 14.070 ali 20,6% ljudi. Kategorijo d so tvorili tisti, ki so komaj ali pomanjkljivo obvladali nemščino tako v govoru kot pisavi. Teh je bilo v okrožju Maribor-mesto 9333 ali 13,7%. V kategorijo e pa so prišli vsi tisti, ki niso obvladali nemščine niti v govoru niti v pisavi. Po okupatorjevih podatkih je bilo takih le 4092 ali 6% ljudi. Povprečna ocena iz obvladovanja nemščine za prebivalstvo okrožja Maribor-mesto (v razmaku ocen od 1 do 5 na osnovi zgoraj navedenih odstotkov) je bila 3,79 in je bila daleč najvišja med okrožji na Spodnjem Štajerskem. Druga najboljša ocena je bila v okrožju Ljutomer in je znašala le 2,76, pri ostalih pa še manj. Ti podatki so bili močno potrjeni zgolj z namenom, da bi imel okupator še argument več pri zatirjevanju, da je Maribor z ožjo okolico povsem nemški in resnična trdnjava nemštva na Spodnjem Štajerskem.¹³

Šef civilne uprave in politični komisarji oziroma deželni svetniki so bili tudi nosilci policijske oblasti. Policija je bila glavni izvajalec ukrepov šefa civilne uprave.

Močne policijske enote so prispele na slovensko Štajersko takoj za vojaškimi enotami. V Maribor je prišel 315. policijski bataljon, v Celje 320. policijski bataljon in v Krško 72. rezervni policijski bataljon, ki pa je bil od 8. junija 1941 dalje v Mariboru. V času poletnih aretacij sta se v Mariboru nahajala še 1. četa 124. rezervnega policijskega bataljona in rezervna policijska četa »Wien«.

¹³ VAZST, 22. 3. 1942, št. 73; delovno poročilo okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze za okrožje Maribor-mesto za čas od aprila 1941 do 25. aprila 1942, izdal vodstveni urad 1. Štajerske domovinske zveze za okrožje Maribor-mesto, fond Štajerske domovinske zveze, v AMNOM; Ergebnisse der Bevölkerungsbesandtsaufnahme in der Untersteiermark vom 29. November 1942, Marburg 1943.

ki je bila nekaj časa podrejena 72. rezervnemu policijskemu bataljonu kot 4. četa tega bataljona.¹⁴

Varnostno policijo, varnostno službo in kriminalno policijo na slovenskem Štajerskem je upravljal pooblaščenec šefa varnostne policije in varnostne službe v Mariboru, ki se je kmalu preimenoval v komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem. Za svojega pooblaščenca je šef glavnega državnega varnostnega urada Reinhard Heydrich določil dotedanjega vodjo odseka varnostne službe v Gradcu SS-Standartenführerja Otta Lurkerja. To je storil zato, ker je bil Lurker najbolj seznanjen s položajem na slovenskem Štajerskem, saj je imel v rokah obsežne elaborate in celo sezname oseb, ki bi jih bilo treba takoj po prihodu aretirati, imel pa je tudi že dobro organizirano zaupniško mrežo.¹⁵

Pod njegovim vodstvom so bili združeni urad tajne državne policije (Gestapo), državne kriminalne policije (Kripo), varnostne službe (SD) in preselelitveni štab (Umsiedlungstab). Sedež komandanta varnostne policije in varnostne službe je bil v Kunstkovi vili v Aškerčevi 7 v Mariboru. Urad tajne državne policije v Mariboru s sedežem v Plemljevi hiši na vogalu današnjega Kidričevega trga in Maistrove ulice je vodil vladni svetnik SS-Sturmbannführer dr. Walter Machule iz Neusatz na Odri. Dr. Machuleja je po njegovi vrnitvi v Gradec jeseni 1942 nasledil SS-Sturmbannführer Georg Umpfenbach iz Frankfurta na Maini, le-tega pa novembra 1944 SS-Sturmbannführer Rache. po rodu Prus. Urad kriminalne policije v Mariboru s sedežem na današnji Partizanski cesti 34 je vodil kriminalni direktor SS-Sturmbannführer dr. Fritz Glass. Urad varnostne službe s sedežem v Reismanovi vili v Aškerčevi 9 pa je vodil Lurker sam. Izpostavo varnostne službe za območje Maribora je vodil SS-Hauptscharführer dr. Bauer. Otto Lurker je ostal komandant varnostne policije in varnostne službe do konca marca 1943, nakar je prišel na njegovo mesto kriminalni svetnik SS-Sturmbannführer Josef Vogt iz Mettmanna pri Düsseldorfu. Njega je v začetku maja 1944 zamenjal kriminalni direktor SS-Sturmbannführer Kurt Stage iz Potsdama, ki je ostal na tem mestu do osvoboditve. V času Vogtove bolezni je od 20. junija ter julija in avgusta 1943 vršil posle komandanta varnostne policije in varnostne službe v Mariboru vladni svetnik SS-Sturmbannführer Fritz Tesenfitz, ki je prišel iz Berlina. Od maja do 20. decembra 1942 je bil sedež komandanta varnostne policije in varnostne službe v Celju.¹⁶

Do reorganizacije urada komandanta varnostne policije in varnostne službe je prišlo julija 1941, ko so ga organizirali po zgledu glavnega državnega varnostnega urada v Berlinu v šest oddelkov ali referatov. Nova reorganizacija je bila 14. januarja 1943, ko je bil urad komandanta varnostne policije in varnostne službe razdeljen v sedem oddelkov in so se pristojnosti posameznih oddelkov doka; razširile. Do zadnje reorganizacije pa je prišlo v začetku leta 1944, ko so bili združeni oddelki I in II ter III in IV in ko je bil ustanovljen še samostojen referat IV N. Vse reorganizacije so bile izvedene z namenom, da bi zmanjšali število uradov in uslužbencev v njih ter tako omogočili večji

¹⁴ France Filipič, Pohorski bataljon, Ljubljana 1968, str. 81 (odslej: Filipič, Pohorski bataljon); poročila komandirjev policijskih čet vodji štaba redarstvene policije Alpenland v Mariboru, v AMNOM; dnevna povelja vodje štaba redarstvene policije Alpenland v Mariboru št. 6 z dne 9. 5., št. 13 z dne 4. 6., št. 22 z dne 28. 6. in št. 29 z dne 15. 7. 1941, fond policijskega ravnanja v Mariboru, fasc. 186, v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (odslej: AIZDG).

¹⁵ VAZSt., 17. 4. 1941, št. 2; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 148.

¹⁶ VAZSt., 17. 4. 1941, št. 2; Mirko Brolih, Pooblaščenec šefa varnostne policije in varnostne službe pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko (odslej: Brolih, Pooblaščenec), elaborat v fondu KUZOP, v AMNOM; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 149 z opombo 343; Seznam izposlav varnostne službe, fond KUZOP, v AMNOM; Avgust Reisman, Gestapovsko nasilje v Mariboru, TV-15, 24. 8. 1965, št. 33 (odslej: Reisman, Gestapovsko nasilje).

odliv kadrov za potrebe fronte.¹⁷ Naloga komandantna varnostne policije in varnostne službe na slovenskem Štajerskem je bila, z vsemi sredstvi odkrivati, zatirati in uničevati politične nasprotnike nacionalnega socializma in tretjega rajha, zatirati kriminal in nadzorovati vedenje prebivalstva, delo uradov itd. Seveda pa so bile njegove naloge in pristojnosti glede na posebne nacionalno politične naloge šefa civilne uprave in zelo močno razvit narodnoosvobodilni boj še večje. Bil je namreč izvajalec zločinskih načrtov o množičnih deportacijah slovenskega prebivalstva iz slovenske Štajerske in v njegovih rokah je bilo precej časa tudi kazensko pravosodje. Že poleti 1941 pa je postala njegova osnovna naloga izsledovanje in zatiranje pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja.¹⁸

Poleg varnostne policije, ki je vključevala še kriminalno policijo in varnostno službo, je obstajala na Spodnjem Štajerskem tudi redarstvena policija (Ordnungspolizei), pod katero je spadalo orožništvo (Gendarmerie) in zaščitna policija (Schutzpolizei). Urad vodje štaba poveljnika redarstvene policije Alpenland pri šefu civilne uprave v Mariboru je bil v Vrtni ulici 21 (danes Prežihova — vogal z Gregorčičevo), vodil pa ga je orožniški polkovnik Flade. Fladeja je 15. julija 1941 zamenjal polkovnik zaščitne policije Pfeiffer, njega pa 2. decembra 1941 Gradčan Hugo Novotny. Novotny je bil obenem tudi komandant orožništva za Spodnjo Štajersko. 15. marca 1942 je vodstvo urada poveljnika redarstvene policije v Mariboru prevzel polkovnik zaščitne policije Rudolf Belleville, ki je bil prej poveljnik redarstvene policije v Gradcu. Novembra 1942 je bil urad poveljnika redarstvene policije v Mariboru začasno ukinjen, a v začetku leta 1943 ponovno vzpostavljen.¹⁹

Na položaju komandanta orožništva pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko je Novotnyja (bil upokojen) konec decembra 1943 zamenjal orožniški polkovnik Artur Klein, ki je ostal na tem položaju do zloma Nemčije. Sredi aprila 1941 je bil v vsakem okraju postavljen okrajni orožniški vodja. Število orožniških postaj je v začetku ostalo isto kot v stari Jugoslaviji. Ko pa so bili poleti 1941 okraji ukinjeni in ustanovljena okrožja, so ta dobila okrožne orožniške vodje, reorganizirana pa je bila tudi mreža orožniških postaj, katerih število se je občutno pomnožilo. Orožniško okrožje Maribor, ki je zajemalo območje okrožij Maribor-mesto in Maribor-podeželje in ga je vodil Franz Pammer, je imelo avgusta 1941 32 orožniških postaj, od tega na območju okrožja Maribor-mesto šest.

Orožniški postaji Hoče, pod vodstvom Johanna Scharfa in Košaki, za katero ni ohranjenih podatkov, sta zajemali tudi nekatere predele, ki so upravno spadali v okrožje Maribor-podeželje. Prva je nadzorovala območje 40 km², druga pa približno 35 km². V celoti pa so bile v okrožju Maribor-mesto orožniške postaje: Pobrežje, ki jo je vodil Silvester Kohoutek, Studenci, pod vodstvom Johanna Seinerja in Tezno, katero je sprva vodil Josef Tropper, od 18. julija 1941 dalje pa Rudolf Gutmayer. Najzanimivejša je bila prav gotovo okrožna orožniška postaja Maribor. Iz rednih mesečnih poročil, ki so za omejeno orožniško postajo v celoti ohranjena, je razvidno, da je okrožna orožniška postaja Maribor, s sedežem v mestu, v resnici pokrivala območje Kamni-

¹⁷ Brollh, Pooblaščenec; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 150; Geschäftsverteilungsplan der Dienststelle des Kommandeurs der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienst in der Untersieckermark-Marburg/Drau; Prepis zapisnika o zaslišanju Alfreda Niebanna aprila 1947 v Mariboru, oboje v fondu KUZOP, v AMNOM.

¹⁸ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 150.

¹⁹ Brollh, Pooblaščenec; isti, Dr. Ulberreither; Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 150–151; Franjo Baš, Doneski k problematiki slovenjštajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941–1945 (odslej: Baš, Doneski), elaborat v fondu KUZOP, v AMNOM; Reisman, Gestapovsko nasilje: Podatki v londu policijskega ravnatelja v Mariboru, fasc. 166, v AIZDG; Fillipč, Pohorski bataljon, str. 82.

ce, Bresternice in Rošpoha. Zajemala je torej tisti del mestnega okrožja na levem bregu Drave, ki ni prišel pod orožniško postajo Košaki, ki pa hkrati tudi ni sodil v mestno jedro. Poleg tega pa je imela okrožna orožniška postaja Maribor nekaj časa še izpostavo v Fali, čeprav je bila v Selnici samostojna orožniška postaja.

Do avgusta 1942 je okrožno orožniško postajo Maribor vodil Avgust Loibner, nato pa Karl Jakob. O tem, da je imela med orožniškimi postajami poseben status, priča dejstvo, da je bila vseskozi tudi kadrovsko najboljše in najmočnejše zasledena. Tako je imela npr. avgusta 1941 na razpolago kar 11 orožnikov in 15 pomožnih policistov, v naslednjih mesecih pa se je ta številka še nekoliko dvignila. Zanimiv je tudi podatek, da so orožniško službo na tej postaji vršili v glavnem orožniki iz rajha in da je bilo 6. marca 1942 vseh 13 orožnikov včlanjenih v NSDAP. Lastne potrebe je okrožna orožniška postaja Maribor zadovoljevala s približno 7 do 10 orožniki in pomožnimi policisti, ostali pa so bili na tečajih oziroma so službovali pri komandantu orožništva za Spodnjo Štajersko, pri okrožnem vodji orožništva, na uradu za kontrolo cen ter kot okrepitev drugim orožniškim postajam. Večinoma so posamezne orožniške postaje sprva štejele le 5 do 10 orožnikov, pozneje pa so se zaradi širjenja narodnoosvobodilnega gibanja okrepile. Ker je arhivsko gradivo za druge orožniške postaje na območju okrožja Maribor-mesto zelo skopo, tudi ni mogoče natančno ugotoviti kadrovske zasedbe na teh postajah v obravnavanem obdobju. Vemo le, da je orožniška postaja Tezno, ki je bila ena najmočnejših, imela 20. aprila 1941 poleg vodje postaje še 8 orožnikov, 23. aprila pa sta se jim pridružila še dva, medtem ko so bili na orožniški postaji Pobrežje 23. marca 1942 le 3 orožniki in 4 pomožni policisti.²⁰

Kulturbundovci so prevzeli mestno policijsko upravo že 7. aprila 1941, ko je bil postavljen za šefa mariborske policije dr. Gerhard Pfrimer. 24. aprila, ko so prišli iz Gradca v Maribor policijski uradniki iz avstrijske Štajerske, ga je zamenjal Gradčan dr. Adolf Wallner, po rodu Slovenec iz Slovenskih goric. Okupatorjeva policijska uprava v Mariboru si je uredila svoj sedež na Slomškovem trgu 1 in 18. Policija je takoj prevzela pod svoj nadzor prijavni urad, urad za najdbe, urad za izdajo potnih dovoljenj ter novonastajajoči urad za kontrolo cen. Takoj v začetku je bil tudi napravljen obsežen načrt za zgraditev policijske vojašnice ob današnji Tržaški cesti, kjer naj bi bile nameščene kot stalne policijske enote: policijska četa s 150 možmi, vod policistov šoferjev, vod policistov konjenikov, sanitetni vod in vod policistov za nadzor gospodarskih podjetij. Do realizacije tega načrta ni prišlo.

V prvih tednih okupacije je prav gotovo odigrala pri vzdrževanju javnega reda in miru v Mariboru najvidnejšo vlogo zaščitna policija. Akcijski štab zaščitne policije je prišel iz Gradca v Maribor že 14. aprila, z njim pa tudi za potrebe zaščitne policije v Mariboru, Celju in v Ptuj 159 policistov in 51 pripadnikov NSKK (šoferjev). Dejavnost zaščitne policije se je v prvem obdobju omejevala v glavnem na zavarovanje važnejših objektov (kar je kmalu pre-

²⁰ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 143; Podatki v fondu orožniškega glavarstva Maribor (orožniški postaji Pobrežje in Tezno); Podatki v fondu ukinitvenega komisarja v Mariboru; Vpisna knjiza kazenskih zadev pri kazenskem oddelku komandanta SIPO in SD za leto 1941, vse v AMNOM; Dnevna povelja vodje štaba redarstvene policije Alpenland v Mariboru št. 6 z dne 9. 5., št. 29 z dne 17. 7. in št. 55 z dne 18. 12. 1941, fond policijskega ravnatelja v Mariboru, fasc. 186, v AIZDG; Smernice za ustanovitev pomožne policije na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem z dne 15. 4. 1941; Okrožnica vodje štaba redarstvene policije Alpenland v Mariboru z dne 2. 8. 1941, oboje v fondu policijskega ravnatelja v Mariboru, fasc. 174, v AIZDG; Lagebericht okrožne orožniške postaje Maribor z dne 9. 12. 1943 in 9. 2. 1944; Dopis vodje orožniškega glavarstva Maribor komandantu orožništva za Spodnjo Štajersko z dne 5. 9. 1941; Tätigkeitsbericht okrožne orožniške postaje Maribor z dne 26. 8. in 25. 5. 1942; Dopis vodje orožniškega glavarstva Maribor z dne 16. 10. 1942 orožniškemu okrožju Maribor, vse v fondu orožniškega glavarstva Maribor, v AIZDG.

vzela pomožna policija, pozneje pa obratne straže) ter v sodelovanju z enotami NSKK na prometno vzgojo in prometno kontrolo. V okviru zaščitne policije je bila organizirana še posebna služba, ki je nadzorovala zapiranje gostinskih lokalov. Upoštevanje policijske ure in predpisov o zatemnitvi pa so nadzorovali policijski revirji, ki jih je ustanovila zaščitna policija na območju mesta Maribor. Z ostrimi policijskimi varnostnimi ukrepi v Mariboru, ki jih je vodila varnostna policija, s pomočjo oddelkov SA in zaščitne policije, je bilo v začetku zelo otežkočeno vsakršno delovanje proti okupatorju. Toda na papirju brezhibni okupatorjev policijski stroj v praksi ni nikoli stekel s polno močjo in učinkovitostjo.²¹

Do velike organizacijske spremembe v policijski upravi v Mariboru je prišlo 15. junija 1941, ko je šef civilne uprave dr. Uiberreither ustanovil poseben policijski organ — državno policijsko upravo pod vodstvom policijskega ravnatelja. Na to mesto je postavil dotedanjega šefa mariborske policije SS-Obersturmbannführerja dr. Adolfa Wallnerja, ki je ostal na tem položaju do konca vojne. Urad državne policijske uprave je bil pristojen samo za območje mesta Maribor, ki je predstavljalo enoten policijski okraj. Državna policijska uprava v Mariboru se je delila na policijsko upravo in zaščitno policijo. Policijska uprava, ki je bila pod direktnim vodstvom policijskega ravnatelja in je obsegala pet oddelkov, se je ukvarjala s tajniškimi in računovodskimi posli mestne policije v Mariboru, v njeni pristojnosti pa so bili tudi prijavni urad, urad za potna dovoljenja, vprašanja tujcev, sanitarna inšpekcija, reševanje gospodarskih, prometnih ter drugih prekrškov itd. Najpomembnejši urad policijske uprave je bil urad za kontrolo cen. Na čelu poveljstva zaščitne policije v Mariboru je bil major Robert Bucholz. Bil je odgovoren za celotno delovanje zaščitne policije na območju policijskega okraja Maribor. Svoje odredbe in delovna navodila je izdajal v tako imenovanih Sonderbefehlih, Kommandostabsbefehlih in Kommandotagesbefehlih. Glavna dejavnost izvršilne službe državne policijske uprave v Mariboru se je odvijala v treh policijskih revirjih, ki so bili organizirani v sklopu zaščitne policije. Policijski revirji so se delili v policijske postaje. 1. policijski revir s sedežem na Glavnem trgu 7, ki ga je vodil najprej stražmojster Niederl, pozneje pa policijski poročnik Barth, je imel policijsko postajo v Kamnici. 2. policijski revir s sedežem v Maistrovi ulici 24 je imel policijsko postajo v Košakih, vodil pa ga je policijski poročnik Forster. Po obsegu največji je bil 3. policijski revir, ki je zajemal celotno območje Maribora na desnem bregu Maribora. Sedež revirja je bil najprej na Ruški cesti 45, nato v današnji Gorkega ulici 45, vodil pa ga je policijski poročnik Matthias Zechner. Policijske postaje 3. policijskega revirja so bile v Radvanju. Hočah in na Tezmem, na Pobrežju pa je bila le izpostava policijske postaje. Skupno je bilo torej v policijskem okraju Maribor 5 policijskih postaj in ena izpostava. 1. septembra 1941 so imeli trije policijski revirji v Mariboru na razpolago 126 mož, in sicer: 1. policijski revir 42, drugi policijski revir 34 in 3. policijski revir 50. Skupno število policistov v revirjih je ostalo isto tudi še 12. decembra, vendar z drugačno notranjo razporeditvijo sil (1. policijski revir 49, 2. policijski revir 35 in 3. policijski revir 42). Do oktobra 1942 se je število mož, ki so bili na voljo policijskim revirjem v Mariboru, dvignilo že na 167.

Čeprav Nemci v mestih orožniških postaj praviloma niso ustanavljali, saj je njihove posle opravljala zaščitna policija, se v Mariboru, vsaj v letu 1941, tega načela niso strogo držali. Videli smo, da je okupator v nekaterih pred-

²¹ Poročilo pooblaščenca nemškega državnega ministra dr. Müller-Scholtesa notranjemu ministru z dne 30. 5. 1941, prebris v AINV, fasc. 152; Poročilo političnega komisarja z dne 29. 6. in 21. 10. 1941, fond KUZOP, fasc. 1, v AS; Reisman, Gestapovsko nasilje.

mestnih predelih Maribora ustanovil tako orožniške poslake kot policijske postaje zaščitne policije (Košaki, Hoče, Tezno, Pobrežje). Zaščitna policija je le postopoma prevzemala posle orožništva, tako da je do ukinitve nekaterih mestnih orožniških postaj v Mariboru prišlo šele v drugi polovici oktobra 1942.

13. oktobra 1941 je državna policijska uprava v Mariboru začela izdajati posebno glasilo (samo za službeno rabo!), tako imenovani Poročevalec za državno policijsko upravo v Mariboru (Nachrichtenblatt für die staatliche Polizeiverwaltung in Marburg), iz katerega je tudi mogoče razbrati, da je bila že novembra 1941 pri policiji v Mariboru organizirana posebna služba za zračno obrambo. Najprej jo je vodil Wallnerjev namestnik Franz Richter, pozneje pa Wallner sam. V štabu za zračno obrambo v Mariboru je bilo 35 ljudi. Med njimi so bili tudi komandant zaščitne policije major Bucholz, predstavnik vojske stotnik dr. Lettnig, predstavnika oblasti in stranke Fritz Knaus (za mestno upravo) ter Sepp Lackner (za okrožno vodstvo Štajerske domovinske zveze), zastopniki posebnih strokovnih služb (npr. zdravnik dr. Tollich, veterinar dr. Kretschmer, kemik dr. Lettner itd.) in drugi. Službi za zračno obrambo so bile na razpolago štiri policijske čete, dve je dala zaščitna policija, dve pa kriminalna policija.

Velika večina policistov v Mariboru je bila iz Avstrije, največ iz Gradca, Dunaja, Salzburga in iz Innsbrucka. Na osnovi tako skrbno izdelanega sistema policijske službe (in njene dejavnosti) vidimo, da je postala policija poleg okupatorjevih upravnih organov in germanizacijske dejavnosti Štajerske domovinske zveze najpomembnejši člen pri izvajanju okupatorjeve ponemčevalne politike ne samo v Mariboru, ampak na celotnem ozemlju slovenske Štajerske. Policija ni ostala samo čuvar reda in varnosti, temveč je postala poleg Štajerske domovinske zveze tudi glavni izvršilni organ okupacijske politike, kakršno je vodil šef civilne uprave dr. Sigfried Uiberreither.²²

DIE EINFÜHRUNG DER DEUTSCHEN ZIVILVERWALTUNG IN MARIBOR IM JAHRE 1941

Zusammenfassung

Die deutsche Besatzungsverwaltung, die am 8. April 1941 von den Kulturbündlern die Macht übernommen hatte, verrichtete ihre Arbeit nur wenige Tage. Schon am 14. April wurde sie von der Behörde des Chefs der Zivilverwaltung abgelöst. An diese Stelle wurde der steirische Gauleiter und Staatsvertreter Dr. Siegfried Uiberreither eingesetzt. Außer dem Chef der Zivilverwaltung für die untersteiermark, der seinen Sitz im Gebäude des vormaligen Realgymnasiums hatte, haben sich in Maribor noch weitere bedeutendere Besatzungsämter niedergelassen. Unter ihnen nahm sicher das Amt des Kommandanten der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes eine besondere Stelle ein. Der Besatzungsapparat, dessen Hauptaufgabe es war, eine möglichst rasche und vollständige Verdeutschung der slowenischen Steiermark zu erreichen, begann sofort nach im voraus vorbereiteten Plänen zu wirken. Auf die Plätze der vorhergehenden Bezirksvorstände wurden politische Kommissäre ernannt. Schon im Juli 1941 kam es aber zu einer Verwaltungsreorganisation, wonach in Untersteiermark sechs Kreisgebiete errichtet wurden. Der Kreis Maribor-Stadt umfasste die Stadtgemeinde Maribor und die angrenzenden Gemeinden Studenci, Radvanje, Tezno und Pobrežje und Teile der Gemeinden Kamnica, Košaki, Hoče und Limbuš, die früher den Bezirksvorständen Maribor-rechtes Ufer und Ma-

²² VAZSt., 20. 6. 1941, št. 25; Podatki v fondu pohotjskega ravnatelja v Mariboru, fasc. 183/III in 187, v AIZDG; Wegweiser für Fliegengeschädigte, v AMNOM; Baš, Doncski; Nachrichtenblatt Nr. 9 z dne 8. 11. 1941.

ribor-linkes Draufuer unterstanden hatten. Der Leiter des Kreises Maribor-Stadt war Fritz Knaus.

Der Chef der Zivilverwaltung und die politischen Kommissäre waren auch die Träger der Polizeigewalt. Die Polizei war der Hauptausführer der Anordnungen des Chefs der Zivilverwaltung. Die Sicherheitspolizei, der Sicherheitsdienst, und die Kriminalpolizei in der slowenischen Steiermark wurden von Otto Lurker, dem bisherigen Leiter der Abteilung des Sicherheitsdienstes in Graz angeführt. Unter seiner Leitung wurden die Ämter der staatlichen Geheimpolizei, der staatlichen Kriminalpolizei, des Sicherheitsdienstes und der Ausiedlungsstab zusammengelegt. Das Amt des Kommandanten der Sicherungspolizei und des Sicherungsdienstes erlebte bis zum Anfang des Jahres 1944 einige Reorganisationen, alles in der Absicht, die Zahl der Ämter und deren Angestellten zu verringern und so einen größeren Abgang der Kader für die Bedarfe der Front zu ermöglichen. Außer den übrigen Aufgaben, die er zu bewältigen hatte, war der Kommandant der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes auch der Hauptausführer der verbrecherischen Pläne über die Deportierungen der slowenischen Bevölkerung, in seinen Händen war ziemlich lange auch das Strafgerichtswesen. Neben der Sicherheitspolizei bestand in Untersteiermark, mit dem Sitz in Maribor, auch eine Ordnungspolizei, zu welcher die Gendarmerie und die Schutzpolizei gehörten. Im Gebiet der Stadt Maribor wirkten im Jahre 1941 sechs Gendarmeriepolisten. In den ersten Wochen der Besetzung spielte die Schutzpolizei bei der Erhaltung der öffentlichen Ordnung und Ruhe in Maribor die sichtbarste Rolle. Wegen der scharfen polizeilichen Sicherheitsmaßnahmen war anfangs in Maribor jegliche Aktivität gegen den Okkupator sehr erschwert. Jedoch der am Papier einwandfreie Polizeiapparat lief in der Praxis nie mit voller Macht und Wirksamkeit. Mitte Juni 1941 kam es zu einer bedeutenden Veränderung in der Polizeiverwaltung in Maribor mit der Errichtung der staatlichen Polizeiverwaltung unter der Leitung des Polizeidirektors Dr. Adolf Wallners. Das Amt der staatlichen Polizeiverwaltung war nur für das Gebiet der Stadt Maribor zuständig und sie stellte einen einheitlichen Polizeibezirk dar. Eine große Mehrheit der Polizisten in Maribor war aus Österreich, hauptsächlich aus Graz, Wien, Salzburg und aus Innsbruck. Die Polizei wurde neben den Verwaltungsorganen der Besatzung und der Germanisierungstätigkeit des steirischen Heimatbundes das wichtigste Glied bei der Ausführung der Germanisierungspolitik der Besatzung in Maribor.

POHORSKA ČETA 1943 IN NJENA DEJAVNOST

Mirko Fajdiga*

UDK 949.712:355.425.4(497.12 Pohorje)»1943«

FAJDIGA Mirko: Pohorska četa 1943 in njena dejavnost. (Zusammenfassung: Die Pohorje-Kompanie 1943 und ihre Tätigkeit.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, str. 15—24.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Po padcu Pohorskega bataljona 8. 1. 1943 je prišlo na pohorskem območju do krize. Štab cone je zato sklenil čim prej ustanoviti četo, ki bo tu nadaljevala NOB. Četa 14 borcev je potem bila ustanovljena 5. 4. 1943 na Pecl. Na Pohorju je od 7. 4. 1943 izvajala vojaške in druge akcije ter pridobila štiri borce. Cona jo je okrepila še s 27 borci in 10. maja 1943 je bil na Pungartu na Pohorju iz čete ustanovljen drugi Pohorski bataljon.

UDC 949.712:355.425.4(497.12 Pohorje)»1943«

FAJDIGA Mirko: The Pohorje-Company in 1943 and Its Activity. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, p. 15—24.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

After the fall of the Pohorje-battalion on January 8th 1943 it came to a crisis within the region of Pohorje. The staff of the zone therefore decided to found a company as soon as possible which would here continue the National Liberation Struggle. A company of 14 fighters was then founded on Peča on April 5th 1943. Since April 7th 1943 it carried out military and other actions on the Pohorje and gained four fighters. The zone reinforced it still with 27 fighters and on May 10th 1943 the second Pohorje-battalion was founded from this company on Pungart on the Pohorje.

Osnovni namen prispevka je prikazati hude posledice padca legendarnega Pohorskega bataljona za razvoj NOB v severovzhodni Sloveniji in zavzeta prizadevanja dejavnikov NOV, povezana z velikimi težavami za ustanovitev nove čete 1943 oziroma drugega Pohorskega bataljona ter perspektivo obnovljene dejavnosti NOB na tem nacističnemu nasilju izjemno izpostavljenem širšem operacijskem pohorskem območju.

Ko sedaj že skoraj štiri desetletja razmišljamo, govorimo, ocenjujemo in pišemo o poslednjem veličastnem boju Pohorskega bataljona pri Osankarici 8. januarja 1943, ne smemo prezreti nenadomestljive izgube, ki jo je utrpelo NOB s padcem takrat najboljšega bataljona IV. štajerske operativne cone. Posledice so bile usodne. Pohorski bataljon, ki bi se lahko v letu 1943 razvil v močno brigado, je padel in širše strateško zelo pomembno pohorsko operacijsko območje je ostalo v tem prelomnem obdobju kar tri mesece brez vojaške enote.

Dne 18. januarja 1943 navaja poročilo poveljnika redarstvene policije Alpenland med drugim, da je na Gorenjskem težišče vsega »banditskega« gi-

* Mirko Fajdiga, višji kustos in vodja muzejskega oddelka v Muzeju NO Maribor.

banja slejkoprej v kamniškem okrožju, na slovenskem Štajerskem pa da je upadla partizanska dejavnost zaradi padca Pohorskega bataljona. Dalje govori o še večji uporniški dejavnosti na štajersko-gorenjski meji, na območju Sv. gore in Kolovrata. Tako so začetek kriznega obdobja na Pohorju ocenili nacisti.

Zelo kratko poročilo o domnevnem padcu Pohorskega bataljona je poslal štab IV. operativne cone glavnemu poveljstvu slovenske partizanske vojske 19. januarja 1943. Okoli 20. januarja 1943 pa je šel s patroljo na Pohorje iskat Pohorski bataljon Franc Rozman-Stane, komandant IV. operativne cone. Nato je štab IV. operativne cone 28. januarja 1943 poročal: »Najboljši bataljon, ki smo ga imeli, to je Pohorski bataljon, je po poročilu kurirja popolnoma razbit. Težke izgube je pretrpel tudi Kozjanski bataljon.« To so v coni izvedeli od kurirja, ki se je s komandantom Stanetom na dogovorjeni javki zgrešil. Po Stanetovi vrnitvi s Pohorja je štab IV. operativne cone 5. februarja 1943 poročal, da se komandantu ni uspelo povezati z bataljonom. Toda zvedel je, da so Nemci vdrl v bataljonovo taborišče, kjer je prišlo do hudega spopada, ki je terjal več žrtev ter da je na nekem marofu zgorela tudi patrolja Pohorskega bataljona. Sicer pa je bil mnenja, da so govorice o razbitju Pohorskega bataljona neresnične.

V Dešnu pri Moravčah je bila 21. in 22. februarja 1943 za napredek NOB na območju IV. operativne cone pomembna partijska konferenca. Udeležili so se je nekateri člani pokrajinskega komiteja KPS, štaba IV. operativne cone, kamniško-savinjskega odreda in precej aktivistov iz litijskega, kamniškega ter revirskega okrožja.

Glavno poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov je poslalo kmalu po deženski konferenci štabu štajerske operativne cone nova navodila za spremembo vojaške taktike njenih enot. Menilo je, da so bile doslej enote preveč v defenzivi, da zato tudi koncentracije enot niso dale zaželenega uspeha, da čakajo enote nemške napade in nato sprejemajo boj v kar najbolj neugodnih razmerah. Glavno poveljstvo je zahtevalo, da preidejo enote v ofenzivo ter poudarilo, da se morajo nemške sile čutiti neprestano ogrožene. Hkrati pa je še naprej ostala za vse poglobljena naloga mobilizacija novincev.

Po prejetih kar dvojnih navodilih so šli vojaški in politični funkcionarji v enote ter na teren, da bi jih čimprej prenesli štabom in aktivistom.

Komandant Franc Rozman-Stane je šel med drugim na Koroško ustanoviti bataljon, spotoma pa je krenil s spremstvom na Pohorje ponovno iskat Pohorski bataljon, saj v coni še vedno niso imeli zanesljivega poročila o usodi Pohorskega bataljona. Dne 20. marca 1943 je sporočil svojemu namestniku Petru Stantetu-Skali, da je taborišče Pohorskega bataljona našel. Sklepal je, da je bil tu hud boj, da pa ni moglo biti toliko žrtev, kot so o njih govorili. Zadržanost drvarjev in drugih, s katerimi je govoril, ki so odvažali padle, ga je zavedla v upanje, da ni padel ves bataljon.

S številčno skromnim spremstvom je komandant Franc Rozman-Stane izvedel na pohorskem območju marca 1943 vrsto drznih in uspešnih akcij, ki so bile v tem kriznem obdobju pomembna vzpodbuda za nadaljnji NOB v teh krajih. Nemci pa so 15. marca 1943 na štabnih razgovorih v Mariboru med drugim ugotovili povečano partizansko aktivnost po vsej Štajerski ter poudarili: »Vznemirja nas zlasti pojav majhne, toda aktivne bande na območju Pohorja.«

Da bi uničili Stanetovo skupino, so Nemci poslali v partizane preoblečene policiste na Pohorje, ki so se pri kmetih izdajali za borce Pohorskega bataljona

in zahtevali zvezo s komandantom Stanetom. Zahvaljujoč kmetom-partizanskim sodelavcem je Nemcem ukana, da bi ujeli Staneta in spremstvo, spodletela. Franc Rozman-Stane je potem priključil svoji skupini Franca Zalaznika-Leona, ki je v tem času delal s Tonetom Ulrihom-Kristlom, sekretarjem šaleško-mislinjskega okrožja KPS v tehniki na Razborju ter mu ukazal, da jih vodi na Koroško.¹

Zavedne Slovence v Mariboru in na njegovem širšem območju je vest o padcu Pohorskega bataljona hudo prizadela. Zlasti pa je to bil hud udarec okrožnim in drugim političnim aktivistom. Ti so si opravičeno obetali uspešno sodelovanje s Pohorskim bataljonom v letu 1943, kar bi se potem lahko pozitivno odražalo v hitrejšem celovitem razvoju NOG ob naši severni meji. S padcem Pohorskega bataljona je bilo skaljeno tudi navdušenje ob velikanskih prelomnih uspehih Rdeče armade pri Stalingradu. Toda aktivistično politično delo je teklo naprej. Bivši člani Pohorskega bataljona so delovali v izjemno težavnih pogojih in kljub temu dosegali uspehe. To velja zlasti za Toneta Ulriha-Kristla in Franca Zalaznika-Leona, ki sta delovala na šaleško-mislinjskem območju ter za Vincenca Janka-Harkova, ki je deloval z Borisom Čizmekom-Borom na Koroškem. Linka Ksela-Jasna je delovala z Jankom Pihlerjem-Donom in še z nekaterimi sodelavci na območju Ruš, Maribora, Dravskega polja, Haloz in se povezovala z našimi aktivisti tudi v Gradcu. Stane Červič-Samo in Slavko Ivanjšič-Rigo sta bila aktivna v Slovenskih goricah, na terenu pa je delovala tudi Milka Kerin-Pohorska Milka.

V začetku 1943 je kazalo, da si bo mariborska ilegalna organizacija NOG po padcu sekretarja okrožnega komiteja KP Toneta Grčarja-Johana novembra 1942 opomogla in se organizacijsko razvila. Toda že februarja 1943 je padla v zapor njegova naslednica sekretarka Mima Kovač-Katica. Toda z delovanjem so potem vztrajno nadaljevali kljub nepretrganim žrtvam novi in novi aktivisti.²

Ustanovitev Pohorske čete

Komandant Franc Rozman-Stane je prispel s štabno zaščito na Koroško 28. marca 1943. Tu je ugotovil znaten napredek NOB in organiziral s koroškimi funkcionarji Koroški bataljon. Za komandanta je imenoval Franca Pasterka-Lenarta, za političnega komisarja Borisa Čizmeka-Bora. Potem je v noči na 4. april 1943 sledil uspešen napad Koroškega bataljona in Stanetove zaščite na sovražnikovo postojanko v Mežici. Nemci so 5. aprila 1943 uprizorili proti Koroškemu bataljonu vojaško akcijo »Hindenburg«, ki pa ni uspela.

V štabu IV. operativne cone so se močno zavedali kriznega stanja, ko ni bilo na Pohorju od začetka 1943 vojaške enote. S terena so prihajala poročila, da iščejo dezertarji iz nemške vojske, vojni obvezniki in drugi na Pohorju bataljon z željo, da bi se vključili vanj. Fantje so pisali s front, da bi radi na Pohorje. Ocenjujoč celovito nastale razmere je štab IV. operativne cone sklenil nemudoma ustanoviti na Pohorju novo vojaško enoto. Ta sklep je takoj po napadu na Mežico 5. aprila 1943 uresničil komandant Franc Rozman-Stane. Na zahodnem pobočju Pece pri kraju Luže so zbrali približno 14 borcev, komandir pa je postal izkušen partizan Miha (drugi podatki niso znani), politični komisar Vincenc Janko-Harkov in bolničar Tone Hudopisk-Zvone. Njihova naloga je bila, da takoj krenejo s komandantom Stanetom na Pohorje. Toda

¹ Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, Ljubljana 1975, str. 11–17; Rudi Knez-Silas, udeleženec konference v Dešnu, navaja v svojem vojnem dnevniku, da je bila konferenca 21. in 22. 2. 1943; dnevnik v Revirskem muzeju ljudske revolucije v Trbovljah.

² Milica Ostrovska, Kljub vsemu odpor I, Maribor 1981, str. 445–446, 457–463.

pri kraju Luže so Nemci napadli partizane 5. aprila 1943 in v hudem, zlasti nemškem, streljanju je padel komandir Miha, nekaj partizanov pa se je razbežalo. Partizani boja niso sprejeli in so se umaknili. Komandant Stane je potem postavil za komandirja Ivana Rojca-Bogdana iz svoje zaščite in tako je krenila proti Pohorju 5. aprila 1943 prek Koprivne in potem Razborja skupina približno 14 borcev.

Orožniško poročilo z dne 6. 4. 1943 navaja o nacističnih ukrepih po napadu na Mežico naslednje: Dne 5. 4. 1943 je ob 19.30 blizu kraja Luže na zahodnem pobočju Pece napadel partizane vod planinskih lovcev četa Alpenland (Zalaznik navaja, da so jih Nemci presenetili še posebej z močnim obmetavanjem s tromblonskimi granatami). Nemci so poročali, da je padel en partizan (verjetno Miha, opomba M. F.), da sta bila dva ranjena in da so zaplenili 118 puškinih nabojev, nahrbtnik, vojaško odejo in razno literaturo. Vod planinskih lovcev je dne 6. 4. 1943 ob 6.30 med preiskovanjem bojišča ujel partizana in ga takoj izročil gestapu (Zalaznik piše, da so Hitlerjevci ujetega partizana v Mežici pljuvali, pretepali, ga vlačili po trgu, dokler ga niso ustrelili). Druga rezervna orožniška četa Alpenland je partizanski teren še preiskovala, medtem ko naj bi se vod policijskih planinskih lovcev zvečer 6. 4. 1943 vrnil na Bled. Poročilo še omenja, da na nemški strani ni bilo izgub.

Četa je prispela na Pohorje 7. aprila 1943. Komandant Stane, Leon in zaščita pa nekaj dni za njimi. Leon je potem hodil s Stanetom do zadnjih dni aprila po Pohorju in ko je šel komandant Stane s Pohorja, je poslal Leona nazaj v tehniko na Razbor k sekretarju šaleško-mislinskega okrožja Tonetu Ulrihu-Kristlu. S četo je prišel s Koroškega na Pohorje tudi Ferdo Štibler-Ivan. Njega je komandant Stane s Pohorja poslal takoj na terensko politično delo na območje med Dravogradom in Slovenj Gradcem. Tu je deloval kot aktivist šaleško-mislinskega okrožja.

Komandant Stane je dal novi četi na Pohorju za delovanje nadrobna navodila z željo, da bi se čimprej razvila v bataljon. Nato je odšel proti Savinjski dolini.³

Znana imena in podatki borcev, ki so prišli s Koroškega na Pohorje v kadrovske četi 7. aprila 1943:

Ivan Rojca-Bogdan, komandir čete, rojen 1919 v Zagorju ob Savi, rudar, v NOV 11. 4. 1942, padel 15. 10. 1944 pri Trebnjem.

Vincenc Janko-Harkov, politični komisar, rojen 1918 v Letušu, šofer, v NOV 12. 6. 1942, borec legendarnega Pohorskega bataljona, umrl 1965.

Rudolf Hohkraut-Dolf, rojen 1913 v Trbovljah, delavec, v NOV 1. 8. 1941, po nekaterih podatkih je bil namestnik političnega komisarja čete 1943, sedaj v Ljubljani.

Tone Hudopisk-Zvone, četni bolničar, rojen 1917 v Kotljah, študent veterine, v NOV 27. 3. 1943, sedaj doktor veterine v Brežicah.

³ Mirko Fajdiga, Zidankova brigada, Maribor 1975, str. 17-19.

Opomba: Na str. 18 navedene knjige je prišlo zaradi različnih spominov borcev do pomete. Ime Gorki za padlega komandirja ni pravilno. Pravilno je Miha. Za Miha navaja prvo borec Milan Trtnik in še nekateri tovariši, da je bil pred vojno v revirjih orožnik. Bogdan Zolnir dodaja, da je bil Miha pred prihodom na Koroško, po izjavi Milovana Ilča-Kostje, tudi borec v Polhograjskih Dolomitih. Ivan Martinčič-Vanja navaja, da je komandant Stane ustanovil četo za Pohorje 4. 4. 1943. Ker jih več navaja ustanovitev čete na dan hajke »Hindenburg«, ki je bila 5. 4. 1943, sem se odločil za ta datum. Franc Zalaznik-Leon piše v knjigi Spomini na partizanska leta III, 1943, da je bila 12-članska četa ustanovljena drugi dan po napadu na Mežico. V svoji knjigi Dolga in težka pot, 1941-1945, Maribor 1963, pa navaja Zalaznik, da je bilo za Pohorje določenih 18 borcev.

Natančnega števila, koliko borcev je bilo določenih za Pohorje, ni v nobenem dokumentu. Sklepamo pa lahko, da jih je bilo približno 14.

Poročilo komandanta orožništva pri šefu civilne uprave za Koroško z dne 6. 4. 1943 navaja, da so napadli partizane pri Lužah 5. 4. 1943 in da so imeli partizani enega mrtvega ter dva ranjena. (Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 5, dok. št. 205; dalje navajam: Zbornik NOV.)

Jože Golob-Grega, kmečki sin iz Koprivne, kovač, v NOV 1943. Smrtno se je ponesrečil 1952 na delu v Žerjavu.

Josip Jeras-Branko, rojen 6. 3. 1917 v Česušnjah, Kamnik, delavec, v NOV 8. 6. 1942, sedaj v Kamniku, Cankarjeva 19.

Ivan Juvan-Gorki, rojen 1915 v Kisovcu, Zagorje ob Savi, rudar, v NOV 15. 4. 1942, padel 4. 4. 1945 v Beli krajini.

Ivan Martinčič-Vanja, rojen 1921 v Študi pri Domžalah, v NOV 20. 7. 1942, sedaj v Ljubljani, Jesenkova 5.

Ferdo Stibler-Ivan (in Jug), rojen 1915 v Selnici ob Dravi, pred vojno kmetijski tehnik, po vojni dipl. inž. agronomije, v NOV 1. 3. 1943, umrl 1976 v Mariboru.

Bogomir Vastl-Božo, rojen 1920 v Kotljah, kovač, v NOV 16. 2. 1943, sedaj na Ravnah na Koroškem, Čečovje 62 b.

Jože Zagožen-Servac, rojen 1913 v Ljubnem (sedaj tudi tam), splavar, v NOV avgusta 1942, borec prvega Pohorskega bataljona.⁴

Zanimivo je omeniti, da so Nemci prišli neznano kako do obsežnega poročila štaba IV. operativne cone z dne 12. 4. 1943, ki govori tudi o razmerah na Koroškem in Štajerskem. V njem se med drugim omenjajo prizadevanja komandanta Staneta pri iskanju padlega Pohorskega bataljona oziroma njegovih članov ter ustanovitve nove Pohorske čete aprila 1943. Ker so prišli Nemci do tega dragocenega dokumenta verjetno bolj pozno, je bil tudi komentar zagrizenega nacista Franza Steindla v časopisu Štajerski gospodar z dne 7. 8. 1943 na strani 4 dokaj zapoznel. Steindl meni, da bo nova četa, ki jo je ustanovil komandant Franc Rozman-Stane pod vodstvom banditov Bogdana in Harkova doživela enako usodo kot stara tolpa na Pohorju: »uničenje do zadnjega moža«. Steindlova napoved se ni uresničila. V času njegovega komentarja se je četa že uspešno razvila v drugi Pohorski bataljon, ki je takrat štel že okoli 100 borcev.⁵

En mesec delovanja čete

Ivan Martinčič-Vanja se spominja, da je šel komandant Stane s spremstvom s Koroškega s četo do Razborja. Tu se je ločil, četo pa je na Pohorje v glavnem vodil Vincenc Janko-Harkov, ki je Pohorje že iz preteklega leta dobro poznal. Na Pohorju so nekaj dni čakali na komandanta Staneta in si potem skupno ogledali poslednje bojišče Pohorskega bataljona. Takrat je bilo tod še nekaj snega, zemljanke so bile napol porušene, prestreljene odeje so ležale na okoli, podobno nahrbtniki, posoda, nekaj streliva ter šaržerji, ki so jih izgubili Nemci. Tudi Franc Zalaznik-Leon se spominja, da je šla četa po prihodu na Pohorje s komandantom Stanetom najprej na poslednje bojišče Pohorskega bataljona. Takrat naj bi Stane fotografiral vse bunkerje in si zapisal stanje, kakršno je bilo in tudi vse druge okoliščnosti, ki jih je zvedel.

Nova četa je bila brez strojnice, vendar dobro oborožena. Po Martinčičevem je četa morda nekaj dni taborila poleg poslednjega bojišča Pohorskega

⁴ Mirko Fajdiga, Zidaniška brigada, str. 18, 19; France Filipič, Pohorski bataljon, Ljubljana 1975, str. 611, 649; Bogdan Zolnir, Ivan Martinčič-Vanja, Ferdo Stibler-Ivan, Bogomir Vastl-Božo, dr. Tone Hudopisk-Zvone, izjave v arhivu muzeja narodne osvoboditve Maribor, dalje navajam: v AMNOM.

⁵ Opomba: Bogdan Zolnir navaja še borca Vlnka in njegovega brata, oba doma z Gorenjskega, ter borca, po poklicu mesarja, doma iz Kamnika. Za te tri imena niso znana. Vendar manjkajo podalki še za enega borca ali celo za dva. Vprašljiv je omenjeni mesar, ki je morda Franc Herle-Nande. Ta pa je prišel na Pohorje maja 1943 s skupino Franle Komela.

⁶ Poročilo štaba štajerske operativne cone z dne 12. 4. 1943 glavnemu poveljstvu o položaju na Koroškem in Štajerskem, Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 91; Štajerski gospodar z dne 7. 8. 1943, str. 4, v AMNOM.

bataljona ali v njegovi bližini. Hrano na Pohorju so najprej jemali iz skladišč Pohorskega bataljona, ki je bila v bunkerjih blizu taborišča in ki jih niso Nemci odkrili. Zanje sta vedela Vincenc Janko-Harkov in Jože Zagožen-Servac.

Tu so našli tudi precej pušk s strelivom, s katerimi so oborožili borce, ki jih je pripeljal na Pohorje maja 1943 Franta Komel. Tudi Zalaznik opisuje, kako so ob prihodu s komandantom Stanetom na Pungart na Pohorju našli četo, ki je bila v težavah zaradi prehrane. Zalaznik je vzel s seboj Josipa Jerasa-Branka in kmalu našel bunker prvega Pohorskega bataljona, v katerem je bilo veliko živeža. Potem pa je s težavo našel še bunker, v katerem je bilo prav tako veliko masti. Tako je imela četa v obeh bunkerjih za več tednov hrane. Komandant Stane je bil na Pohorju s četo več dni, potem pa je šel na Moravsko. Pred tem je opozoril četo, da se ne spušča v večje boje in akcije, temveč naj hodi po pohorskih vaseh ter tako s svojo navzočnostjo in vojaško političnimi akcijami pobija nacistično propagando, da je partizanstvo na Pohorju uničeno. Takšna taktika povezovanja s kmeti in vzpodbujanje borbenega duha proti okupatorju povsod, kamor so prišli, je bila zelo uspešna. Naklonjenost Pohorcev do čete se je stopnjevala. Tako so npr. za veliko noč šli borci h kmetom na več strani. Ti so jih ljubезnivo sprejemali in jih obilno obdarili z različnimi velikonočnimi dobrotami.⁶

Po nekajdnevem bivanju na Pohorju sta šla Jože Zagožen-Servac, borec Pohorskega bataljona in Rudolf Hohkraut-Dolf na Razbor v bunker blizu kmetu Rožaja, kjer se je zdravil ranjeni borec Pohorskega bataljona Jože Pusovnik-Volan. Po prisrčnem snidenju je šel Volan, četudi je imel še težave s hudo ranjeno roko, z veseljem v četo, saj je bila velika razlika bivat v negotovosti v bunkerju ali pa biti v enoti s tovariši. Četo so našli na Skrivnem hribu ali na Mislinjskem sedlu. Z njo je bil komandant Stane s spremljevalci Ludvikom Mlinaričem-Ivanovom, Karlom Kraubergerjem-Gagovičem, Alojzom Čedetom-Iztokom in z drugimi. Četi pa se je 28. aprila 1943 pridružil tudi prvi pohorski domačin, partizanski sodelavec, izvrstni poznavalec Pohorja Franc Žigart-Vitez. Ponj sta prišla na dom v vas Komisijo nad Mislinjo Jože Zagožen-Servac in Josip Jeras-Branko. V taborišču pod Jezerskim vrhom proti Mislinjski dolini so Viteza lepo sprejeli, saj se ga je Harkov takoj spomnil, ko je šel Vitez s Pohorskim bataljonom 4. novembra 1942 na akcijo v Mislinjo v Pergerjevo tovarno lepenke. Vitez je bil dober partizanski sodelavec že narodnega heroja Alfonza Šarha-Iztoka. Njemu, Jožeku Knifiču in še dvema, ki so prišli junija 1941 k njemu, je izročil 6 bivših jugoslovanskih pušk, zaboj ročnih bomb-kragujevk in dve vojaški uniformi. Šarh in Vitezov oči Anton Seidl (umrl v koncentracijskem taborišču) sta se poznala še iz prve svetovne vojne, Vitez pa se je s Šarhom spoznal 1937, ko je delal v Rušah.⁷

Orožniške postaje, ki so obdajale Pohorje, so dejavnost nove čete spremljale in skoraj vsakodnevno o njej telefonično poročale orožniškemu glavarstvu v Maribor.⁸ Iz vsebine teh poročil je mogoče ugotoviti, kje je četa in kako je delovala. Zlasti je očitno njeno povezovanje s prebivalstvom, ki ji je bilo zelo naklonjeno. V povzetku lahko razberemo naslednje: Partizani so bili pri

⁶ Spomini na partizanska leta, Ljubljana 1949/III; Franc Zalaznik-Leon, Na Pohorju, str. 196; Franc Zalaznik-Leon, Dolga in težka pot 1941–1945, Maribor 1963, str. 159; Ivan Marlinčič-Vanja, spomini z dne 2. 5. 1982, v AMNOM.

⁷ Jože Pusovnik-Volan, Soštanj, 1982; Franc Žigart-Vitez, Radlje ob Dravi, 1982, pisni izjavi pri avtorju.

⁸ Pri nemških orožniških poročilih je potrebno opozoriti, da niso zanesljivi datumi, številke o partizanih in ljudi vsebina je v največ primerih neločna. Pojasnilo: Kmetje so večkrat namenoma kak dan ali dva pozneje poročali o partizanskih prihodih in premikih. O številu partizanov pa so orožnikom večinoma namenoma pretiravali. Izgovarjali so se tudi, da so partizani živež, živino in drugo vzeli na silo. Toda znano je, da so kmetje v večini primerov vse darovali. Nemci pa so seveda tendenciozno pisali, da so »banditi izropali kmetije«, domače terorizirali in podobno.

kmetu pd. Reku, Brda 3, dne 11. 4. 1943. Odnegli so sinu Francu Javorniku, ki je bil na dopustu, nemško vojaško uniformo.

V dneh 12. in 13. 4. 1943 so obiskali v Veliki Mislinji kmetije Berte Kotnik, Franca Oderja, pd. Kuneja, Franca Jeseničnika, pd. Miklavža in Vincenca Ušaja, pd. Ogrina. Povsod so bili zaradi prehrane in zbiranja podatkov. To velja tudi za 14. 4. 1943, ko so se premaknili v Brda na kmetijo Justine Pogledič. Dne 15. 4. 1943 so bili v isti vasi ponovno pri Reku. Odnegli so sinu še vojaške škornje in se hkrati nahranili.

Z zahodnega Pohorja je četa šla na južno Pohorje. Dne 19. 4. 1943 so se nahranili pri Francu Juhartu v Kotu in odšli k sosеду Antonu Klincu. Potem so v trgovini Alojza Plešnika v Cezlaku razbili Hitlerjevo sliko in nabiralnik nacistične denarne zimske pomoči. Na poti proti Lukanji so pustili letake, v katerih so prepovedali z grožnjo ustrelitve sečnjo gozdov in spravilo pridelkov s planinskih pašnikov za okupatorja.

V noči na 20. 4. 1943 je ena skupina partizanov odnesla od Jožeta Bočka iz Koritnega nekaj živeža, oblačil ter vermanšaftsko uniformo z opremo. Druga skupina je bila v Št. Ilju pri Mislinji in je odnesla trgovcu Antonu Spihalu za 1000 RM razne robe in 1551 RM gotovine. Verjetno so bili iz te skupine 21. 4. 1943 zaradi prehrane tudi trije borci pri Ivanu Tretjaku, pd. Pridigarju, na Golavabuki 7.

Kmet Alojz Koprivnik, Planina 4 nad Zrečami, je srečal 21. 4. 1943 na poti k Ostruhu večjo skupino partizanov, ki so ga skregali, če ne ve, da ne sme nihče v gozd. Dali so mu letak s podpisom komandanta Franca Rozmana-Staneta in političnega komisarja Dušana Kvedra-Tomaža, ki je vseboval prepoved hoje po gozdovih in sečnjo v njih.

Glavnina čete je bila 24. 4. 1943 na Golavabuki pri Proštu in Marzelu, kot poročilo navaja, zaradi prehrane, medtem ko so pri vaškem vodji Štajerske domovinske zveze zažgali ves uradni arhiv. Trije partizani pa so bili ta dan pri partizanskem sodelavcu Mihli Hartmanu, pd. Maroutu, v Hudem kotu pri Ribnici, ki jim je dal radijski sprejemnik in nekaj prehrane. Ta domačija je sodelovala z narodnim herojem Alfonzom Šarhom-Iztokom že leta 1941.

Glavnina čete je bila v Golavabuki še 25. 4. 1943. Kmet Ivan Tretjak je partizane nahranil, nekaj živeža pa jim je dal za seboj. Ista skupina je 28. 4. 1943 izvedla rekvizicijo v gostilni in trgovini Katarine Goljat v Dovžah. Odnegli so precej tobačnih izdelkov, 50 kg sladkorja in 20 srajc.

Dne 30. 4. 1943 so bili isti partizani zaradi prehrane pri Petru Peršetu v Brdih nad Slov. Gradcem. Tu so zatekli rezervnega policista iz Celja, ga zaslišali in mu odvzeli uniformo ter čevlje. Trije partizani pa so isti dan odvzeli zelje in krompir gozdarju Jakobu Špenglerju v Šmartnem na Pohorju.⁹

Prvomajske akcije

Komandant drugega Pohorskega bataljona Vincenc Janko-Harkov je poslal štabu IV. operativne cone poročilo z dne 11. 5. 1943, da so odredbo za izvedbo prvomajskih akcij izvršili. Tako so v noči na 1. maj 1943 zažgali kočo pri Treh kraljih ter zanetili kresa na Veliki Kopi in nad Št. Iljem pri Mislinji. V dolini pa so zažgali poslopje hitlerjancev. Nameravali so zažgati tudi Ruško kočo, kar pa ni bilo mogoče. Zvedeli so, da je v njej že dalj časa posadka 55 vermanov. Harkov poroča tudi, da so dobili dva novince (eden z vojaško opremo

⁹ Knjižga telefoničnih poročil orožniških postaj orožniškemu glavarstvu v Mariboru, v AMNOM; Ernest Vobovnik, pisna izjava pri avtorju.

in puško), da so obveščeni o manjši partizanski skupini, ki deluje na območju Ruš (Linka Ksela-Jasna, Tone Olstrak-Zvonko, Hinko Urlep-Dnjeper, opomba M. F.), da je prejel poslano skupino (verjetno 21 novincev za Pohorje, o čemer poroča 11. 5. 1943 tudi štab drugega Pohorskega bataljona, s podpisom Frante Komela in Vincenca Janka-Harkova) ter da so izvedli rekvizicijo v trgovini in gostilni Goljat v Dovžah.

Ivan Martinčič-Vanja tudi omenja v svojih spominih prvomajske akcije. Sodeloval je pri Treh kraljih, odkoder so krenili s skupino do Ruške koče, tu pa so še pravi čas zvedeli, da je v njej polno vermanov. Dalje omenja, da se je ob istem času šel proti Mariboru povezovat s sodelavci NOG Franc Zalaznik-Leon ter da se je skušal povezati tudi z ilegalko Linko Kselo-Jasno, kar mu pa menda ni uspelo.¹⁰

Dne 1. maja 1943 so bili partizani pri nekem kmetu na Razborci, kjer so uničili Hitlerjevo sliko, o čemer je poročala orožniška postaja v Mislinji.

Orožniška postaja v Oplotnici je poročala, da so partizani požgali planinsko kočjo pri Treh kraljih 30. 4. 1943 ob 21.20, kakor tudi o oskrbovalni akciji partizanov, ki so jo izvedli 30. 4. 1943 okoli 21. ure v Kotu pri kmetih Francu Juhartu, Marjeti Škrinjar in Antonu Klincu. V glavnem so odnesli meso in klobase.

Pred ustanovitvijo drugega Pohorskega bataljona

Orožniška postaja v Mislinji je poročala, da je bila skupina partizanov 3. maja pri Matiji Skočirju, Razborca 5. Naslednji dan so bili v isti vasi pri B. Kovšetju, pd. Šaucu, pri Heleni Kokolj, pd. Spodnji Barle in pri Ferdinandu Ošlaku.

Orožniška postaja v Šmartnem na Pohorju je poročala, da je bilo 4. 5. 1943 pri Smogavcu, Planina 14, okoli 10 partizanov, ki so odnesli meso, slanino ter kruh, odtod pa so šli k Blažu Viču. Naslednji dan 5. 5. 1943 so bili pri Križu in Smogavcu na Planini in odpeljali občinskega slugo Martina Lunežnika.

Orožniška postaja v Mislinji je poročala, da je bilo 5. 5. 1943 predpoldne v Veliki Mislinji pri Francu, Jožetu in Antonu Seitlu ter pri Francu Založniku več skupin partizanov, ki so pri navedenih zbirali krompir.¹¹

Po 5. 5. 1943 je šlo približno 12 partizanov Pohorske čete po nalogu komandanta Staneta na Mozirsko planino. Tja so morali zaradi združitve s skupino borcev iz Kamniško-savinjskega odreda. Štab cone je ukazal iz dveh skupin ustanoviti drugi Pohorski bataljon. Na Pohorju so takrat ostali Jože Pusovnik-Volan, Ivan Juvan-Gorki in Josip Jeras-Branko. Ob koncu aprila 1943 je poslal politični komisar IV. operativne cone Dušan Kveder-Tomaž povelje Franti Komelu, namestniku političnega komisarja Savinjskega bataljona, na Menino planino, da mora za političnega komisarja bataljona na Pohorje. V povelju je bilo tudi navedeno, da ga bo čakal na javki pri pogorišču Mozirske koče Vincenc Janko-Harkov, ki je imenovan za komandanta drugega Pohorskega bataljona. Franti Komelu se je takrat na Menini planini pridružil z mitralješko trojko in s kurirjem, pozneje proslavljen partizanski poveljnik Boris Vinter iz Zreč, ki je imel enako kot Komel povelje, da mora na Pohorje. Tako se je v Kamniško-savinjskem odredu zbralo 27 borcev in starešin, ki so krenili z Menine planine k pogorišču Mozirske koče.

¹⁰ Poročilo Vincenca Janka-Harkova, komandanta drugega Pohorskega bataljona z dne 11. 5. 1943 štabu IV. štajerske operativne cone in poročilo štaba Pohorskega bataljona z dne 11. 5. 1943, v IZDG v Ljubljani, fasc. 330/I in v AMNOM; Ivan Martinčič-Vanja, spomini, v AMNOM.

¹¹ Knjiga telefoničnih poročil orožniških postaj orožniškemu glavarstvu v Mariboru, v AMNOM.

Med njimi sta bila tudi Mariborčana, poznejša znamenita partizana Ivan Zagarnik-Joco in Maks Čepič-Iztok. Tu jih je pričakal Vincenc Janko-Harkov. Po snidenju s skupino 12 »Pohorcev« na Mozirski planini so vsi krenili na Pohorje. Franc Zigart-Vitez omenja, da se jim je na Razborju pridružil domačin Stefan, Jože Pusovnik-Volan to potrjuje in dodaja, da je z Razborja prišel maja 1943 tudi Štefanov sovaščan Jože Plešivčnik, pd. Radmanov, ki je pozneje bil hudo ranjen v glavo. Verjetno sta to novinca, o katerih je poročal 11. 5. 1943 Vincenc Janko-Harkov.¹²

Orožniška postaja v Mislinji je poročala, da je bilo od 9. do 11. 5. 1943 na območju Mislinjske koče 40 do 50 partizanov, ki so prenočevali pri drvarjih in so zahtevali proti plačilu mleko in krompir.¹³

Navedeno orožniško poročilo je zanimivo, saj nam tudi prispeva k ugotavljanju datuma o ustanovitvi drugega Pohorskega bataljona. Znano je, da ni odredbe z datumom o tej ustanovitvi niti katerega drugega dokumenta, ki bi o tem neposredno poročal. Za datum ustanovitve drugega Pohorskega bataljona smo se odločili že 1975. leta na osnovi življenjepisa Frante Komela iz leta 1945. V njem je napisal, da je bil drugi Pohorski bataljon ustanovljen 10. 5. 1943. To se ujema tudi z dvema že navedenima dokumentoma štaba drugega Pohorskega bataljona, ki sta bila napisana 11. 5. 1943.

Sklep

Prizadevanja za ustanovitev nove vojaške enote na Pohorju so bila v izjemno težavnih pogojih uspešna. Z ustanovitvijo Pohorske čete 5. aprila 1943 je bila trimesečna kriza premagana. Dober mesec dejavnosti čete pa je obrodil poleg drobnih vojaških, zlasti pomembne politične uspehe.

Iz 14-članskega jedra se je v dobrem mesecu razvila enota partizanov, kar je bila zopet pomembna kadrovska osnova za drugi Pohorski bataljon, ustanovljen 10. maja 1943 na Pungartu na Pohorju. Poveljnik je postal Vincenc Janko-Harkov, politični komisar pa Franta Komel.¹⁴

Poudariti je še potrebno, da je šel s Pohorja iz čete na pomembno terensko politično delo Ferdo Štibler-Ivan, medtem ko je potrebno pri ustanovitvi in začetnem delovanju čete posebej upoštevati tudi Franca Zalaznika-Leona. Zalazniku velja priznanje pri uvajanju čete na Pohorju in njenem uspešnem povezovanju s prebivalci. Za utrjevanje čete na Pohorju pa so si prizadevali tudi vsi drugi aktivisti in sodelavci šaleško-mislinjskega okrožja s sekretarjem Tonetom Urihom-Kristlom. Uspeh je bil tako dvojen. Dober začetek obnove vojaškega in političnega delovanja čete na Pohorju ter okrepljena dejavnost terenskih političnih dejavnikov.

V enomesečnem obdobju sta se 14-članski četi najprej pridružila Jože Pusovnik-Volan in Franc Zigart-Vitez, potem 21 borcev novincev iz kamniško-savinjskega odreda s Franto Komelom, Borisem Vinterjem in njegovimi štirimi borci ter Štefan (priimek še ni ugotovljen) in Jože Plešivčnik, oba z Razborja. Tako je bil porast 31 borcev za takratni čas in razmere uspešen.

Četa se je v času svojega obstoja vojaško organizirala, izvajala je manjše vojaške akcije, s svojim obstojem in dejavnostjo pa je že predstavljala tudi

¹² Poročilo Vincenca Janka-Harkova z dne 11. 5. 1943 in poročilo štaba drugega Pohorskega bataljona z dne 11. 5. 1943, obe v IZDG, fasc. 330/1; Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, str. 19, 20; Jože Pusovnik-Volan, spomini, 1982; Franc Zigart-Vitez, dodatek k Izjavi, 1982; Bogomir Vastl-Božo in žena Marija (sestra Jožeta Plešivčnika), spomini, 1982; vse pri avtorju.

¹³ Knjiga telefoničnih poročil orožniških postaj orožniškemu glavarstvu v Mariboru, v AMNOM.

¹⁴ Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, str. 20.

pomemben politični dejavnik. Poudariti je tudi potrebno, da ni imela ves čas svojega delovanja in obstoja nobenih človeških izgub niti ranjenih. To je bila posledica strogega izpolnjevanja navodil komandanta Staneta, da mora delovati zelo previdno, prenočevati oziroma prespati v šotorih v vojaško dobro za-varovanih taboriščih v gozdu, ki pa naj jih pogosto menjuje. Mobilizacije se četa v tem času še ni mogla lotiti. Primanjkovalo ji je orožja, sposobnih vojaških in političnih kadrov in tudi teren še ni bil ustrezno politično organiziran.

Za ustanovitev Pohorske čete 1943 in drugega Pohorskega bataljona pa gre največje priznanje prizadevanjem štaba štajerske IV. operativne cone, ki je najprej poslal na Pohorje 14, potem pa še 27 borcev in starešin.

DIE POHORJE-KOMPANIE 1943 UND IHRE TÄTIGKEIT Zusammenfassung

Der Fall des Pohorje-Bataillons am 8. 1. 1943 bedeutete auch den Anfang einer schweren Krise im Volksbefreiungskampf am Pohorje, wo es dann drei Monate keine militärische Einheit der Volksbefreiungsarmee gab. Nach dem Beschluß des Stabs der IV. Operativzone errichtete ihr Kommandant Franc Rozman-Stane beim Ort Luže unter der Peca am 5. 4. 1943 die zweite Pohorje-Kompanie. Sie zählte 14 gut bewaffnete Kämpfer und wurde von Ivan Rojc-Bogdan und Vincenc Janko-Harkov angeführt. Sie kam am 7. 4. 1943 auf das Pohorje und schickte sofort ihren Kämpfer Ferdo Štibler-Ivan auf politische Terrainarbeit, und schloß den Verwundeten des Pohorje-Bataillons Jože Pusovnik-Volan und den Einheimischen, den Partisanenmitarbeiter Franc Zigart-Vitez in die Einheit ein. Am Pohorje führte die Kompanie nach den Anleitungen des Kommandanten Stane vorsichtig, aber erfolgreich geringere militärische, politische und Versorgungsaktionen durch. Die Einwohner haben die Kämpfer freundlich empfangen, die Einzelnen verköstigt, beherbergt und ihnen bei ihrer Tätigkeit viel geholfen. Nach einmonatlichen Bestand ging die Kompanie im Auftrage der Zone auf die Mozirska planina, wo sie eine Verstärkung von 27 Kämpfern und Anführern aus der Kamniško-Savinjska Abteilung erhielt, nach der Rückkehr auf das Pohorje schloßen sich ihnen aber noch zwei Kämpfer an. Aus der zweiten Pohorje-Kompanie, die am Schluß ihrer Tätigkeit 44 Kämpfer und Anführer zählte, wurde am 10. Mai 1943 bei Pungart am Pohorje das zweite Pohorje-Bataillon errichtet.

Wir können schließen, daß die zweite Pohorje-Kompanie in den 35 Tagen ihres Bestehens ziemlich erfolgreich war. Sie brach die Krisenperiode des Volksbefreiungskampfes am Pohorje ab, verbündete sich erfolgreich mit der Bevölkerung und den politischen Aktivisten, strafe einige Verräter, sammelte oder beschlagnahmte eiliche Waffen, Ausrüstung und Munition, trug beim Zerschlagen der Besatzungsmacht und ihrer politischen Organisationen am Terrain bei und munterte gleichzeitig die Bevölkerung auf und gewan sie für ein entschlossenes Weiterführen des nationalen Befreiungskampfes.

VLOGA NARODNOOSVOBODILNIH ENOT V SOVRAŽNIKOVEM ZALEDJU JUGOSLOVANSKO-NEMŠKE FRONTE V SKLEPNIH OPERACIJAH ZA OSVOBODITEV 1945

Zdravko Klanjšček*

UDK 949.712:355.48(497.1:430)»1945.04/.05«

KLANJŠČEK Zdravko: Vloga narodnoosvobodilnih enot v sovražnikovem zaledju jugoslovansko-nemške fronte v sklepnih operacijah za osvoboditev 1945. (Summary.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, str. 25—34.

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

V sklepnih operacijah za osvoboditev je imela Jugoslovanska armada svoj samostojen odsek splošne fronte armad protihitlerjevske koalicije proti silam nemškega Reicha na jugoslovanskih tleh. Njene sile so imele dva poglavitna, strateško pomembna dela: sile glavne Jugoslovanske armade, ki so prodirale frontalno in dokončno osvobajale deželo, ter sile, ki so se bojevale v sovražnikovem zaledju jugoslovansko-nemške fronte. Slednje so se postopoma vključevale v sestavo glavne in jo krepile. Narodnoosvobodilne enote Slovenije, ki so bile v sovražnikovem zaledju do konca sklepnih operacij za osvoboditev Jugoslavije, so s svojo dejavnostjo omogočile, da so bile na jugoslovanskem ozemlju zaletle glavne sile nemških in kvasilniških enot, ki so se umikale iz Jugoslavije. Uspešnost sklepnih operacij je bila plod sodelovanja obeh poglavitnih delov jugoslovanskih osvobodilnih sil, v zgodovini druge svetovne vojne pa je to sodelovanje posebnost.

UDC 949.712:355.48(497.1:430)»1945.04/.05«

KLANJŠČEK Zdravko: The Role of the Units of the National Liberation War in the Enemy's Hinterland of the Yugoslav-German Front during the Concluding Operations for the Liberation in 1945. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, p. 25—34.

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

In the concluding operations for the liberation the Yugoslav army had its independent section of the universal front of the armies of the anti-Hitlerian coalition against the forces of the German Reich on Yugoslav ground. Its forces had two main, strategically important parts: the forces of the main body of the Yugoslav army, advancing frontally and definitely liberating the country, and the forces, fighting in the enemy's hinterland of the Yugoslav-German front. The latter gradually incorporated themselves in the composition of the main body and reinforced it. The National Liberation units of Slovenia which were in the enemy's hinterland to the end of the concluding operations for the liberation of Yugoslavia, made it possible with their activities that the main forces of the German and Quisling units, withdrawing from Yugoslavia, were captured on Yugoslav territory. The success of the concluding operations was the fruit of the collaboration between the two parts of the Yugoslav liberation forces, and in the history of the Second World War this collaboration is a particularity.

* Zdravko Klanjšček, polkovnik, višji znanstveni sodelavec Vojaškega zgodovinskega inštituta in docent fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze »Edvarda Kardelja«.

Po osvoboditvi Beograda in ustalitvi bojne črte v Sremu ter po postopnem odhodu enot sovjetske in bolgarske armade na Madžarsko je Jugoslovanska armada prevzela del strateškega obroča, s katerim so vojske protihitlerjevske koalicije vse tesneje oklepale nacistično vojsko v Evropi. Na jugoslovanskem ozemlju je strnjena frontna črta njenega odseka v začetku aprila 1945 še potekala vzdolž Drave od Donjega Miholjca do Vukovara in dalje, med Dravo in Savo, do Brčkega. Južno od Save se je frontna črta raztezala čez središčni del Jugoslavije s prekinitvami do Sarajeva, ki so ga Nemci še branili, da bi omogočili umik svojih čet po dolini Bosne, zahodno od Sarajeva pa so takšno prekinjeno frontno črto enote 4. armade JA že potisnile daleč proti zahodu do linije Banja Luka—Bihać—Gospić—Jadransko morje.

Jugoslovanska osvobodilna vojska je bila v Evropi, če izvzamemo vojske velikih zaveznic protihitlerjevske koalicije, edina armada, ki je prevzela samostojen odsek strateškega obroča okrog Hitlerjeve »trdnjave«. Prevzela ga je na svojem lastnem ozemlju in na njenem odseku obroča ni bilo nobenih drugih zavezniških čet. Šele v zadnjih dneh vojne so čete bolgarske 1. armade, ki so bile v sestavi 3. ukrajinske fronte sovjetske armade v obrambi ob Dravi, prodrle vzdolž Drave čez Muro v Medimurje in dalje v Prlekijo in Slovenske gorice. Ves čas so ščitile bok sovjetske 57. armade, ki je med svojim silovitim prodiranjem čez Madžarsko in severno od Mure proti Gradcu v Avstriji prišla tudi v Prekmurje. Toda to, da so sovjetske in bolgarske čete osvobodile Prekmurje in Medimurje ter da so bolgarske napredovale v zadnjih dneh vojne tudi čez Maribor v Avstrijo, ni pomenilo prevzemanja dela jugoslovanskega odseka omenjenega strateškega obroča, temveč le zaščito boka sovjetskih glavnih sil, ki so prodirale v notranjost avstrijske Stajerske. One so namreč povsem naravno izkoriščale v svojem prodiranju s privolitvijo jugoslovanskega političnega in vojaškega vodstva najkrajše komunikacije, ki vodijo k tem ciljem čez slovensko ozemlje. To tezo dokazuje tudi ravnanje sovjetskih vojaških oblasti med več kot mesec dni trajajočo prisotnostjo sovjetskih enot v Prekmurju, saj so spoštovale oblast narodnoosvobodilnih odborov ter pomagale pri oblikovanju slovenskih narodnoosvobodilnih enot in organov zaledne vojaške oblasti JA. V Prekmurju je bila tudi delegacija Slovenskega narodnega osvobodilnega sveta, ki je predstavljala suverenost slovenskega naroda in nove Jugoslavije.

Razporeditev jugoslovanskih enot na odseku omenjene splošne fronte proti nacističnim silam med Dravo in Jadranskim morjem sta opredeljevala predvsem dva osnovna elementa, strateško-operativna pomembnost določenega dela fronte in oblika zemljišča, po katerem se je raztezala. Zategadelj sta bili že tedaj izraženi dve težišči, del fronte med Dravo in Savo ali tako imenovana sremska fronta na severu in del fronte v Liki in Hrvaškem primorju ob Jadranskem morju na jugozahodu. Iz obeh teh težišč sta se ob koncu sklepnih operacij oblikovala kraka velikih klešč, ki sta po uspešno izvedeni reško-tržaški operaciji in bojih pri Dravogradu in na Poljani omogočila zajetje glavnine okupatorjevih in kvislinških enot, ki so bile v Jugoslaviji.

Toda razen enot, ki so bile razporejene vzdolž jugoslovansko-nemške frontne črte, je imela Jugoslovanska armada velik del svojih sil v sovražni-kovem zaledju te fronte: na hrvaškem ozemlju 6. in 10. korpus med Dravo in Savo ter 4. in 11. korpus v Liki in Hrvatskem primorju, na slovenskem ozemlju pa 7. in 9. korpus ter 4. operativno cono.

Skupna moč šestih korpusov in ene cone je bila velika, saj so samo NOV in PO Slovenije po podatkih Glavnega štaba JA za Slovenijo z dne 26. aprila

1945 šteli brez divizije Narodne obrambe 37.901 borca in starešino, brez zalednih vojaških organov in enot (11.234) pa 26.667 borcev in starešin.*

Skupna moč enot, ki so bile v sovražnikovem zaledju jugoslovansko-nemške fronte, je presegala moč vsake od armad, ki so frontalno osvobajale domovino. Čeprav v nekaterih vojaških zgodovinskih delih zasledimo mnenje, da so omenjene enote bile strateška rezerva generalnega štaba JA v sklepnih operacijah, se moramo pridružiti stališčem tistih, ki presojaajo, da so bile element osnovne bojne razporeditve Jugoslovanske armade v sklepnih bojih. Pravzaprav je imela Jugoslovanska armada dva pglavitna dela: sile glavnine, ki so prodirale frontalno in dokončno osvobajale deželo, ter sile, ki so bile v sovražnikovem zaledju. Slednje so operativno in taktično sodelovale z glavnino in lajšale njeno prodiranje ter hkrati ovirale sovražnikov umik.

Enote, ki so bile v sovražnikovem zaledju, so se po končanih bojih na določenem območju postopoma vključevale v armade glavnine ter v njihovi sestavi nadaljevale boje do končne osvoboditve vsega jugoslovanskega ozemlja. Na ta način se je glavnina jugoslovanskih osvobodilnih sil v teku sklepnih operacij neprestano krepila in na ta način je generalni štab JA pod vodstvom Tita predvsem krepil obe težišči v razporeditvi sil.

Jugoslovanske enote v sovražnikovem zaledju so branile osvobojena ozemlja, napadale komunikacije in objekte, kolone in štabe, ko pa se jim je frontna črta približala, so tesno sodelovale v operacijah glavnine z napadi v sovražnikov hrbet in boke, s preprečevanjem njegovih premikov, oteževanjem organizacije umikanja in evakuacije ter drugimi nalogami. Ta dejavnost v mnogih primerih ni imela le taktični značaj, temveč je imela izreden pomen tudi v širših operativnih okvirih.

Zahvaljujoč tesni medsebojni povezanosti slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot je bilo, na primer, mogoče prevreči Kozjanski partizanski odred in druge borce s Kozjanskega v Prekmurje. Ko so se v začetku aprila zbrali na Bohorju in oblikovali štiri pohodne bataljone, so krenili čez Sotlo v Hrvaško Zagorje in čez Zagrebačko gorje na Kalnik, nato po obronkih Bilo gore do Velike Pisanice in Velikih Zdencev. Dne 28. aprila so jih vzhodno od Barča prepeljali bolgarski motorni čolni čez Dravo na že svobodni madžarski breg. Vzdolž sovjetsko-nemškega bojišča so potem korakali do Ždale in se od tod prepeljali z vlakom do svobodnega Čakovca. Dne 3. maja so bili v Murskem Središču, čez dva dni pa v Murski Soboti, kjer so okrepili jedro Prekmurske brigade, ustanovljene 7. maja 1945.

V sklepnih bojih ob koncu narodnoosvobodilne vojne je bila izredno pomembna naloga teh enot obramba osnovnih osvobojenih ozemelj, saj so tam bili razporejeni osrednji organi, ki so opravili obsežne priprave za prevzem oblasti in takojšnjo organizacijo uprave po osvoboditvi. Nikoli prej v zgodovini narodi Jugoslavije, posebej pa Sloveni, niso dočakali neko zgodovinsko prelomnico tako pripravljeni, kot so jo ob koncu druge svetovne vojne maja 1945. Že v drugi polovici 1944. leta, še bolj pa v letu 1945, so v vseh vidikih imeli vnaprej pripravljeno organizacijo ljudske oblasti in političnega življenja, oblastveni in politični organi pa so bili demokratično voljeni na večjem delu ozemlja. Take priprave so bile izvedljive prav zaradi obstoja in boja enot, ki so bile še v neosvobojenem delu Jugoslavije, in seveda obstoja močnih političnih organizacij, v Sloveniji Osvobodilne fronte. Priprave so bile predmet razprave na Drugem zboru aktivistov OF, ki je bil 4. do 6. septembra 1944 v Črnomlju. Po končni osvoboditvi določenega območja so vnaprej pripravljeni

* Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, XI. del, knj. 4, dok. št. 63.

organi mogli takoj začeti z delom. Osvoboditev je pomenila le nadaljevanje prejšnje dejavnosti v novih razmerah in ob širših nalogah.

S takšno organizacijo jugoslovanskih oboroženih sil, če stvar gledamo še nekoliko širše, so bili tesno usklajeni nacionalni in občejugoslovanski politični in vojaški cilji, boj za svobodo vsakega naroda posebej in Jugoslavije kot celostne skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti je bil enoten in enotno voden proces.

Zavoljo najzahodnejše lege Slovenije v državi so se enote, ki jim je poveljeval glavni štab JA za Slovenijo, bojevale v sovražnikovem zaledju jugoslovansko-nemške fronte najdlje, saj je večina slovenskega ozemlja bila svobodna šele po 8. maju, po podpisu uradne brezpogojne kapitulacije nacistične vojske, zadnji večji boji v Sloveniji pa so se končali teden dni kasneje, 15. maja 1945.

Iz analize dogodkov v sklepnih operacijah za osvoboditev Slovenije je morda prav zategadelj moč najbolj jasno videti izreden pomen njihove vloge ter njihov ogromen prispevek h končni zmagi oboroženih sil jugoslovanskih narodov v narodnoosvobodilni vojni, ki so jo bojevali z velikimi žrtvami skoraj polna štiri leta.

Ko je 4. armada JA 17. aprila 1945 začela napadati obrambno linijo na reki Rečini, s katero so Nemci hoteli preprečiti njen prodor v Istro, Slovensko primorje in Trst, je 7. korpus JA z uspešno obrambo Bele krajine na obronkih Kočevskega Roga omogočal armadni glavni razvoj za napad. Bela krajina je bila svobodno mostišče na levem bregu Kolpe. Enote NOV Slovenije so celo zgradile med 26. in 28. aprilom pri Brodu na Kolpi most, osposobljen za promet težke motorizacije. Ko se je začela večdnevna bitka na glavnem položaju reškega bojišča, so se razvili hudi boji tudi na desnem boku 4. armade. Nemško poveljstvo je namreč na Kočevsko poslalo močne oddelke, med katerimi so bili deli 1. srbskega prostovoljnega korpusa in četniški primorski korpus, ki naj bi udarili v njen bok. Štab 7. korpusa je oblikoval Kočevsko operativno skupino, ki so jo sestavljali 4. SNOUB »Matije Gubca«, 8. SNOB »Frana Levstika«, 1. brigada divizije Narodne obrambe, Notranjski partizanski odred in baterija topov 75 mm iz 1. slovenske artilerijske brigade, štab 4. armade pa je tja usmeril tudi del 20. divizije. Ta je 21. aprila na Brodu na Kolpi razbila četnike in jih potisnila čez Kočevsko Reko proti severu, Kočevska operativna skupina pa je na smeri Brod na Kolpi—Štalcarji—Kočevska Reka nato odbila nov napad in s svojo bojno dejavnostjo omogočala enotam 4. armade, da so se prevrgle na primorsko stran po cestah po dolini Čabranke, čez Leskovo dolino in Mašun ter osvobodile Ilirsko Bistrico za hrbtom nemških sil, ki so bile na reški obrambni črti.

Enote 9. korpusa so medtem očistile robove Trnovskega gozda in si do 27. aprila zagotovile izhodiščne položaje za pohod proti Trstu in Gorici. Naslednjega dne, 28. aprila, medtem ko so še vedno divjali boji pri Reki, so proti Trstu začele prodirati močne enote 20. divizije 4. armade z območja Jelšane—Ilirska Bistrica—Prestranek čez Divačo, 30. divizija 9. korpusa z območja Otlčica—Predmeja čez Vipavsko dolino in Kras, v Trstu pa se je pod poveljstvom komande mesta Trst z delavskimi bataljoni na čelu začela vstaja tržaškega delovnega ljudstva.

Sovražnikovo zaledje je bilo v razkroju. Nemški 97. armadni korpus je bil pravzaprav operativno obkoljen, nemška obramba Trsta pa se je spričo napadov od zunaj in znotraj spremenila v obrambo med seboj ločenih obrambnih postojank. Tudi druge enote 9. korpusa so prešle v ofenzivo. Prvega maja so bile enote JA v Trstu, Tržiču (Monfalcone), Gorici in Postojni.

Se več. Zavoljo hkratne dejavnosti bataljonov operativnega štaba za zahodno Primorsko so istega dne partizanske enote vkorakale tudi v Čedad. Če izvezamo boje v Goriških Brdih s četniki in boje z nemško posadko na Opčinah pri Trstu, ki se je predala 3. maja, je bilo 2. maja osvobojeno vse Slovensko primorje razen skrajnega jugovzhodnega dela pri Ilirski Bistrici, kjer je glavnina 4. armade JA že stiskala nemški 97. armadni korpus v jekleni obroč. Ta korpus se je začel 3. maja umikati proti Ljubljani, toda 7. maja se je moral vdati v Ilirski Bistrici in položiti orožje.

Okoli 50 do 70 kilometrov širok pas ozemlja od Julijskih Alp do Jadranskega morja, se pravi, pas vzdolž slovenske zahodne narodnostne meje, je bil svoboden in sicer prav zavoljo operativnega sodelovanja enot glavnine 4. armade in enot, ki so se bojevale v sovražnikovem zaledju. Uresničeni manever jugoslovanskih enot v tržaško-reški operaciji, ki je dal tako daljnosežne rezultate, bi ne mogel biti dosežen, če takšnega sodelovanja ne bi bilo.

Posledice teh operacij so bile nadvse ugodne. Enote zahodnih zaveznikov so se ustavile na črti Gorica—Trst in niso prodirale globlje v notranjost slovenskega ozemlja. Po omenjenem osvobojenem pasu se je 3. maja odpravil proti Koroški močan motoriziran odred 4. armade. Ko mu zahodni zavezniki niso dovolili iti čez prelaz Predil in čez Trbiž, se je ob sodelovanju inženircev 9. korpusa in ob podpori prebivalstva napotil po dolini Trente in se čez zamejeni Vršič s hudimi napori spustil v Kranjsko goro. Ko se je dobro oboroženi odred, ki je imel v svoji sestavi tudi tankovski bataljon, pojavil v Zgornji Savski dolini ter začel prodirati proti Jesenicam, je hkrati tudi preprečil, da bi se skozi železniški predor pri Hrušici umikale nemške in kvislinške čete na Koroško. Imele so na voljo le še Ljubelj. Hkrati pa se je s tem povsem spremenil tudi položaj branilcev Ljubljane in tistih sovražnikovih enot, ki so bile na območju Ljubljana—Kranj—Jesenice.

Ko je 4. armada usmerila glavnino svojih sil v Slovensko primorje in v boje za uničenje nemškega 97. armadnega korpusa na območju Reka—Ilirska Bistrica, je 7. korpus prevzel del splošne evropske fronte med njeno glavnino in enotami 2. armade, ki so prodirale čez vzhodno Dolenjsko proti Zidanemu mostu. Sovražnik je spočetka odločno branil Ljubljano, proti kateri so s postojnske smeri prodirale tudi enote 29. hercegovske divizije.

Spričo grožnje, da jim bo presekana pot za umik iz Ljubljanske kotline in iz doline Save na Koroško, so nemške in domobranske enote v noči na 9. maj jadrno zapustile Ljubljano. Če tega ne bi storile, bi jim bila kmalu presekana tudi pot za umik po predoru in cesti čez Ljubelj, načrti o obrambi zgornjega dela Savske doline do prihoda enot zahodnih zaveznikov pa so se povsem razblinili. Ker so medtem enote 4. operativne cone, o katerih bo govora kasneje, že osvobodile Borovlje in zasedle tamošnji most čez Dravo, so spričo silovitega pritiska 29. divizije v hrbet in želje, da izročijo orožje zahodnim zaveznikom, Nemci in domobranci 11. maja jurišali na položaje Bračičeve brigade v Borovljah. Tam je tri dni po objavi kapitulacije nemškega rajha padlo zelo veliko borcev te brigade. Pripadnike slovenskega domobranstva so po preboju razorožile britanske enote in jih namestile na Vetrinjskem polju. Prav zavoljo oboroženega in krvavega preboja po razglasitvi konca vojne so britanske enote kasneje izročile domobrance jugoslovanskim oblastem. Tisti, ki so bili umazani s krvjo, so dobili zaslužen kaznen kot narodni izdajalci.

Tudi v severni Sloveniji so enote 4. operativne cone že pred kapitulacijo hitlerjevskih sil izvedle pomembne akcije, čeprav so jih sovražnikove ofenzive v minulih zimskih mesecih hudo prizadele. Ko je glavni štab JA za Slovenijo v začetku aprila 1945 sporočil štabu cone, naj operativne enote ne gredo čez

Savo na Dolenjsko, je dal tudi smernice, naj glavnina 14. udarne divizije manevrira zahodno od črte Zidani most—Celje—Dravograd, Bračičeva brigada na Pohorju, Lackov partizanski odred pa severno od Drave. Ukazal je, naj cona ukine operativno skupino 6. in 11. brigade in obe brigadi vključi v 14. divizijo. Do začetka sklepnih operacij naj enote predvsem napadajo sovražnikove prometne poti. Cilj osvobodilnih čet »ni izgon okupatorja iz naše dežele, temveč uničenje sovražnika v naši deželi«, je tedaj poudaril conski štab.

Po skoraj vsem Štajerskem razporejene partizanske enote, kajti tedaj so nastajale tudi že nove čete, so aprila 1945 s svojo dejavnostjo ustvarile stanje splošne negotovosti v sovražnikovem zaledju. Zavoljo minerskih akcij enot cone in napadov jugoslovanskega in zavezniškega letalstva so imele železniške proge majhno prepustnost. Konec aprila je bila pretrgana še zadnja proga, ki je vodila proti zahodu v osrčje rajha in sicer proga Dravograd—Celovec.

Tako je nemška skupina armad »E«, ki se je sredi aprila po umiku s srem-ske frontne črte še branila na liniji ob reki Ilovi na Hrvaškem, imela za svojim hrbtom na smeri umika v Avstrijo čez slovensko Štajersko zelo negotov položaj. Razen tega so ji prometne težave onemogočale manever enot in tudi organiziran hiter umik, ki ga je začela 30. aprila. Istega dne je tudi 1. armada JA prešla v odločen napad in 4. maja po hudih bojih začela pregon proti Zagrebu. Hkrati je 3. armada JA prodirala proti Varaždinu. Vendar je štab nemške skupine armad »E« še upal, da bo uspel organizirati kolikor toliko urejen umik čet čez severno Slovenijo na Koroško. V ta namen je pošiljal na smeri umika v zaledje svoje korpusne štabe, sam pa se je 5. maja začasno nastanil v Polzeli pri Celju, odkoder naj bi vodil premike svojih čet. Oklevanje v umikanju, ki je očitno slonelo na upanju, da bodo v Slovenijo hitro napredovale čete zahodnih sil, se je spričo prisotnosti Jugoslovanske armade v Trstu in na Soči zdaj hudo maščevalo. Za sovražnika je čas postal močan negativni dejavnik.

Hkrati z nemškimi četami so se umikale tudi ustaško-domobranske enote Neodvisne države Hrvatske, ki so razpadale pod udarci narodnoosvobodilnih sil, del četnikov iz Črne gore in Bosne ter civili, največ takšnih, ki so se bili oma-deževali s protinarodnimi dejanji.

Skupina armad »E« je za svoj umik imela na voljo pravzaprav le komunikacijo čez Celje in dalje po Savinjski in Mislinjski dolini, kajti čez Radgono in Maribor so se umikale tiste enote, ki so branile fronto med Dravo in Muro, razen tega pa je ta smer bila odročna in je vodila na območje, ki so ga zasedale sovjetske čete.

Ko je glavni štab JA za Slovenijo 2. maja zvedel, da so nemške čete v Italiji kapitulirale pred zahodnimi zavezniki, je ukazal štabu 4. operativne cone, naj 14. divizijo takoj usmeri na Koroško. Enak ukaz je istega dne izdal tudi vrhovni komandant JA Josip Broz-Tito.

Glavnina 14. divizije je odrinila na Koroško, Kamniško-zasavski partizan-ski odred pa je hkrati z bližnjimi enotami 3. brigade Narodne obrambe dobil nalogo osvoboditi trboveljski rudarski bazen. Pred svojim odhodom na Koroško sta 6. in 11. brigada 14. divizije sklenili pomagati Kamniško-zasavskemu odredu v napadu na Zagorje. V ta namen sta obnovili operativni štab obeh brigad. Osvoboditev Savske doline od Zidanega mosta do Litije naj bi hkrati olajšala operacije 7. korpusa proti Ljubljani in preprečila premike sovražni-kovih čet v smeri Gorenjskega. V Zagorju se je 5. maja vdalo 485 vojakov in oficirjev. Le del posadke se je umaknil proti Trbovljam. Tako je bilo Zagorje prvi večji kraj, ki ga je v sklepnih operacijah osvobodila 4. operativna cona. Čez dva dni so ga sicer morali začasno izprazniti, toda 9. maja je bilo dokončno svobodno, obe brigadi pa sta krenili na Koroško.

Preden je šla čez državno mejo na Koroško, je glavnina 14. divizije napadla sovražnikovi postojanki v Dravogradu in Črni. Dne 4. maja sta se njeni dve brigadi zama zaganjali v njihovo obrambo. Sovražnik se je namreč dobro zavedal pomena teh krajev za umik na Koroško. Tudi naslednjega dne napad na Črno, Kotlje in Žerjav ni povsem uspel. Pregнали so sovražnika le iz Žerjava.

Enote 14. divizije, ki niso imele težke oborožitve, so bile preslabotne, da bi že v teh dneh trdno zaprle dravograjski izhod iz Slovenije na Koroško, toda napadi enot cone so gotovo upočasnili umik sovražnika.

Štirinajsta je opustila napade na postojanke in 7. maja krenila po dolini Koprivne in Lepene proti Železni Kapli, kjer pa se je zapletla v boje z nemško 14. SS divizijo »Galizien«. S tem je bila zaprta tudi pot na Koroško čez Jezer-sko. Moramo ugotoviti, da je bila slovenska 14. udarna divizija prva večja enota protihitlerjevske koalicije, ki je stopila na tla avstrijske Koroške.

Sploh je na Štajerskem v teh dneh bilo veliko akcij enot, zlasti na želez-niške proge, ki so onemogočale sovražnikove premike. Bataljon 3. brigade Na-rodne obrambe, ki se je naslanjal na Pohorje, je 7. maja osvobodil Slovenske Konjice, zajel okrog 600 vojakov, nato pa se umaknil na Konjiško goro. Oku-patorjeve enote, zaledne ustanove in organe je zajelo prepričanje o bližnjem zlomu. Začelo se je stihijno umikanje in bežanje. Ceste so bile zatrpane s to-vornjaki, osebnimi vozili, vozovi in pešci, ki so hoteli čimprej oditi iz Slovenije.

Čeprav je nemško-jugoslovanska frontna črta severno od Save tedaj še potekala na hrvaškem ozemlju, je bilo sovražnikovo zaledje že tako razkro-jeno, da bi bili možni še bolj smeli prodori in manevri v cilju obkoljevanja in razoroževanja nemških in kvislinških čet. Toda zaradi pomanjkanja vnaprej organiziranih radijskih zvez in drugih oblik povezave štabov glavnine JA z enotami 4. operativne cone, se je neposredno sodelovanje moglo vzpostavljati šele, ko so enote imele neposreden stik.

Skoraj hkrati z zavezniškimi četami sta 8. maja prispela v Celovec Kokrški in del Koroškega partizanskega odreda, medtem ko je Jeseniško-bohinjski od-red krenil v Ziljsko dolino na zahodnem Koroškem. Štab 14. divizije je na Ko-roškem razporedil svoje enote tako, da so izražale prisotnost narodnoosvobodil-nih sil na vsem ozemlju, ki ga naseljujejo Slovenci. Bračičeva brigada je šla v Borovlje, Šercerjeva v Velikovec, Tomšičeva pa v Sinčo ves. Razoroževale so enote nemške vojske, ki je v noči na 9. maj kapitulirala. Slovensko prebival-stvo Koroškega je z vso ljubeznijo sprejemalo svoje osvoboditelje in jim po-magalo.

Po 9. maju 1945 so operacije v Sloveniji glede na splošno kapitulacijo nem-ških oboroženih sil imele cilj zajeti glavnino okupatorsko-kvislinške vojske, ki je bila še na jugoslovanskih tleh, hkrati pa zadati končni udarec tudi kontra-revolucionarnim silam, bežečim z okupatorjem. Jugoslovanski kvislingi vseh vrst so namreč pričakovali, da jih bodo desničarski krogi zahodnih zaveznikov vsaj zaščitili pred jugoslovanskim ujetništvom, če že njihove čete ne bodo za-sedle dela jugoslovanskega ozemlja. Tako je boj po 9. maju postal boj za obram-bo revolucije jugoslovanskih narodov in boj za zmago ljudske oblasti na vsem narodnem ozemlju.

Medtem ko so enote 1., 2. in 3. armade JA začele prodirati na slovensko ozemlje ter obkoljevati in uničevati sovražnikove enote, ki niso takoj položile orožja, so se v notranjosti slovenskega ozemlja, ki še ni bil svoboden, razvijali dinamični dogodki.

Ker so bile enote nemškega 22. korpusa 2. tankovske armade in enote madžarske vojske, ki so dotlej branile frontni odsek med Dravo in Muro, bolj urne in so se že 8. maja umaknile v Avstrijo, da bi pred sovjetskimi četami

šle čez gorske prelaze na območje, ki so ga zasedale britanske enote, severno od Drave ni bilo več sovražnikovih čet. V ta prazen prostor je s pospešenim pohodom iz Prekmurja prispela močna Prekmurska brigada najprej v Ptuj. Nato je odšla v Maribor, kamor so se usmerile tudi bolgarske čete. Tudi 51. vojvodinska divizija 3. armade JA je 9. maja prekoračila Dravo pri Stojncih ter zvečer prodrla do Ptuja, naslednjega dne pa nadaljevala pohod proti Mariboru.

V Maribor so se še pred prihodom bolgarskih enot spustili s Pohorja partizani in aktivisti ter oficirji komande mesta. V mesto sta vkorakala še 3. in 5. bataljon 3. brigade Narodne obrambe, v že osvobojeno mesto pa je v noči na 10. maj prišla najprej Prekmurska brigada, za njo pa še 51. divizija.

Skupini armad »E«, katere glavnina je bila še v Celjski kotlini, je zdaj ostal na voljo le izhod po cesti Šoštanj—Črna in po Mislinjski dolini. Neprodušna zapora izhoda po Mislinjski dolini z zasedbo dravograjskih mostov je postala odločilna, da bi Jugoslovanska armada uresničila zajetje sovražnikovih čet na jugoslovanskem ozemlju.

Medtem ko so del Kozjanskega in Kamniško-zasavskega partizanskega odreda, en bataljon 3. brigade Narodne obrambe in 6. brigada »Slavka Šlandra« ovirali premike sovražnikovih enot v Celjsko kotlino in iz nje, je zaščitni bataljon štaba 4. operativne cone ob uporabi ognja zaustavil pri Šoštanju na cesti Celje—Velenje kolono sovražnikovih čet. Poveljnik nemške skupine armad »E«, generalpolkovnik Aleksander Löhr, je moral pristati na pogajanja in ukazati svojim četam, da se ustavijo in začno odlagati orožje. V noči na 10. maj je v Topolšici podpisal akt o vdaji vseh enot jugoslovanskim osvobodilnim silam in tudi sam postal njihov ujetnik.

Tako se je okrog skupine armad »E« sklenil ožji obroč. Na Koroškem so ga tvorile enote 4. operativne cone in motoriziranega odreda 4. armade, na severu in severovzhodu divizije 3. armade, na vzhodu in jugu divizije 1. in 2. armade, na zahodu pa enote 7. korpusa, ki so osvobodile Trojane in Kamnik.

Na območju Celja in na cestah vzdolž Savinjske, Šaleške in Mislinjske doline so bile ogromne množice nemške vojske in kvislingov, nepregledna množina motorizacije in vojaške tehnike.

Na dravograjska mostova so 10. maja poslali dva bataljona 1. udarne brigade »Toneta Tomšiča«, nato pa še 2. bataljon Prekmurske brigade. Po levem bregu Drave je v Dravograd prispela še kolona bolgarske vojske. Začeli so se hudi spopadi, kajti sovražnikove čete so si hotele z orožjem izsiliti prosto pot na Koroško. Štab 3. armade, ki je šele zdaj začel ukrepati v smislu krepitve zapore, je v noči na 12. maj najprej poslal 6. brigado 51. vojvodinske divizije, nato pa še njeno glavnino in 12. proletarsko brigado 12. divizije. Trdnjša zapora se je začela oblikovati tudi na cesti Poljana—Pliberk.

Hkrati ko so enote Jugoslovanske armade čedalje bolj pritiskale na sovražnikove trupe proti Dravogradu od vzhoda, pri čemer je prišlo do silovitih in krvavih bojev zlasti pri Doliču, je kolona nemških in kvislinških enot s pobeglim generalpolkovnikom Löhrom na čelu, ki je bil kot ujetnik Jugoslovanske armade v Topolšici, začela prodirati čez Zavodnje, Črno in Mežico proti Poljani in Pliberku. Pri Poljani je njen del prebil zaporo. Pobegli generalpolkovnik Löhr je poiskal zaščito britanskih čet. Te so ga po končanih bojih vrnile jugoslovanskim vojaškim oblastem.

Sovražnik je hkrati začel pritiskati tudi pri Dravogradu. Tudi tam je nekaj skupinam uspelo prebiti obrambo in se izmuzniti po železniškem mostu na drugo stran Drave, toda glavnina se je morala obrniti proti Prevaljam, da bi se čez Poljano usmerila proti Pliberku. Kaže, da so bili preboji pri Borovljah,

Dravogradu in Poljani usklajeni in naj bi omogočili predvsem kvislingom, da se vdajo zavezniškim četam.

Na Koroškem so enote 4. operativne cone zasedle mostove čez Dravo. To je bil drugi obroč za primer, če prvi ne bi vzdržal sovražnikovega pritiska.

Tudi 14. maja se sovražnikovi načrti niso uresničili. Pri Doliču je 17. divizija 3. armade zlomila sovražnikov odpor in osvobodila Slovenj Gradec. Tudi pri Dravogradu so enote odbile sovražnikove napade in se nato spojile s 17. divizijo. Vdalo se je okrog 20.000 sovražnikovih vojakov. Zdaj se je črta Pliberk—Libuče čedalje bolj krepila. Na položajih so bili tudi britanski tanki. Že 14. maja so se začeli razgovori o vdaji in se naslednjega dne okrog poldne končali. Zvečer 15. maja se je končno vdala poslednja velika skupina 30.000 sovražnikovih vojakov, med njimi največ ustašev in četnikov.

Ta sicer nekoliko obširnejši oris osnovnih dogodkov v sklepnih operacijah v severni Sloveniji in na Koroškem nam nazorno prikazuje ogromno vlogo enot NOV in PO Slovenije v uresničitvi cilja jugoslovanskih oboroženih sil, da bi zajele čimvečji del nemške in kvislinške vojske na ozemlju Jugoslavije ter tako v pravem pomenu besede zmagovito končale narodnoosvobodilno vojno. Jugoslovanska armada je ob sodelovanju svoje glavnine in sil, ki so še bile v sovražnikovem zaledju fronte, zajela in odpeljala v ujetništvo v sklepnih operacijah okrog 300.000 sovražnikovih vojakov in oficirjev, od tega 175.000 pripadnikov nemške vojske. Le okrog 30.000 jih je uspelo pravočasno pobegniti v Avstrijo.

Glavnina nemške vojske, umikajoče se iz Jugoslavije, je morala položiti orožje v deželi, ki jo je bila leta 1941 okupirala, in to pred armado, ki je v njej nastala v času te okupacije. Lahko rečemo, da je sklepni del jugoslovanske narodnoosvobodilne vojne nekaj edinstvenega v zgodovini vojn, saj ne poznamo primera, da bi med kruto zasedbo nastala na zasedenem ozemlju vojska, ki bi okupatorja premagala sama in ki bi bila okupatorjevo vojsko razorožila v tej isti deželi. Takšne uspehe je lahko dosegla le revolucionarna ljudska vojska, ki je imela vzvišene cilje socialne svobode, enakopravnosti narodov in narodnosti ter resnične ljudske demokracije.

Ta vojska je dosegla takšno zmago zahvaljujoč titovski strategiji razvijanja oboroženega boja na vsem jugoslovanskem ozemlju in v vsem času okupacije. V skladu s to strategijo je vsak narod vodil narodnoosvobodilni boj samostojno in kot del jugoslovanskega narodnoosvobodilnega boja hkrati. Enotnost ciljev in boja vsakega naroda posebej s cilji in bojem jugoslovanskih narodov kot celote je našla svoj izraz tudi v sklepnih operacijah. Ugotavljati, kateri element jugoslovanskih oboroženih sil je bil v njih pomembnejši, ali glavnina, ki je prodirala frontalno in dokončno osvobajala deželo, ali enote, ki so bile še v sovražnikovem zaledju fronte, je povsem nepotrebno in tudi napačno, saj sta se oba elementa dopolnjevala in drug drugemu omogočala uspeh. Zanimarjati ali celo zamolčati katerega koli od obeh elementov v zgodovinskega orisa zato pomeni izkrivljanje dejanske podobe sklepnih operacij v narodnoosvobodilni vojni.

Sklepne operacije za osvoboditev domovine so bile hkrati veličasten izraz bratstva in enotnosti narodov in narodnosti Jugoslavije. V njih so sodelovale enote, ki so jih sestavljali pripadniki vseh njenih narodov in narodnosti. Še več, v njih so sodelovali tudi pripadniki sosednjih in drugih evropskih narodov ter neposredno ali posredno enote večine armad protihitlerjevske koalicije. Dejanski zaključek druge svetovne vojne 15. maja 1945 na slovenskih tleh je bil zmaga moči in enotnosti demokratičnih in naprednih sil Evrope.

Sodelovanje glavnine JA in njenih enot, ki so bile še v sovražnikovem zaledju fronte, sodelovanje, ki je v sklepnih operacijah za osvoboditev domovine dalo tako sijajne rezultate, med katere štejemo lahko tudi že skoraj štiri desetletja trajajoče obdobje miru na naših mejah, pa pomeni tudi dragoceno bojno izkušnjo. Te izkušnje smo vgradili v našo obrambno doktrino in jih vgrajujemo v naše priprave za splošni ljudski odpor. Zato so izročila narodno-osvobodilne vojne garant mirne prihodnosti naših narodov in narodnosti.

LITERATURA

- Dr. Metod Mikuž, Pregled zgodovine narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji, knj. 5, Ljubljana 1973;
 Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana 1976, 1977 in 1978;
 Osvoboditev Slovenije 1945 (referat) z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 22. in 23. decembra 1975), Ljubljana 1977;
 Dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, Naša obramba, junij 1970;
 Dr. Uroš Kostić, Oslobođenje Istre, Slovenskog primorja i Trsta 1945, Beograd 1978;
 Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, knj. 2, Beograd 1965;
 Franci Sterle, Veliki finale na Koroškem, Ljubljana 1976;
 Vlado Strugar, Jugoslavija 1941—1945, Ljubljana 1980;
 Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945, Beograd 1957;
 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, VI. tom, Borbe u Sloveniji, knj. 19, Beograd 1975;
 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, XI. tom, knj. 2, Beograd 1969;
 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, XI. tom, knj. 4, Beograd 1975.

THE ROLE OF THE UNITS OF THE NATIONAL LIBERATION WAR IN THE ENEMY'S HINTERLAND OF THE YUGOSLAV-GERMAN FRONT DURING THE CONCLUDING OPERATIONS FOR THE LIBERATION IN 1945

Summary

As a result of Tito's strategy of developing the National Liberation War and the revolution on the whole Yugoslav territory, which was at the same time a struggle of each Yugoslav nation separately and of Yugoslavia as a whole, the Yugoslav army had two basic strategical elements in its concluding operations for the liberation of the native country: the main body, consisting of four armies (the first, second, third and fourth army of JA), and advancing frontally with the gravitation between the Drava and the Sava and along the Adriatic coast, and the units being still in the enemy's hinterland of the Yugoslav-German front. The power of the units in this hinterland surpassed the power of the single armies, as there were six corpses in the enemy's hinterland and one operative zone. Only the units which were under the command of the headquarters of JA for Slovenia, counted more than 37,000 men at the end of April 1945.

The units in the enemy's hinterland defended the free territories, they decomposed the enemy's traffic and made shiftings and the organization of the withdrawal from Yugoslavia impossible. Thanks to the operative collaboration between the two elements the Yugoslav army got the rear of the front of Reka and rapidly advanced to Trst and to the Soča. Along the free zone extending from the Julian Alps to the Adriatic Sea and over the pass of Vrščica a strong motorized detachment advanced into the valley of the Sava and at the simultaneous activity of the 7th corps and of the 29th division forced the enemy to evacuate Ljubljana in the night of the 9th of May. The main body of the German and Quisling units was then still in Croatia. The units in the hinterland liberated Zagorje, the 14th division as the first larger unit of the anti-Hitlerian coalition was already in Carinthia. With the co-operation of the two elements of the armed forces of Yugoslavia the main body of the occupier's and Quisling's troops, at the successful blockade at Dravograd and in Poljana, was forced to lay down the arms on May 15th, though it tried to break through in three places. In the concluding operations in Slovenia collaborated the units of all Yugoslav nations, the subjects of the neighbouring and of other European nations and the majority of the armies of the anti-Hitlerian coalition.

OBJAVE VIROV

ŠTAJERSKI BEGUNCI V LJUBLJANI — ENA OD 18 SKUPIN VRHOVNEGA PLENUMA OF OD 1941 DO 1943

(Po zapiskih iz »Dnevnika 1941—1945«)

Makso Šnuderl*

UDK 949.712:329.71:325.254(497.12-18)»1941/1943«

ŠNUDERL Makso: Štajerski begunci v Ljubljani — ena od 18 skupin vrhovnega plenuma OF od 1941 do 1943. (Zusammenfassung: Die stellerschen Flüchtlinge in Ljubljana — eine der 18 Gruppen des Oberplenums der Befreiungsfront von 1941 bis 1943.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, str. 35—42.

Izvirnik v sloven., povzlek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Pisec v članku na podlagi svojih dnevniških zapiskov obuja spomine na organiziranje štajerskih beguncov v Ljubljani v Osvobodilni fronti v obdobju 1941 do 1943. Za OF jim je povedal in jih povezal v organizacijo Prežihov Voranc. Le ta je bil ob redkih sejah plenuma tudi edina stalna vez štajerske skupine z vodstvom OF. Dr. Šnuderl zavrača trditev, da je štajerska skupina v OF leta 1943 delala posebne načrte in postavila svoje zahteve in predloge IO OF.

UDC 949.712:329.71:323.254(497.12-18)»1941/1943«

ŠNUDERL Makso: The Styrian Fugitives at Ljubljana — One of the 18 Groups of the Supreme Plenum of the Front of Liberation from 1941 to 1943. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, p. 35—42.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

On the basis of his diary notes the writer remembers the organizing of the Styrian fugitives at Ljubljana in the Front of Liberation during the period from 1941 to 1943 in this article. Prežihov Voranc told them about the Front of Liberation and joined them to the organization. At the rare sessions of the plenum he was also the only permanent tie of the Styrian group with the leadership of the Front of Liberation. Dr. Šnuderl rejects the statement that the Styrian group in the Front of Liberation had made special plans in the year 1943 and put up its claims and proposals to the Executive Committee of the Front of Liberation.

Po velikih težavah sem se kot rezervni častnik jugoslovanske vojske aprila 1941 na poti iz Črne gore domov v Maribor izmotal iz ujetništva v Zagrebu in tam izvedel, da je moja družina v Mariboru v težkem položaju. Hotel sem jo varovati in prebil sem se do Maribora, kjer sem izvedel, da so me Nemci že dvakrat iskali na domu, da bi me odpeljali v meljsko vojašnico k drugim izgnancem. Ker sem spoznal, da ne morem ničesar storiti, smo doma sklenili, da se s starejšim sinom umaknem v Ljubljano, žena in drugi sin pa prideta za

* Dr. Makso Šnuderl, pravnik, univerzitetni učitelj, pisatelj in publicist (1895—1979).

meno. S potnim dovoljenjem na ime svojega bratranca Stanka Šnuderla, uradnika na mestnem magistratu, sva se 27. aprila 1941 odpeljala v Ljubljano.

V Ljubljani je pri izhodu s postaje stala dolga vrsta Mariborčanov, ki so čakali na vsak vlak iz Maribora. Takoj so me obstopili. »Kaj je novega? Kaj se godi? Kaj nameravajo Nemci s Slovenci?« Taka in podobna vprašanja so se vsula na vsakogar, ki je pripotoval s Štajerskega. Pozneje sem bil tudi jaz med njimi, da bi dobil pravo sliko o položaju na Štajerskem. Kmalu nam je postalo jasno, da Nemci načrtno uničujejo slovenski živelj in da o vrnitvi do konca vojne ni govora. A kdaj bo to? Odvetnik dr. V. R. je v gostilni, kjer smo se mnogi hranili, odločno trdil, da bodo Angleži premagali Nemce do jeseni; tedaj pa Sovjetska zveza ne Amerika še nista bili v vojni, Angleži pa so pri Dunquerqueu zbežali. Tiste, ki smo mislili, da bo vojna trajala vsaj še dve leti, so optimisti žolčno napadali. To je bilo razumljivo, saj so ti ljudje doživljali usodo pregnancev s svojih domov, bili so prvi čas zbegani in domala vsi brez zadostnih sredstev v novi sredini, ki je niso, ali pa so jo le malo poznali in ki je mnoge tudi razočarala. Poleg takega optimizma je bilo zanje nevarno tudi prepričanje, da so pribežali iz pekla nemške okupacije v italijansko, ki je v primeri s prvo »pravi raj«, kakor so tedaj še govorili, čeprav so jih Primorci svarili, da še ne poznajo Lahov, ki imajo isto politiko, samo drugačne metode. Skratka, stanje beguncev je bilo obupno v moralnem in, kot sem dejal, tudi v gmotnem oziru. K temu so se pridružila poročila o nasilju Nemcev in o slabem obnašanju nekih naših ljudi, ki so hvalisali Nemce, češ da so prinesli »red«. Take in podobne govorice sem moral poslušati že na potovanju iz Zagreba v Maribor in odtod do Ljubljane.

Med našimi begunci so bili pripadniki vseh poklicev: železničarji, obrtniki, trgovci, nameščenci, uradniki, sodniki, odvetniki, učitelji, profesorji, igralci, književniki itd. Ker se nihče ni zmenil za nas, smo se začeli pogovarjati, da moramo sami nekaj storiti, zlasti povezati se v nekako skupnost, da bi begunce prepričevali v veri, da fašizem mora propasti, da ne smemo kloniti, temveč pripravljati se na rešitev. Tako se nas je 21. junija zbralo nekaj, ki smo sklenili ustanoviti iniciativni odbor (»Zadrugo«), ki naj bi bil sestavljen iz članov vseh političnih strank. Nalogo, da to pripravimo in povežemo begunce, kolikor se da, smo prevzeli pok. dr. Krsto Kazafura, dr. Miloš Vauhnik in jaz. Medtem ko smo večino takih političnih ljudi lahko dobili, pa nismo poznali primerne osebe med socialdemokrati in komunisti. 15. junija sem se obrnil na P., ki je bil mariborski socialdemokratski politik. Ta me je peljal v svojo sobo z željo, da se o mojem vabilu pogovoriva. Najprej mi je pokazal 30 strani dolgo spomenico v prepisu, kakor jo je slovenski sosvet pri italijanskem visokem komisarju Emiliju Grazioliju pod njegovim vodstvom izročil Mussoliniju in papežu. Tu je bilo opisano preganjanje Slovencev na Štajerskem, priložene so bile slike, kako v meljski vojašnici delajo frančiškani telesne vaje pod komando nemških vojakov in kako podirajo pravoslavno cerkev v Mariboru itd.

P. je trdil, da sta oba obljubila, da se bosta zavzela za Slovence. Zato, je dejal, ni treba prav nikakšnega odbora beguncev, ker nam bodo Italijani pomagali. — Kar se tiče komunistov (saj v Ljubljani nismo nobenega poznali), pa se je Vauhnik spomnil, da je videl Lovra Kuharja — Prežihovega Voranca, s katerim sta bila v prvi svetovni vojni skupaj pri 47. pešpolku v Gradcu; sreča ga skoro vsak dan, govoril bo z njim. Že čez nekaj dni smo se sestali na vrtu hotela »Union« Prežih, Kazafura, Vauhnik in jaz. Ko smo mu obrazložili svoj načrt, je rekel, da pozna stanje beguncev in da se strinja z našo zamislijo, da bi se organizirali. Tudi je pripravljen sodelovati z našo skupino. Pač pa je dodal, da za to ni potrebna posebna organizacija, ker že obstaja, namreč Osvo-

bodilna fronta, ki hoče zajeti vse napredne sile ne glede na politično prepričanje, ki so za boj proti okupatorju in za osvoboditev Slovencev. Takrat smo mi trije prvič slišali za OF. Strinjali smo se s Prežihom in on nam je obljubil, da nas bo povezal s predstavniki vodstva OF. Res smo se 5. julija 1941 sestali v gostilni »Pri prijatelju« v Zeleni jami pri Zaloški cesti. Od vodstva OF so bili Boris Ziherl, Zoran Polič in Prežihov Voranc. Razložili smo jim naše namene, oni pa nam naloge in pomen OF ter predlagali, da pristopimo kot posebna skupina in imenujemo svojega predstavnika za Vrhovni plenum. Vauhnik in Kazafura sta predlagala mene.

Zdaj je bilo treba o tem obvestiti naše štajerske begunce. Na vse mogoče načine, po ulicah, gostilnah, na domu in posredovanjih smo jih povabili na sestanek v Delavski zbornici. Kljub težavam pri vabilih se jih je zbralo okoli 50. Še sedaj ne razumem, kako smo mogli biti tako neprevidni in na tem sestanku odkrito govoriti o naši vključitvi v OF in da so potrdili, da jih zastopam v Vrhovnem plenumu. Tako je nastala nova skupina tega plenuma OF. Ta se je od ostalih 17 skupin razlikovala, da je vključevala samo ljudi, ki so spomladi 1941 pred nemškim preganjanjem pribežali v Ljubljano iz okupirane Štajerske, večidel iz Maribora, pa tudi iz Celja, Ptuja in drugih krajev. Druge skupine so bile politične, poklicne, kulturne, ženske in druge. Tako sem postal odgovoren član Vrhovnega plenuma OF, od septembra 1944 dalje tudi član IOOF in ostal v tem organu in v vseh, v katere se je z leti preobrazil vse do predsedstva SZDLS, dokler pred nekaj leti nisem več kandidiral.

Spet sem poiskal P. 7. julija 1941 v upanju, da bo zdaj pristal na sodelovanje. Zdaj sem se šele zaletel! Ko sem mu sporočil o naši pridružitvi k OF, je bil ves iz sebe, češ da še ne poznamo komunistov in se ne zavedamo, da je OF njihova iznajdba. On ne gre tja, kjer so ti in nas resno svari pred njimi. Nato mi je začel razlagati svoj načrt. Na mizi je imel kup kakih 500 izvodov s strojem natipkanih letakov. S takim letakom v roki mi je pojasnjeval, kako si predstavlja bodočnost Slovencev. Bil je prepričan o zmagi sil osi. Slovenci morajo biti v eni državi, vsi v Italiji, ne pa v treh državah, Italiji, Nemčiji in Jugoslaviji. Grazioli je slovenski sosvet naj skrbi, da bi se visoki komisar Grazioli in Duce zavzela pri Hitlerju, da odstopi vse slovenske dežele s Koroško in Štajersko Italiji, da bi se iz teh pokrajin in »Ljubljanske pokrajine« ter do sedaj v Italiji bivajočih Slovencev ustanovila Slovenija kot protektorat, Hitlerju pa naj se da v zameno kaka druga provinca ali druga ugodnost. Duce naj pošlje v Berlin svojemu poslaniku nalog, da posreduje pri Hitlerju za odstop Slovencev Italiji. Tako pri mirovni pogodbi Slovenci ne bodo več razdeljeni na tri države. Vse to je tudi — očitno on sam — napisal v letaku z dne 16. junija 1941, ki je podpisan z »Ivan Gornik«. Vzel je en tak letak s kupa in mi ga dal. Hranim ga še danes pri svojem dnevniku. V ta dnevnik sem si zapisal 7. VII. 1941: »Dal mi je tudi letak za italijansko tezo, pisec se ali šali ali pa je bedak, ko si zamišlja možnost takega absurda.« Pri poznejših srečanjih mi je vedno govoril proti OF. No, med vojno je lahko užival ob domobranskem sovražstvu do OF in KP, po koncu vojne pa se je vrnil v Maribor in tam iz Savla postal Pavel. Mariborčani, ki so ga povzdignili v političnega predstavnika in sprejeli v partijo, gotovo niso vedeli, da je bil med vojno Savel... Rudolf Golouh je v svojih spominih hudo sodil o njegovem značaju.

Bilo je še nekaj takih med begunci iz Štajerske. Ko sem poletl 1942 uglednega mariborskega meščana mag. ph. C. M. povabil v našo skupino, me je nadrl, da delam za komuniste: »Ven pojdi v gozd, ven, če si tak junak, in ne delaj zgage po Ljubljani!« Izvedel sem, da me je ovadil, da delam za OF kot član IOOF. Ker so pa na kvesturi vedeli za člane tega odbora, se me niso lotili.

Pač pa so to storili iz drugih razlogov. Nemci so namreč zahtevali med drugimi tudi mojo izročitev. Ko sem januarja 1942 ležal bolan za pljučnico, so neke noči prišli po mene. Ker pa sem s komisarjem govoril italijansko in je videl, da sem res bolan, me je pustil, pač pa so odpeljali mariborskega odvetnika dr. Igorja Rosino in odvetnika iz Konjic Zbrizaja. Pozneje so menda pozabili na mene, sicer jih pa zadeva izročitve Nemcem ni tako zanimala kakor OF. — Drugi je bil znan mariborski sokolski delavec F. M., ki me je nekoč s Slov. poročevalcem v roki, ki ga je vedno nosil v žepu s seboj, prepričeval, da je OF komunistična. Nekoč pa je naletel na italijansko patroljo, na povelje »in alto le mani!« ga je preiskala in našla pri njem Poročevalca. Mož je več mesecev sedel, preden je Italijane prepričal, zakaj je nosil ta časopis s seboj! — Tretji me je na hodniku sodišča ozmerjal, da delam za OF. — Omenim naj še sokola Vošnjačka, ki je bil poveljnik bele garde na Vrhniki in zagrešil huda dejanja, zaradi katerih je bil tudi obsojen. — Zameril sem našemu članu, pisatelju J. K., ko sem bral v časopisih, da je z drugimi slovenskimi pisatelji vred sprejel za svoje književno delo nagrado mesta Ljubljane iz rok župana generala Rupnika, ki je dejal, da je ta nagrada dokaz »naklonjenosti fašistične Italije slovenski književnosti«. (Moj zapis 10. febr. 1943.) Zdaj sem mu odpustil, ker bi bil, če bi še živel, tudi lahko postal visok funkcionar književnikov — kot dokaz naklonjenosti socialistične Jugoslavije. Sklepa OF o kulturnem molku za časa okupacije se marsikateri pisatelj ni držal, od naših npr. Radivoj Rehar. Hočem reči, da je tudi več Mariborčanov bilo nasprotnega prepričanja. Mnogi pa, ki jih nismo šteli k svoji skupini, so bili člani uličnega odbora OF ali kje drugod, mnogi so odšli v partizane.

S člani naše skupine smo imeli od časa do časa sestanke na raznih krajih, v gostilnah, tako pri sedanji »Katrci«, na vrtu gostilne v Vudmatu in drugod, zlasti s posamezniki v kavarni Evropa. Naj omenim sestanek bivšega mariborskega Umetniškega kluba 20. sept. 1941, ki je bil v gostilni »Pri tičku na gričku«. Bilo nas je razmeroma precej, spominjam se dr. Vladimírja Kralja, dr. Radovana Brenčiča, Vladimirja Skrbinška, Pavla Koviča, Jara Dolžaria. Sklenili smo, da se naši kulturniki pridružijo kulturniški skupini OF, ki jo je vodil Josip Vidmar, in da se delegira tja dr. Kralj. Med sestankom smo opazili skozi okno, da se vali visok steber dima severozahodno nad griči. Ugotovili smo, da gori Rašica. — Sestali smo se tudi s Celjani. Prišla sta v Operno klet pok. Anton Kržišnik, predsednik Upravnega sodišča v Celju in pok. Jernej Stante, odvetnik v Celju. Oba sta bila že po drugi strani organizirana in sta se strinjala z našo skupino.

Poleg redkih sestankov Vrhovnega plenuma smo bili povezani z vodstvom OF le preko Prežihovega Voranca, ki je večkrat prihajal k meni vse do svoje aretacije. Mnogo sva govorila o naši meji na Koroškem. Šele v partizanih sem bral njegovo brošuro »O slovenskih mejah«, ki jo je spisal pod imenom Pavel Vilhar. 10. jan. 1943 sem zapisal v dnevnik: »Prijeli so Lovra Kuharia, pisatelja Prežihovega Voranca. 'Slovenski dom' je to včeraj objavil. Boris je popoldne izvedel od svojega 17-letnega sošolca Lavriča, ki je bil pri oddelku bele garde, ko so šli ponj. Našli so ga pri nekem inženirju, javil se je z imenom Češnjovar. Vodil jih je neki neznanec, ki je Prežiha nagovoril: 'Zdaj si naš, Voranc!' Ta mu je odgovoril: 'Živina! Upam, da boste lepo ravnali z menoj!' Eden mu je rekel: 'No, lepa krogla bo že še za tebe!'« Dne 11. jan. sem zapisal, da je »Slovenski dom« objavil njegovo sliko in dve koloni dolg, gnusen članek o njem. Pomagati mu nismo mogli. Ko sem jeseni 1943 prišel na bazo 20 na osvobojenem ozemlju, sem se zanimal za osvoboditev Voranca. Po aretaciji Prežiha dolgo nisem imel zveze z vodstvom OF.

Z Borisem Kidričem sem se srečeval v glavnem na sejah plenuma. Nekoč sva govorila na sestanku nekaterih članov vodstva v bolniški čakalnici dr. Neubauerja, potem ko se nas je nekaj zbralo, da bi odločili o nadaljnjem izdajanju revije »Modra ptica« in sklenili kulturni molk (26. VI. 1941); čez mesec dni smo se sestali v gostilni blizu pokopališča na vrtu, ko so na deblu kostanja pred nami viseli lepaki z razpisom nagrad za ujetje Kidriča in drugih; некоč sem ga srečal v Topniški ulici, ko se je pripeljal na kolesu s črnimi naočniki, se ustavil in vprašal za nas. Dejal mi je, da gre vse dobro.

Medtem so nastale krize tudi v naši skupini. Bili so subjektivni in objektivni razlogi za to. I. G. in M. V. sta mi sporočila, da se vsak s stališča svoje strankarske opredelitve ne strinjata več s politiko OF in da izstopata. Nekateri drugi so delovali v terenskih odborih, precej jih je bilo poslanih v internacijo v razna taborišča po Italiji. Sploh pa so živeli begunci neprestano v negotovosti in strahu. Stalno so jih begale različne govorice, ki so se pojavljale med njimi glede njihove usode v Ljubljanski pokrajini — »Provincia di Lubiana«. Nekateri so si pridobili »domovnice«, listine o domovinski pravici ljubljanske ali drugih občin, zlasti tudi na Vrhniki, a je visoki komisar vse te domovnice proglasil za neveljavne. Tako o državljanstvu vseh takih ljudi in sploh glede vseh, ki niso bili rojeni v pokrajini, ni bilo ničesar odločeno; uradno so jih označevali kot državljane »bivše kraljevine Jugoslavije«. Jeseni 1941 sem zapisal, da je baje sprejet zakon o državljanstvu Ljubljanske pokrajine, da pa še ni objavljen. In res tudi ni bil nikoli. V tistem času je baje nekdo videl na kvesturi spisek tistih beguncev, ki jih bodo Italijani izročili Nemcem. Nekega zdravnika-begunca so baje gestapovci na ulici sredi belega dne skušali s silo zvleči v avto, da bi ga odpeljali; teh gestapovcev pa je v Ljubljani baje že tisoč, da poberejo vse, ki so prišli sem z okupirane Štajerske in Gorenjske. Ta govorica se je zdelala verjetna zato, ker so v istem času Nemci prevažali izseljene Gorenjce v Srbijo skozi Ljubljano; gestapo ima svoj štab v akademskem kolegiju, na listi imajo 20.000 beguncev, ki so jih že začeli loviti s skupinami po en gestapovec, karabinjer in naš policist. Mnogi so mi svetovali, da naj pobegnem, a sem ostal, ker nisem verjel tem govoricam. Avgusta 1941 je prinesel Jernej Stante v kavarno novico, da je v neki tiskarni naročenih stotisoč obrazcev za izgon beguncev in da nas mislijo poslati v Albanijo. Toliko nas pa le ni bilo, čemu torej toliko formularjev? In v Albanijo? Zapisal sem: »Verjetno je tudi ta vest nastala v zelo produktivni kuhinji ljubljanskih čenč.« No, naš strah je imel velike oči. Pozneje so baje Nemci zahtevali od Italijanov izgon vseh tujcev, ki niso bili rojeni v pokrajini. Pri vsem tem strahu pa se je vedno spet pojavljal neugnan optimizem po vsakem uspehu Rdeče armade in so si postavljali kratke termine za vrnitev domov. Vedno huje pa so bile resnične novice o grozovitosti Nemcev, streljanju talcev, odgonih družin v koncentracijska taborišča itd. Za novo leto jih je pomirila novica, da so Nemci sami Hitlerja zaprli, da je Brauchitsch odstavljen, da zavezniki na vseh frontah zmagojujejo itd. S februarjem so Italijani začeli zapirati in odvažati slovensko mladino v taborišča Gonars, Treviso in druga. Bilo je očitno, da so hoteli zmanjšati rezervoar, iz katerega so se neprestano odlivali borci za partizane. Racije so se ponavljale, zaprli so tudi več naših članov, dr. Bergoča, dr. Stora in druge. Nov preplah je nastal, ko so Italijani 24. aprila 1942 objavili odlok o streljanju talcev in to tudi res začeli. Spet so se alarmantne govorice mešale s preoptimističnimi napovedmi, kakor svetega Vida ples. Nekdo se je pošalil z najnovejšo novico: »Ali že veste, da je papež prestopil v pravoslavno vero in da ima nebotičnik mlade?« Še 14. avg. 1943 sem zapisal: »Govorice kar pljus-kajo. Živčna vojna panično mrcvari ljudi.«

Sedaj bi rad omenil tudi sejo članov Vrhovnega plenuma OF dne 8. nov. 1942 v neki hiši v Parmovi ulici, ki sem se je udeležil. Jernej Stante mi je v kavarni naročil, naj pridem opoldne na univerzo k profesorju Šturmu. Ta me je peljal v omenjeno hišo. Tam sta bila Boris Kidrič in Zoran Polič, ki sta bila prišla z osvobojenega ozemlja. Bil sem osupel, ko sem zagledal Kidriča, ker je »Slovenec« prejšnji dan objavil njegovo sliko, on pa si je upal priti skozi vse zapreke in straže v Ljubljano! Prisotna sta bila tudi ing. Dušan Sernec, dr. Anton Breclj in Vlasta-Mira Tomšič. Kidrič je podal izčrpno poročilo o roški ofenzivi, o položaju partizanske vojske, o beli gardi in o novem poletu OF. Poročilo smo odobrili. Ko sem kot prvi odhajal, sta me ravno pred hišo srečala dva kvesturina, da mi je postalo vroče. Zdaj je bilo treba obvestiti člane naše skupine o tej seji, to pa je bilo mogoče le od osebe do osebe s tem, da poročajo drugim. Položaj se je bolj in bolj zaostroval, Italijani so nalepili velike plakate o uničenju partizanske vojske in o njihovih grozodejstvih. Z nastopom bele garde se je položaj v Ljubljani še poslabšal, zlasti zaradi božičnih racij, ko so pobrali tudi nekaj naših članov. V tem času so spet odhajali v partizane.

Po padcu fašizma smo poskušali oživiti našo skupino. 31. julija imam zapisano v dnevniku, da sem iskal zvezo in da je treba začeti bolj aktivno delati. Nekaj novih beguncev se je priglasilo. 9. avgusta smo se sestali v nekem lokalu, kjer sem jim predložil akcijski načrt, ki sem ga bil pripravil v treh delih. Žal nimam nobenega izvoda. Prva dva, ki sta se nanašala na naše delo, so tovariši na seji sprejeli, tretjega pa ne. Ta se je nanašal na organizacijo narodno-osvobodilnih odborov po koncu vojne na Štajerskem. Dr. Drnovšek je predlagal, da naj to za sedaj pustimo, da ne bi mislili v vodstvu, da hočemo uganjati kako zahrbtno politiko, čeprav gledamo enako na položaj in razvoj dogodkov. (Zapis z dne 11. avgusta 1943.) Zato sem ta del umaknil. Ugovor tovarišev je bil pameten, ker nismo poznali načel, po katerih so delovali ti odbori na osvobojenem ozemlju in nobenih predpisov o tem, ki so tam že obstajali. Kmalu po tem sestanku me je prosil Jernej Stante, naj mu pokažem ta tretji del. Dal sem mu zadnji izvod, ki sem ga imel. Ni mi ga vrnil, ker sem kmalu nato odšel v partizane. Tam mi je Jože Rus rekel, da so v IOOF brali ta moj zapis in da ga niso upoštevali. Stante ga je torej moral posredovati temu odboru. Po vojni mi je to priznal, češ da je imel od VOS-a nalogo, da me opazuje in da poroča o meni. Ko sem vzrožil, mi je zabrusil: »Misliš, da bi bil postal to, kar si, če ne bi bil poročal o tebi nič drugega kakor le dobro?« Ostala sva do njegove smrti dobra prijatelja. Ni torej točno, kar je dr. Metod Mikuž zapisal na 181. strani svoje prve knjige »Pregled zgodovine NOB«, da je skupina štajerskih emigrantov delala posebne načrte in postavila neke svoje zahteve in predloge IOOF. Tak »posebni načrt«, tretji del mojega akcijskega programa, kot rečeno, ni bil sprejet pri skupini in ta ni ničesar od IOOF zahtevala in mu ni nič predlagala, ker je ta načrt brez moje vednosti prišel v roke IOOF.

Bil sem tako nepremišljen, da sem na terasi hotela Bellevue pokazal omenjene tri predloge tudi trem Mariborčanom, zdaj že pokojnim Radu Lenardu, Francu Majerju in Stanku Skerlu, slednjemu sem dal celo prepis svojega izdelka. Ko smo se ločili, je one tri zajela italijanska racija v Tivoliju. Gnala jih je na kvesturo, kjer je Skerl v gneči na hodniku zmečkal te papirje in jih spustil na tla. Njega so takoj izpustili, druga dva pa sta morala noč prebiti v zaporu. Hujšega k sreči ni bilo.

9. septembra je prišla v moje stanovanje Vlasta in sporočila, da moramo po nalogu IOOF vsi člani plenuma na osvobojeno ozemlje in mi dala prepustnico z dne 9. sept. za potovanje na bazo 20 in dalje. Istega dne nas je odšla večja skupina, moj starejši sin, žena in mlajši sin sta prišla kmalu za menoj.

Pred odhodom mi je R. T., znan politikant iz Maribora, dejal, da bo v moji odsotnosti zastopal našo skupino. Nisem mu prav zaupal in nisem slišal, da bi bil kaj delal. Po vojni se je veliko število Mariborčanov obračalo name zaradi potrdila, da so bili člani naše skupine.

Moj mandat, ki sem ga dobil leta 1941 od skupine štajerskih beguncev, je prenehal, ker je vrhovni plenum na Kočevskem zboru od 1. do 3. oktobra 1943 spremenil svojo strukturo. Tam me je izvolil splošni zbor, ne pa več posamezna skupina, in to za širše in nove dolžnosti.

Ce se na koncu vprašamo, kako vrednost in kak pomen je imela naša skupina štajerskih beguncev, lahko trdim, da je sicer združevala le del teh, je pa le bila neko središče, kjer so lahko izvedeli marsikaj, o čemer se ni smelo govoriti. Tu se je ufrjevalo njihovo zaupanje v bodočnost in s pripadnostjo k OF trdna odločnost za odpor proti fašizmu in vera v njegov propad. Ustvarjali so se številni stiki, da se niso osamljeni zapirali sami vase, prepuščeni novemu okolju, ki ga najprej niso bili vajeni. Če se dalje vprašamo, kako je bilo z odnosom te skupine do narodnoosvobodilnega gibanja kot celote, potem seveda ne moremo reči, da je bila naša skupina množična, odločilna ali posebno pomembna. Moramo pa vedeti, da si je vodstvo OF prizadevalo vključiti čim več skupin, da bi postala kar najbolj množična, in da so pripadniki takih skupin sprejeli temeljna načela osvobodilnega gibanja. To je veljalo tudi za ljudi, ki so imeli v javnosti znana imena. Skupina ljudi z okupiranega ozemlja je bila gotovo spodbuden delček te množičnosti in politično ni bila brez vrednosti. Mislim, da je bila naša skupina enakovredna nekaterim drugim v plenumu, izvzemši seveda temeljnih skupin komunistov, krščanskih socialcev, Sokolov in kulturnih delavcev.

DIE STEIRISCHEN FLÜCHTLINGE IN LJUBLJANA — EINE DER 18 GRUPPEN DES OBERPLENUMS DER BEFREIUNGSFRONT VON 1941 BIS 1943

Zusammenfassung

Im Frühjahr 1941 flüchtete eine beträchtliche Anzahl von Leuten aus Maribor, aber auch aus Ptuj, Celje und aus anderen Ortschaften aus dem von den Deutschen besetzten Gebiet in Steiermark nach Ljubljana. Unter ihnen kam es zum Entschluß, daß sie sich organisieren und untereinander verbünden müßten. Auf der Versammlung am 21. Juni 1941 wurde die Entscheidung über die Errichtung eines Initiativ-ausschusses getroffen. In der »Genossenschaft« wollten sie die Vertreter der Flüchtlinge aus allen politischen Parteien vereinen. Sie wollten auch die Sozialdemokraten und die Kommunisten einschließen. Sie trafen sich mit Prežihov Voranc, der ihnen sagte, daß keine besondere Organisation nötig wäre, da ja die Befreiungsfront bestünde. Diese wolle alle fortschrittlichen Kräfte einbeziehen, die für den Kampf gegen den Okkupator und für die Befreiung der Slowenen wären, ungeachtet der politischen Gesinnung. Zu diesem Zeitpunkt hatten die Vertreter der steirischen Flüchtlinge Dr. Krsto Kazafura, Dr. Miloš Vauhnik und Dr. Makso Šnuderl das erste Mal von der Befreiungsfront gehört. Die genannten drei trafen sich am 5. Juli 1941 mit den Vertretern der Leitung der Befreiungsfront — mit Boris Žihelj, Zoran Polč und Prežihov Voranc. Vauhnik und Kazafura schlugen Šnuderl als Vertreter der Gruppe für das Oberplenum der Befreiungsfront vor. Vom Beitritt in die Befreiungsfront benachrichtigten sie die steirischen Flüchtlinge auf einer Sonderversammlung in der Arbeiterkammer (Delavska zbornica). Es versammelten sich zirka 50 Mitwirkende.

Alle steirischen Flüchtlinge hatten aber nicht die gleichen Ansichten über die Befreiungsfront und Einzelne waren dagegen. Unter den steirischen Flüchtlingen herrschte eine ständige Ungewissheit in Hinsicht auf die Zukunft und eine ständige Angst vor den Deutschen. Makso Šnuderl beteiligte sich an den seltenen Sitzungen

des Oberplenums der Befreiungsfront als Vertreter »der steirischen Gruppe«, eine ständige Verbindung mit der Leitung der Befreiungsfront bildete aber bis zu seiner Verhaftung im Jänner 1943 Prežihov Voranc. Im August 1943 legte Makso Šnuderl den steirischen Flüchtlingen seinen Plan für eine bessere Arbeit im Rahmen der Befreiungsfront vor. Er bestand aus drei Teilen. Die ersten zwei wurden angenommen, der dritte, der sich auf die Organisation der Volksbefreiungsausschüsse nach dem Kriegsende in Steiermark bezog, aber nicht.

Obwohl das Dokument auf diese Weise nur den eigenen Standpunkt des Verfassers darstellte, kam es ohne seinen Willen in die Hände der Leitung der Befreiungsfront. Deshalb gilt die Behauptung im Buch von Metod Mikuš »Übersicht über die Geschichte des Volksbefreiungskampfes in Slowenien« nicht, daß die Gruppe der steirischen Emigranten besondere Pläne ausgearbeitet hätte und dem Ausführungsausschuß der Befreiungsfront irgendwelche eigene Forderungen und Vorschläge gestellt hätte.

DNEVNIK NACISTIČNEGA FUNKCIONARJA NA ŠTAJERSKEM IZ POSLEDNJIH MESECEV VOJNE

Tone Ferenc*

UDK 949.712:940.548(430:497.12-18/-11)»1944/1945«

FERENC Tone: Dnevnik nacističnega funkcionarja na Štajerskem iz poslednjih mesecev vojne. (Résumé: Le journal d'un nazi fonctionnaire de la Styrie des derniers mois de la guerre.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, str. 43—97. Izvirnik v sloven., povzetek v franc., izvirček v sloven. in angl., 3 faksimili.

Osební dnevnik nacističnega funkcionarja Heinza Mayerhöferta iz Spodnje Štajerske ima podatke iz časa od 1. novembra 1944 do 1. maja 1945. Takrat je bil SA-Oberführer Mayerhöfer vodja zavarovalnih odsekov III. (Brežice) in I. (Ptuj) policijskega varnostnega območja Spodnja Štajerska in končno od februarja do konca vojne okrožni vodja Štajerske domovinske zveze in deželni svetnik okrožja Celje. Dnevnik je pisal v nemščini s svinčnikom v dva šolska zvezka in ga hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

UDC 949.712:940.548(430:497.12-18/-11)»1944/1945«

FERENC Tone: Diary of the Nazi Functionary in Styria from the Last Months of the War. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 53=18(1982)2, p. 43—97.

Orig. in Slovene, summary in French, synopsis in Slovene and Engl., 3 facsimiles.

The personal diary of the Nazi functionary Heinz Mayerhöfer from Low Styria has data from the time of November 1st 1944 to May 1st 1945. At that time the SA-Oberführer Mayerhöfer was the leader of the protective sections of the IHRD (Brežice) and first (Ptuj) security territory of the police of Low Styria and finally from February to the end of the war district leader of the Styrian patriotic league (Heimabund) and country councillor of the district of Celje. The diary was written in German, with a pencil into two exercise-books and has been kept in the archives of the Institute for the History of the Labour Movement at Ljubljana.

Med t.i. vodilnimi viri za zgodovino druge svetovne vojne so tudi dnevniki. Glede njihovega izvora in namena jih lahko delimo v dve veliki skupini. In to na osebne in službene dnevnike. Osebne dnevnike so pisali posamezniki po lastni pobudi, za svojo uporabo, z glavnim namenom otepi pozabi svojo misel in delo. Mnogo takšnih dnevnikov so po vojni tudi objavili in so poželí splošno zanimanje, npr. Goebbelsov in Ciano v dnevnik, pa tudi pri nas so že objavili dnevnike udeležencev narodnoosvobodilnega boja, bodisi kot samostojne knjige, npr. Kocbekov in Fajfarjev dnevnik, bodisi v zbirkah virov, npr. dnevnik Toneta Vidmarja v Zborniku dokumentov in podatkov o narodno-

* Dr. Tone Ferenc, znanstveni svetnik Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana.

osvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI — boji v Sloveniji. Službene dnevniške so vodile nekatere civilne ustanove in predvsem vojaška poveljstva. Nekateri slovenske partizanske enote, npr. Zidanškov bataljon, so pisale svoje uradne dnevniške že leta 1942, precej t.i. operativnih dnevnikov partizanskih enot pa se je ohranilo iz let 1944—1945. Pri nemških vojaških poveljstvih in enotah je bilo pisanje vojnih dnevnikov (Kriegstagebücher) obvezno, vendar se nam niso vsi ohranili. Vojni dnevnik operativnega štaba nemškega vrhovnega vojaškega poveljstva (KTB OKW/WFSt) so po vojni že objavili in ima tudi mnogo uporabnih podatkov za Slovenijo. Vojni dnevnik (diario di guerra) italijanskih vojaških poveljstev in enot so manj ohranjeni ali dosegljivi (poveljstvi 11. in 24. armadnega korpusa jih imata le za nekaj časa).

Dnevnik nacističnega funkcionarja Heinza Mayerhöferja, ki ga objavljamo tukaj, je edini dnevnik nekega nacističnega funkcionarja iz zasedenih slovenskih pokrajin v naših arhivih. Objavljamo ga predvsem zato, da bi se seznanili z delom funkcionarja, ki je imel v poslednjih mesecih druge svetovne vojne nalogo, da v dveh predelih (Brežice in Ptuj) skrbi za boj proti partizanom in da v tretjem predelu (Celje) vodi vso okupatorjevo upravno politično delo.

Nisem mogel ugotoviti, kdaj natančno je Heinz Mayerhöfer, ki je bil baje agronom z Dunaja, prišel v zasedeno Slovenijo, ves čas je namreč ostal vodja 18. SA-Standarte (polka) v Deutsehlandsbergu. Neki vir navaja, da je bil že od zime 1942—1943 do srede julija 1943 vodja šole t.i. SA-Gruppe »Südmark« v Rogaški Slatini. Leta 1942 mu je vrhovno vodstvo SA v Münchnu podelilo čin SA-Oberführerja (nadpolkovnika), sredi julija 1943 je postal načelnik štaba pri vodji vermanskega Štajerske domovinske zveze v Mariboru in čez 14 dni vodja vermanske brigade v Mariboru, v marcu 1944 pa še načelnik štaba vermanskega polka »Spodnja Štajerska« (Wehrmannschaftsregiment »Untersteiermark«). V jeseni 1944, ko je t.i. operativni štab za uničevanje tolpe v Ljubljani razdelil osrednjo Slovenijo (Primorska je bila območje operativnega štaba za uničevanje tolpe v Gradiški) na t.i. zaščitna območja (Schutzgebiete) in ta v t.i. zavarovalne odseke (Sicherungsabschnitte), so Mayerhöferja imenovali za vodjo III. zavarovalnega odseka v Brežicah. To je bila pomembna funkcija glede na razmere na Kozjanskem, kjer so partizanske enote, predvsem Kozjanski odred, od junija do septembra 1944 izbojevale razsežno svobodno ozemlje. Ko so v ofenzivnih operacijah »Divja svinja« (Wildsau) decembra 1944 uničili to svobodno ozemlje, so Mayerhöferja poslali v Ptuj za vodjo t.i. I. zavarovalnega odseka, in to verjetno zato, da bi poskušal onemogočiti še večje širjenje narodnoosvobodilnega gibanja v vzhodnem delu Spodnje Štajerske. Tam pa je ostal le nekaj dni, ker so ga 5. februarja 1945 imenovali za okrožnega vodjo Štajerske domovinske zveze in za deželnega svetnika v Celju. S prvo funkcijo jih je bilo zvezanih še nekaj: postal je vodja utrjevalnih del v celjskem okrožju in tudi vodja nemškega Volkssturma za celjsko okrožje. Na teh položajih je Mayerhöfer ostal do konca vojne, ko je zbežal v Avstrijo in ne vemo za njegovo nadaljnjo usodo.

Ohranjeni Mayerhöferjev dnevnik ima podatke za čas od 1. novembra 1944 do 1. maja 1945. Ali je Mayerhöfer pisal dnevnik že prej, ne vemo. Svoj dnevnik je pisal v navaden šolski črtani zvezek formata 20,8 × 14,4 cm. Potem, ko je 28. februarja 1945 napolnil prvi zvezek, je začel pisati v drugega in ga napolnil do dve tretjine. Vsega skupaj je popisal 62 listov ali 123 strani. Pisal je s svinčnikom, in to datume z rdečim in podatke s črnim. Mnogo besed je krajšal, še zlasti vojaške, esajevske in esesovske čine, imena organizacij in oboroženih oddelkov itd., izpuščal krstna imena in nekajkrat tudi funkcije navedenih oseb. Zato sem v prevodu to dopolnil. Mayerhöferjev dnevnik hrani arhiv

1. November 1944

Bem. p. Th. Riedlin p. 186 überreichte
Bücher: Lieberstellung des Gerichts, an
den Gemeinden des Mito-Bereichs p. Riedlin
Lieferung stellt ab 1800 Linsenware p. 200
Hpt. Riedlin p. 200 Linsenware
Verständigung des Riedlinware ab 1800 Linsenware
Gewinn an Hpt. Riedlin
Gewinn an Hauptmann Hoffmann - Riedlin
Stücklisten Riedlin abgeleitet werden. Vertrieben
an Hoffmann p. 180 Linsenware. 100 Linsenware
Gewinn an Th. Riedlin
Gewinn an Th. Riedlin
Anfang - 100 Linsenware p. 180 Linsenware. Beide p. 180
Bereich ab 180 Linsenware in Riedlin Riedlinware abge-
geben. Riedlin mit Riedlinware gegen Behauptung abge-
geben. Riedlin p. 180 Linsenware
Beide p. 180 Linsenware p. 180 Linsenware. Riedlin
Lieferung p. 180 Linsenware p. 180 Linsenware
Anfang Riedlin p. 180 Linsenware p. 180 Linsenware

Stran iz dnevnika
za 1. november 1944

Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, in to v fondu deželnega svetnika za okrožje Celje, fascikel 9.

In o čem nam pripoveduje ta dnevnik? Predvsem o ukrepih proti narodno-osvobodilnemu gibanju, povezavi med štajerskimi nacisti in nemško policijo ter vojsko na Hrvaškem, organiziranju, oboroževanju, opremljanju in urjenju t. i. Nemškega Volksturma, utrjevalnih delih ob meji nemškega rajha v Sloveniji, odstranjevanju škode po bombnih napadih naših in zavezniških letal, bojazni pred vdorom Rdeče armade in Jugoslovanske armade na Štajersko itd. V podatkih nastopa cela vrsta imen, katerih položaj sem skušal pojasniti v pojasnilih, vendar mi zaradi pomanjkanja ustreznih virov to za vse ni uspelo. Upamo, da smo z objavo Mayerhöferjevega dnevnika vsaj nekoliko odprli vrata v delovno sobo nacističnega funkcionarja na Slovenskem v poslednjih mesecih druge svetovne vojne.

1. november 1944

Razgovor z inženirjem Rieblingom in višjim upravnikom Nemške nase-
litvene družbe¹ Cerklje: zavarovanje velike živine iz občin Spodnja Pirošica in
Bušeca vas. Stražo bosta ob 12. uri postavila orožništvo in graničarji.

* Deutsche Ansiedlungsgesellschaft je skrbelo za t.l. vmesno gospodarjenje na posestvih izgnanih Slovencev, dokler ne bi teh posestev »usposobili« in izročili nemškim naseljenem, predvsem kočevskim Nemcem. O problemih delovanja te družbe glej Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945. Maribor 1998 (dalje: Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika).

Poklical sem stotnika Tschaschla² in okrajnega carinskega komisarja Lorza.³

Po telefonu sem ukazal stotniku Tschaschlu, naj danes naprej okrepijo stražo na mostu.

Telefonski pogovor s stotnikom Hoffmannom⁴ s Senovega 4: 3 zaboji pre-moga bodo odpeljani, Obljubljena okrepitev z orožjem in moštvom iz Celja.

Telefonski pogovor z inž. Rieblingom: Zavarovane je le malo velike živine. Baraka v Spodnji Pirošici je prazna. Tolpa je odšla v smeri proti Sv. Križu.⁵ R. se bo pogovoril z letališčem, da bi jo uničevali s strmoglavi.⁶

Telefonski pogovor z okrajnim carinskim komisarjem Lorzem: Takoj je treba zasesti barako v Spodnji Pirošici. Pogajanja z Nemško naseljitveno družbo v Rajhenburgu vodim jaz. Jutri bodo začeli barako usposabljanja za postojanko.

Razgovor z deželnim svetnikom⁷ in s stotnikom Tschaschlom: Naročilo, naj premestijo orožniško postajo Boštanj v Sevnico, je umaknjeno.

2. november 1941

Zavarovanje odvoza materiala iz Bušče vasi s strani orožništva bo naročil orožniški okrožni vodja. Danes ob 12. uri s pomočjo traktorja.

Telefonski pogovor s stotnikom Hoffmannom: državna policija mora na Senovo, da bo identificirala namestnika bataljonskega poveljnika, ki je bil ustreljen včeraj.⁸ Državna policija je obveščena — odpelje se danes na Senovo.

Vožnja v Sevnico ob 14.15.

Carinski komisar Sieber.⁹ Nastanitev 1. alarmne čete Celje¹⁰ pri Kotu. Alarmna četa mu je podrejena kot komandantu postojanke za zavarovanje kraja. Truppführer Hotko je prispel z 80 ljudmi in smo ga vpeljali v delo. 60 mož še ni izurjenih — pripravljeni bodo za akcije šele v 14 dneh.

Poročnik Schoed iz 4. čete akcijskega bataljona za posebno uporabo: pripravljen je prevzeti aktivno uničevanje tolpe in mu bo nato podrejena 1. alarmna četa Celje. Nato bo vodil »bojno skupino Sevnica«.

Razgovor s stotnikom Riezlerjem — Krško:¹¹ načrtovanje nadaljnjih akcij. Usmeritev bojne skupine »Sevnica«.

3. november

Od 7.30 do 10.30 nizko leteča letala nad Cerkljami — gradnjo okopov v Rajhenburgu — Krškim — Staro vasjo, 4 mrtvi, 12 ranjenih.¹²

¹ Stotnik Alfons Tschaschla iz Prusije, orožniški okrožni vodja za Brežice.

² V Brežicah, ki so bile v »kotu nemškega rajha«, ob hrvaški in italijanski okupacijski meji, je bil okrajni carinski komisariat (Bezirkssollkommissariat), ki je nadziral nekaj graničarskih postaj. Takšni komisariati so bili tudi v Rogški Slatini, Krškem, na Raki, v Sevnici in drugod. Lorz je bil okrajni carinski komisar v Brežicah.

³ Stotnik Hoffmann na Senovem je bil komandir zaščitne enote za premogovnik in vodja zavarovalnega pododseka ter podrejen Mayerhöferju.

⁴ Sv. Križ pri Kostanjevici, danes Podbočje.

⁵ V Cerkljah je imelo nemško letalstvo med drugo svetovno vojno eskadriljo letal Junkers 87 ali štuk (Sturzkampfflugzeug). Z njimi je posegalo tudi v bojevanje proti partizanom.

⁶ Deželni svetnik (Landrat), tj. nemški upravnik okrožja Brežice, je bil tisti čas dr. Hermann Lutz iz Vollsberga. Več o nemški okupaciji območja Brežice glej Tone Ferenc: Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. Krško skozi čas. Krško 1977, str. 379—446.

⁷ Po virih, ki so nam na voljo, ni mogoče ugotoviti resničnosti tega podatka.

⁸ Sieber je bil okrajni carinski komisar v Sevnici.

⁹ Prva alarmna četa Celje pod poveljstvom Seppa Hotka je bila ena od štirih ali petih čel III. bataljona Celje vermanskega polka »Spodnja Slajerska« (Wehrmannschaftsregiment »Untersleiermark«), ki mu je poveljeval zvezni vodja Slajerske domovinske zveze Franz Sleindl. Več o vermanskosti glej Tone Ferenc: Wehrmannschaft in boju proti narodnoosvobodilni vojski na Slajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani 1958, str. 81—156, dalje: Ferenc, Wehrmannschaft.

¹⁰ V Krškem je bil 298. šolski bataljon za posebno uporabo, ki je imel označbo »M« (tj. Magenkrank — želodčni bolniki, ki so imeli dieto). Poveljeval mu je stotnik Hermann Riezler, ki je bil tudi Mayerhöferjev namestnik.

¹² To so bila brilanska letala z jugoslovanskimi piloti I. in II. eskadrilje z letališč na otoku Visu in pozneje pri Zadru (Zemunik). Glej: Rafael Perhanc, Letalci prekomorci. Nova Gorica 1988.

Ob 11. uri predvajanje »tankovske pesti«,¹³ dimne ročne bombe, jame za varovanje pred tanki, nadvoz tankov.

Razgovor s Sturmbannführerjem Lampetrom¹⁴ zaradi Volkssturma.¹⁵

Razgovor z Brigadeführerjem Brandnerjem.¹⁶

4. november

5 × alarm

Napadi nizko letečih letal na gradnjo okopov in na železnico, lokomotive.

Obdelava vpoklicev za 1. in 2. častniški tečaj Volkssturma v Brežicah.

5. november

5 × alarm

Izdelava 14-dnevnega poročila o položaju.

Ob 21. uri najstrožja alarmna pripravljenost zaradi zračnih desantov v predelu Kočevja.¹⁷

Obvestili smo vse akcijske sile v okrožju.

6. november

Načelni razgovori o Volkssturmu 1, 2 in 3¹⁸ s Sturmbannführerjem Lampetrom, okrožnim kmečkim vodjem S.¹⁹, Bannführerjem Wipplom.²⁰

Dne 1. novembra 1944 je obveščevalni center Kozjanskega odreda poročal o škodi, ki so jo povzročila letala, ko so bombardirala ali obsireljevala železnico in urage naprave, za to napad pravi tole: »Dne 3. in 4. XI. je bila napadena od naših avionov proga od Dobove do Krskega ter aerodrom v Cerkljah p. Brežicah. Ob tej priliki je bilo uničeno 10 lokomotiv ter veliko vagonov. Na aerodromu je bilo uničenih 7 transportnih letal, med njimi tudi eno, ki je bilo polno ometrejev, ki so se ravno pripejail s Kreke; 10 letalo je ravno pristajalo, ko je bilo napadeno, tako da je zgorelo s celo posadko vred, vsen je bilo 22 v aviona. Ob priliki ten napadov je izgubio življenje tudi 35-38 vojakov ter civilisov in nekaj delavcev pri kopanju jarkov, čea 70 pa je bilo vseh ranjenecv, dalje so bili uničeni tudi 3 avtomobili ter en protiletalski lop, 3 vojaki pa ranjeni (posadka topa).« (Arhiv IZDG, f. 81/1.)

»Tankovska pest (Panzerfaust) je bilo orožje na osnovi delovanja vzvratnih plinov, bazuka, za uničevanje tankov na kratko razdaljo.

»SS-Sturmbannführer Wilhelm Lampeter je bil tik pred vojno, leta 1941 in v prvi polovici leta 1942, t. i. »Mannschaftsführer« kočevskih Nemcev, kar pomeni, da je vodil oborožene oddelke (sturme) nemškega moštva (Deutsche Mannschaft) na Kočevskem. Bil je najpomembnejši nacistični funkcionar med kočevskimi Nemci in mu je državni vodja SS Heinrich Himmler že oktobra 1941 podelil čin esesovskega majorja. Po vrnitvi iz oboroženih oddelkov SS (Waffen SS) je bil L. načelnik staba nemškega Volkssturma za okrožje Brezice. Vse o njem glej Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika.

»Nemški Volkssturm (Deutscher Volkssturm) je ukazal ustanoviti Hitler v poslednjem obdobju vojne, in to 25. septembra 1944. Ukazal je, naj vanj rekrutirajo vse za orožje sposobne moške od 15. do 60. leta starosti, ki bodo v času svoje službe vojaki v smislu vojaškega zakona. Za njegovo ustanovitev in vodstvo v pokrajinah so bili odgovorni gauleiterji NSDAP. Tako je v Stajerski postal vodja Volkssturma gauleiter dr. Sigfried Uiberheiter, ki je imel ob sebi dva načelnika staba, in to SS-Oberführerja (nadpolkovnika) Lohmanna za zgornjo Stajersko in SA-Oberführerja (nadpolkovnika) Franza Seindla za Spodnjo Stajersko. Iodobna je bila organizacija v okrožjih, kjer so okrožni vodje NSDAP oziroma Stajerske domovinske zveze postali vodje Volkssturma in so imeli ob sebi okrožne stalne načelnike. V krajevnih skupinah Stajerske domovinske zveze so bili vodje Volkssturma vodje krajevnih skupin. Naj omenimo, da je Mayerhöfer postal 1. pounočni načelnik staba Volkssturma za Spodnjo Stajersko. V Spodnji Stajerski je Nemški Volkssturm sestavljalo moštvo starih pozivov (Auzgebot), in to prvi poziv vermaštatski polk »Spodnja Stajerska«, drugega moski od 19. do 60. leta starosti, ki jih zaradi njihovega ključnega položaja v gospodarstvu ali iz zdravstvenih razlogov niso mogli rekrutirati za dalj časa, tretjega letniki 1927-1929, ki jih se niso vpoklicali v nemško vojsko, in četrtega manj sposobni, ki so bili le za krajevno zaščito. V Nemški Volkssturm so vključili tudi mestno in deželno stražo, kar je ukazal Himmler 17. januarja 1945, in t. i. Mariborsko samozaščito (Marburger Selbstschutz). Tako je bilo v Spodnji Stajerski 3 bataljonov prvega poziva in vsaj na papirju 45 bataljonov nadaljnjih treh pozivov Volkssturma (Ferenc: Wehrmannschaft, str. 140-141.)

»Esesovski brigadni general in generalmajor policije Willi Brandner je bil t. j. območni poveljnik nemške policije za Zagreb. Padel je ob partizanskem napadu »20 km severozahodno od Zagreba« 28. decembra 1944, »ko se je vračal iz akcije«. Kot bomo videli ravno iz Mayerhöferjevega dnevnika (drugi virov nimamo na voljo), sta on in esesovski nadpolkovnik Reich vodila nemško-ustaško ofenzivo na Kozjanskem decembra 1944. (Befehlsblatt des Chefs der Ordnungspolizei, II/1945, št. 4, 27. 1. 1945.)

»Zračnega desanta pri Kočevju ni bilo niti tedaj niti pozneje.

»Verjetno gre za označbo za tri pozive (Aufgebot) v Nemški Volkssturm, med katerimi so imeli za prvega vermaštatski Stajerske domovinske zveze.

»Okrožni kmečki vodja (Kreisbauernführer), funkcionar v okrožni upravi za delo s kmeti in za zbiranje obvezne oddaje poljskih pridevkov in živine, je bil kočevski Nемец Martin Sturm. Več o njem glej Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika.

»Bannführer Karlheinz Wippl je bil okrožni vodja Nemške mladine (Deutsche Jugend) v Brežicah.

7. november

2. alarmna četa Celje, Sturmführer [Friedrich] Bössner, prispela. Nastanitve v gradu.

8. november

Ukinitev alarmne pripravljenosti ob 12. uri.

9. november

Dan prihoda na 1. častniški tečaj Volkssturma.
Obisk polkovnika Illasa, stotnika Reinhardta.²¹
Grad Mokrice.

10. november

Razgovor v Krškem s stotnikom Riezlerjem o primeru zračnega desanta, krožni obrambi, prihodnjih akcijah.

11. november

Telefonski pogovor z zveznim vodjem:²² 2 bataljonska poveljnika in 8 četnih komandirjev 19. v Maribor na tečaj.

Razgovor z majorjema Steppulinom in Ostererjem o varnostnih zadevah. Obisk direktorja Rosnerja²³ s Senovega.

24. 11. — Sestavljanje letaka o amnestiji za povratnike iz kozjanske tolpe. 25.—30. 11. ni bilo vremena za polete.

28. 11. SS Gruppenführer Kammerhofer,²⁴ SS Brigadeführer Brandner.

30. 11. Dovoljenje za dopust Sturmbannführerja Bammerja²⁵

Prevzem IV. bataljona.

Konferenca s komandirji čet.

1. december 1944

Konec —

Ogled 1. tečaja Volkssturma — obisk pri pouku in vajah na terenu. Zapisega.

22 razstrelitev na progi.²⁶ Razgovor z okrožnim vodjem²⁷ in stotnikom Riezlerjem o maščevalnih ukrepih. Sestavljanje letaka o maščevalnih ukrepih, Stranje bo jutri porušeno.^{27a}

²¹ Policijski polkovnik Illas je bil tisti čas komandant zaščitenega območja (Schutzgebietskommandant) Spodnja Stajerska s sedežem v Celju, stotnik Reinhardt pa je delal v njegovem štabu.

²² Zvezni vodja Stajerske domovinske zveze Franz Sleinl, ki je bil od srede julija 1943 tudi vodja vermanskega in od 1. marca 1944 tudi poveljnik vermanskega polka »Spodnja Stajerska«. Njegovo funkcijo v Nemškem Volkssturmu pa smo že omenili.

²³ Karl Rosner je bil direktor premoževnika Senovo. Tudi ta premoževnik je bil v sestavi družbe za preskrbo energije za Spodnjo Stajersko (Energieversorgung »Südmark«) s sedežem v Gradcu.

²⁴ SS-Gruppenführer in generallajtnant policije Konstantin Kammerhofer je bil Himmlerjev policijski poverjenik za Neodvisno državo Hrvaško. Po vojni je bil v Jugoslaviji obsojen na smrt in usmrčen.

²⁵ SA-Sturmbannführer (major) Karl Bammer je bil poveljnik IV. bataljona Brežice v vermanskem polku »Spodnja Stajerska«.

²⁶ Železniško progo med Sevnico in Krškim je miniral minerski vod II. bataljona Kozjanskega odreda, ki je takrat razširili tudi nekatere druge naprave okrog Rajhenburga (danes: Brestanica). Glej operacijski dnevnik štaba Kozjanskega odreda v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (dalje: arhiv IZDG), f. 330.

²⁷ Okrožni vodja Stajerske domovinske zveze v Brežicah je bil Adolf Swoboda.

^{27a} V arhivu se je ohranil prepis naciističnega letaka v slovensčini, ki so ga takrat razširili v brežiškem okrožju. Glasl se takole:

»SPODNJE STAJERCI!

Komunistična banda, ki se drži v srezu Rann (Brežice, op. T. F.) in pri Monipreisu (Planina pri Sevnici, op. T. F.), Pečenselnu (Pilišlanj, op. T. F.), Wachbergu (Bohor, op. T. F.) in Laisbergu (Lisca, op. T. F.), tako imenovani Kozjanski odred hoče že več mesecev z razšir-

Gauleiterjevo sporočilo: še danes je treba odposlati poročilo kot zvezni oficir pri skupini armad F pri gospodu generallajtnantu v. Gyldenfeldtu.²⁸

Vožnja v Zagreb: Prijava pri skupini armad. Poročam o položaju polkovniku Schmoynu. Vrnitev — pismo gauleiterju²⁹ — odšlo bo jutri z okrožnim vodjem v Maribor h gauleiterju.

Tovariški večer s Volkssturmom v okrožni hiši. Brigadeführer Brandner, Oberführer Reich.

Ob 01 odhod v akcijo proti Dolnji vasi — napad 15 banditov na bivališče vojske, 4 vojaki odgnani, 1 ranjen.³⁰

2. december 1944

Telefonsko sporočilo zveznega vodje: na gauleiterjevo povelje moram danes ponovno k skupini armad — okrožni vodja mora prinesiti s seboj gradivo.

Vožnja v Zagreb: razgovor z Brigadeführerjem Brandnerjem. Generalna konferenca 4. 12. med 11. in 12. uro v grajskem poslopju v Gradcu. Poročilo o položaju in o položaju glede tolpe v Hrvaški.

Razgovor pri skupini armad F s poročnikom Schmitzem; izročitev zemljevidov o okopih in podatkov o moči.

Nov položaj: izgubili smo Kaposvar. 5 km zahodnje smo ponovno vzpostavili črto.

Maščevalna akcija proti Stranjam³¹

Ijemanjem železnice, prisilnim rekrutiranjem in zavlačevanjem nemških uradnikov in delavcev kakor tudi z različnimi drugimi nesramnimi umori rušiti naše delo.

Z Amnestijo šefa Zivilverwaltung za Spodnještajersko Gauleiterja Dr. Siegfrieda Ulberreitherja je bilo vsakemu rodovojnemu Spodnještajercu omogočeno, da se odloči v času 1. 10. 1944 do 30. 11. 1944, če se vrne od banditov, ne bo kaznovan, drugače pa bo on, njegova družina z imovino uničena.

Proti družinam, katere imajo sorodnike pri banditih, bodo takoj naslednji ukrepi odrejeni.

1.) Vsi družinski člani pridejo takoj v delavski tabor.

2.) Zaplenitev vseh živežev in vseh živin.

3.) Uničenje hiš in gospodarskih poslopj.

Izvrzete bodo samo tiste družine, katere imajo še kakšnega svojca pri nemških vojaki. Za vsako razstreljevanje železnice, zavlačevanje in umor na enem nemškem državljanu bodo v bodoče s težkimi povračilnimi ukrepi povrnjeni.

Kot prvi povračilni ukrep za razstreljevanje železnice med Reichenburg (Brestanica, op. T. F.) in Lichtenwald (Sevnica, op. T. F.) dne 1. 12. 1944 in za zahrbtni umor na enem članu nemške vojske bo dne 2. 12. t. l. vas Stranje, iz katere se večina moških prebivalcev pri banditih nahaja in je ponovno dokazano, da imajo ostali prebivalci vezo z banditi, z zemljo zravnana, žene in otroci pa v Arbeitslagerje poslani.

SPODNJEŠTAJERCIT

Pomagajte na uničevanju komunističnega kozjanskega odreda in javite vsak nastop takoj banditov najbližjemu nemškemu uradu. Kdor tega ne bo storil, pomaga s tem banditom in bo s tem, da bo njegova imovina uničena, njegova družina poslana v lager, kaznovan!

Samo od vas je odvisno pod pritiskom ene komunistične bande živeti katere vaše očete in sinove rekrutira, kateri bodo poprej ali pozneje kot banditi nesramno uničeni. Ali pa sodelujete na zgraditvi svobodne nemške Spodnještajerske.

Odločite se!

Smrt boljševizmu!

Naj živi svobodna nemška Spodnje Štajerska!

(Arhiv Instituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, f. 492 p.)

* Štab nemške skupine armad F s poveljnikom generalfeldmaršalom Maximilianom von Weichsom, ki je bil tudi vrhovni poveljnik nemške vojske za jugovzhodno Evropo, je bil v Zagrebu. Mayerhöfer je bil najbližji po činu najvišji nemški funkcionar v Spodnji Štajerski, zato so ga določili za zveznega častnika. Generallajtnant Heinz von Gyldenfeldt je bil načelnik štaba skupine armad F v Zagrebu. Funkcij drugih častnikov, ki jih omenja Mayerhöfer v svojem dnevniku, zaradi pomanjkanja ustreznih virov ni mogoče ugotoviti.

* Gauleiter NSDAP za Štajersko je bil dr. Siegfried Ulberreither, ki je bil tudi državni namestnik (Reichsstatthalter) za Štajersko in šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko. Po vojni je pobežnil v Argentino in tam umrl.

* Nemško posadko v Dolnji vasi pri Krškem je napadla četa III. bataljona Kozjanskega odreda (glej operacijski dnevnik štaba Kozjanskega odreda v arhivu IZDG, f. 330).

* O tej sovražniški »maščevalni akciji« je 3. decembra 1944 poročal obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja takole: »2. 12. je krenilo iz postojanke Sevnice 300 vojakov, pomešanih z ustaši. Prispeli so v vas Stranje nad Rajhenburgom, tam so kmetom delili plakate in jim govorili, da določene hiše, katere imajo sinove v švabski vojski, se jim ne bo nič zgodilo, od ostalih pa, kateri so v partizanih, se jim bo rekviriral ves živež in živina, poslopja pa zažgalo. In tako so res uničili 2 kmečki poslopji, in to od Plahuta Antona in Zemljak Terezije, pri Hlstanu pa zažgali kozolec. S seboj so odpeljali tudi več civilov, katerih jih je na poti polovica pobežnila. Odpeljali so pa tudi 12 glav živine, več svinj, žita in perutnine. Pri odhodu so se izrazili, da je temu vzrok, ker je dnevno minirana proga med Sevnico in Bianco. S seboj

3. december 1944

Telefonsko sporočilo zveznega vodje: gauleiterjevo povelje — vsak dan v Zagreb, da dobim poročilo o položaju.

Moji maščevalni ukrepi zaradi razstrelitve proge in odgonov so odobreni!

Telefonsko sporočilo iz Zagreba (polkovnik Schmoyr): Nobenih posebnih sprememb. Okrepitev s severa prihajajo.

4. december 1944

Telefonsko sporočilo gauleiterja: pustiti 112. tehnično četo v Trbovljah — to doseči v Zagrebu.

Telefonsko sporočilo podpolkovnika Duensinga: danes ob 16. uri v Zagreb.

Telefonsko sporočilo stotnika Riezlerja: Maščevalna akcija zaradi razstrelitve proge bo jutri, danes ponoči Poklek?

Razgovor z majorjem Levinom: Upeljava električne luči za Koflern³² in sw.

Razgovor s podpolkovnikom Duensingom in polkovnikom Schmoyrom v Zagrebu: 2 pismeni poročili za gauleiterja po kurirju (Fietz) v Maribor.

Razgovor z Brigadeführerjem Brandnerjem v Brežicah o akciji na Bohorju.³³

Telefonsko sporočilo za Maribor: Sporočil sem številčno moč pozivov Volkssturmu.

5. december 1944

Telefonsko sporočilo zveznega vodje: Vzpostavljena je zveza s tankovsko divizijo na Madžarskem, zato so vlaki na sremski fronti posebno zanimivi.

2 Volkssturm-bataljona iz Leobna in Gradca — mesto bosta prišla 8. 12. 44.

I. bataljon, orožarska šola in baterija so že v akciji Ptuj — Ormož.

Akcijsko povelje 1 za maščevalno akcijo Dramlje — Pišce.

Danes maščevalna akcija v prostoru Dolenje vasi.³⁴

Vožnja v Zagreb: razgovor o akciji z Brigadeführerjem Brandnerjem — zgodaj ob 3. uri!

Telefonski razgovor s podpolkovnikom Duensingom: položaj na sremski fronti se ni bistveno spremenil. Razgovor jutri ob 16. uri. Zveznemu vodstvu sem posredoval poročilo o položaju na sremski fronti.

Telefonski razgovor z Obersturmführerjem Stadtmannom:³⁵ Preskrbeti 150—180 koles in 20 prikolic.

so imeli vse točne podatke in hišne številkke od kmetov, kateri sodelujejo z nami.« (Arhiv IZDG, I. 81/IV, poročilo obvl. c. Kozjanskega voj. področja 3. 12. 1944.) V operacijskem dnevniku štaba Kozjanskega odreda pa o tem piše: »Ob 10. uri smo bili obveščeni, da se nahaja sovražnik v Stranjah v jačini 400 mož. Dve bojni patroli sta ga napadli. Prišla je na pomoč še tretja patrola, na kar se je sovražnik povlekel. Požgal je dve domačiji, ustrelil enega civilista, odpeljal s seboj 1 žensko z dvema otrokoma, ter koliko je v naglici mogel naropati hrane. Za izgube sovražnika nam še ni znano. Naših izgub ni bilo.« (Arhiv IZDG, I. 330.)

³² Koflern je nemško ime za kraj Koblarji na Kočevskem. Ime te vasi so kočevski Nemci prinesli na svoje naseljeno območje ob Savi, in to za dotedanje Skopce na Krškem polju.

³³ Nemški okupator je pripravil obsežno ofenzivo proti svobodnemu partizanskemu ozemlju na Kozjanskem. To svobodno partizansko ozemlje so ustvarili Kozjanski odred in nekatere enote 14. divizije NOV in POJ ter 3. brigade Vojske državne varnosti od junija do septembra 1944. Do sedaj nismo našli niti nemškega operativnega načrta niti operativnega poročila o tej ofenzivni operaciji, pač pa le nekaj propagandnih poročil. Takšno je npr. poročilo v Marburger Zeitung 4. 1. 1945, ki govori o 203 prejetih in 160 domnevno padlih partizanih, 53 ujetih partizanih, 17 aretiranih aktivistih OF itd. ter omenja boj Bračičeve brigade pri Pod-sredi 16. 12. 1944.

³⁴ Obveščevalni center Kozjanskega odreda je 8. 12. 1944 poročal: »5. XII. so izselili iz Dolenje Pohance več slovenskih družin, tudi v Pišecah so izselili več družin ter požgali hiše in gospodarska poslopja, kakor tudi v Presekl. Dne 6. t. m. je sovražnik iz Pišce odpeljal skoraj vse ljudi in živino, kakor tudi v Blatnem. Na Preski so požgali vsa gospodarska poslopja, ljudi in živino pa odpeljali s seboj. v Sv. Jodrti pa so zažgali dve hiši ter 1 poln vinski hram. (...) Selišev slovenskih družin se nadaljuje v Starem gradu in Ljubni, s seboj smejo vzeti le to, kar lahko nesejo.«

³⁵ Martin Stadtmann je bil funkcionar v vermanšafitu Štajerske domovinske zveze in v šlabu Nemškega Volkssturmu za Spodnjo Štajersko v Mariboru.

6. december 1944

Telefonski pogovor z gauleiterjem: 1. položaj na sremski fronti se ni spremenil, 2. odložitev vpoklica v vojsko vermanov IV. bataljona letnikov 1918 in mlajših bo odredjena preko vojaške nadomestne inspekcije.

Maščevalna akcija Dramlje — Pišeece: ustreljenih 8 banditov, 74 oseb odgnanih, rekvirirana živina in živila.³⁶

Vožnja v Zagreb: razgovor s polkovnikom Schmoyrom, podpolkovnikom Duensingom.

Razgovor z Obersturmführerjem Streinom in Sturmführerjem Murznicom v Zagrebu.

Poročilo o sremski fronti posredoval zveznemu vodji.

Razgovor s Kammerhoferjem in z Brigadeführerjem Brandnerjem, v Celju z Obergruppenführerjem Rösenerjem,³⁷ jutri zjutraj pridejo v Brežice.

7. december 1944

Ob 12.30 razgovor o akciji z Brigadeführerjem Brandnerjem, Oberführerjem Reichom.

Telefonski pogovor z Zagrebom (Untersturmführer Extl): 2 garnituri kart Štajerska — Celovec za Gruppenführerja Kammerhoferja in Brigadeführerja Brandnerja.

Zagreb: Vprašal skupino armad o položaju: položaj na madžarskem delu vzhodne fronte nespremenjen, enako na sremski fronti, pri Kninu se je zaostрил. Posredoval zveznemu vodstvu: nadaljnja zahteva po kartah iz Zagreba, tudi po kartah za gradnjo okopov vse Štajerske.

Dne 8. 12. ob 15. uri v Zagreb.

Jutri prispe v Brežice okrog 1200 mož Volkssturma.

Zvečer sta bila navzoča Brigadeführer Brandner, Oberführer Reich.

Konferenca s komandirji čet o akciji.

8. december 1944

Priprave na prihod dveh bataljonov Volkssturma:

1) Nastanišča v Brežicah, Dramljah, Starem logu, Stari vasi

2) Oskrba za danes zvečer in jutri zjutraj v kavarni Resner — Piruh — mrzla hrana.

Povelja za akcijo:

1., 2., 4. alarmna četa so obveščene, da ob 20. uri zavzamejo pripravne položaje na Senovem in v Blanci. V Rajhenburgu konferenca s komandirji čet in stotnikom Riezlerjem.

Obisk podpolkovnika Metzgerja, komandanta polka za posebno uporabo — Radeče.

Vožnja v Zagreb — razgovor s polkovnikom Schmoyrom, podpolkovnikom Duensingom. Prijava pri štabu Brandnerja.

Akcija je odložena za 24 ur — povelje za to šele ob 15. uri — obvestiti stotnika Riezlerja.

Bataljona Volkssturma prispeja šele 9. in 10. 12. Nastanitev v prostoru Kozjega mora odobriti zvezni vodja.

³⁶ Glej op. 34.

³⁷ Višji vodja SS in policije, esesovski Obergruppenführer in general policije Erwin Rösener je bil od 30. septembra 1943 tudi poveljnik operativnega štaba za uničevanje partizanov v Ljubljani. Novembra 1944 je ta štab pripravil večjo ofenzivno operacijo proti svobodni Gornji Savinjski dolini »Schneegeister« (Snežni meteži) in proti svobodnemu Kozjanskemu »Wildsau« (Divja svinja). Obe operaciji sta bili decembra 1944 in sta zelo prizadeli narodnosvobodilno gibanje na teh območjih.

9. december 1944

Razgovor s stotnikom Riezlerjem v Krškem o akciji 10. 12.

Organizirati tovarne avtomobile. —

Telefonski razgovor z gauleiterjem in zveznim vodjem: odložitev vpoklica v nemško vojsko vseh moških v brežiškem okrožju.

Bataljonov Volkssturma ne nastaniti na območju tolpa.

Pogovor z Zagrebom: podpolkovnik Duensing: Vedno močnejši boji na sremski fronti. Pičli krajevni uspehi Rusov — spoj front je lahko ostal ohranjen. Pri Kninu nadaljnja stabilizacija položaja. Na južnem krilu 2. tankovske divizije³⁸ in v prostoru južno in severno od Budimpešte izmenoma boji, v katerih sovražnik pridobiva nekaj terena, mi pa se mu močno stavimo v bran.

Telefonski pogovor zveznega vodstva: posredovanje poročila skupine armad.

Telefonski pogovor z okrožnim vodjem Kollikom iz Gradca.

Telefonski pogovor z zveznim vodstvom: Vožnja gauleiterjev Uiberreitherja in Rainerja³⁹ v ponedeljek ob 9.00 uri iz Maribora, ob 12. uri bosta na meji.

Gauleiter Rainer se bo udeležil razgovorov pri Gruppenführerju Kammerhoferju, ne pa pri poglavniku⁴⁰ in poslaniku Kascheju.⁴¹ Pride vsega 12 oseb (8 iz Koroške, 4 iz Štajerske).

To sem posredoval uradu Gruppenführerja Kammerhoferja (stotnik Kühn). Za ponedeljek med 15. in 18. uro pripravljajo sprejem obeh gauleiterjev pri generalfeldmaršalu Weichsu.

Obersturmbannführer Resch⁴² se je prijavil v službo.

10. december 1944

Telefonsko sporočilo podporočnika Burtscherja (Krško): Na povelje majorja Schella⁴³ mora okrepljena četa M-bataljona takoj oditi v Zagorje.

Telefonski razgovor s polkovnikom Illasom: dogovor o tekoči akciji. Angažiranje je tudi zaradi pičle telesne odpornosti težavno.

Na povelje Obergruppenführerja Rösenerja moramo četo potegniti iz akcije.

Telefonski pogovor s podporočnikom Burtscherjem: Umik čete.

Sporočilo preko enote posredovati po vodih.

Telefonski pogovor s polkovnikom Schmoyrom (Zagreb): Ni nobenih bistvenih sprememb. Mostobran Rusov pri Vukovaru je odstranjen. Čas obiska gauleiterjev Uiberreitherja in Rainerja pri generalfeldmaršalu Weichsu je ponedeljek ob 17.30.

Telefonsko sporočilo gauleiterju: Sporočen čas konference pri generalfeldmaršalu. Glede odgona članov gradbenega štaba v Dramljah bom poročal jutri. Posredoval sem poročilo skupine armad.

³⁸ Verjetno mora biti: armada, ker je ta bila na odseku Drava—Biatno jezero.

³⁹ Dr. Friedrich Rainer je bil gauleiter NSDAP in državni namesnik za Koroško, šef civilne uprave za Gorenjsko in Mežiško dolino in vrhovni komisar operacijske cone »Jadransko primorje« (Operationszone »Adriatisches Küstenland«) v Trstu, Julija 1947. leta je bil v Ljubljani obsojen na smrt in tudi usmrčen. V nemških arhivih se je ohranilo poročilo o Rainerjevem in Uiberreitherjevem obisku pri Pavelcu in von Weichsu v Zagrebu.

⁴⁰ Dr. Ante Pavelić. Po vojni je pobegnil v Argentino in tam umrl.

⁴¹ Nemški poslanik Siegfried Kasche, SA-Obergruppenführer. Po vojni obsojen na smrt in tudi usmrčen. O njegovi vlogi pri množičnem izganjanju Slovencev glej Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika.

⁴² SA-Obersturmbannführer (podpolkovnik) Anton Resch je poslal poveljnik IV. bataljona Brežice vermanšajtskega polka »Spodnja Štajerska«.

⁴³ SS-Sturmabführer in policijski major Schell je bil član štaba (morda načelnik štaba) komandanta zaščitnega območja Spodnja Štajerska v Celju.

Prihajajo transporti bataljonov Volkssturma iz Gradca in Leobna. Ustrezna povelja glede nastanitve, oskrbe itd. so izdana. Za izvedbo je zavezan Scharführer Fritz.

Brigadeführer Brandner in okrožni vodja sta se vrnila iz akcije.⁴⁴ Bandite, ki so se pripravljali na napad na Buče, so pognali v beg. Po daljšem boju je bil zavzet Pilštanj. Z bojnim skupinama sever-zahod in jug ni zveze.⁴⁵

11. december 1944

Sporočilo zveznega vodstva: Odhod iz Maribora po dnevnem redu, pridejo morda skozi Brežice.

Razgovor s poveljnikoma bataljonov Volkssturma iz Gradca in Leobna: neizurjeni — slabo oboroženi, opremljeni in oblečeni — treba jih bo v Brežicah uriti 4 tedne!

Preverjanje razmer v barakah deželnega svetnika.

Vožnja gauleiterjev skozi mesto in kratek razgovor z gauleiterjem Uiberreitherjem; Brigadeführer Brandner, zvezni vodja Steindl:

Bataljon iz Leobna bomo premestili na Bizelsko — po možnosti naj ga Brigadeführer Brandner oskrbi s stvarmi, ki mu manjkajo.

Vožnja v Stari log—Dramlje—Stara vas. Ogled nastanišča bataljona Volkssturma iz Leobna. 2 baraki sta brez trdne strehe, brez peči, brez luči. Nastanišča so raztresena v razdalji več kot 6 km. Premestitev v Kozje.

Poziv zveznega vodje (Zagreb): Do jutri zjutraj pripraviti karte z včrtanim potekom gradnje okopov v razmerju 1 : 75.000 in 1 : 100.000. Obvestil sem pisarno zveznega vodje v Mariboru.⁴⁶

12. december 1944

Z okrožnim vodjem sem razpravljal o premestitvi bataljona Volkssturma Leoben v Kozje. Gauleiter se strinja s premestitvijo bataljona Volkssturma Leoben v Kozje.

Pogovor o akciji z Oberführerjem Reichom, Sturmbannführerjem Kornedorferjem, stotnikom Welzhoferjem.

Telefonsko sporočilo Celje: Jutri ob 10. uri na konferenco v Celje.

⁴⁴ V sovražnikovi ofenzivni operaciji »Wildsau« na Kozjanskem so sodelovale tudi nemške policijske in ustaške sile iz Hrvaške pod poveljstvom Williama Brandnerja.

⁴⁵ O začetku nemške ofenzive na Kozjanskem piše v operacijskem dnevniku štaba Kozjanskega odreda za 10. december takole: »Štab odreda v Jurkloštru do 12^h. Nato naredil premik v Brodnice. Sovražnik te v tujanjih urah začel prodirati iz Sevnice, Senovega, Buč in St. Jurija v močnih kolonah. Naše edince so mu nudile močan odpor, a zaradi njegove premoči v številu in orožju so se morale umakniti. Sovražnik je zasedel Jurklošter, Planino, Pilštanj in Kozje.« (Arhiv IZDG, f. 330.) Sovražnik je zelo požgal na Kozjanskem. Po poročilu okrožnega odbora Rdečega križa Slovenije dne 14. 1. 1945 je sovražnik v okraju Pilštanj požgal več kot 60 vasi ali okrog 70 % vseh naselij. v okraju Senovo-Blanca je požgal 6 vasi, v okraju Brežice prav tako 6 vasi, v okraju Smarje pri Jelšah 2 vasi, medtem ko za okraj Jurklošter še niso ugotovili števila. (Arhiv IZDG, f. 657/1.) Poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 26. 2. 1945 naveda: »Res je, da naše vojaške sile ne bi mogle vzdržati pritiska sovražnih edinc, kariti na kozjansko področje je z vseh strani vdralo okrog 2.000 Svabov, ustašev in belogardistov. Toda ob temiliti pripravi, ki naj bi se izvršila dogovorno med vsemi komandami že v soboto popoldne dne 9. decembra in v teku noči, bi lahko bilo sovražnikovo prodiranje zelo otežkočeno, njegove izrube pa bi lahko šle v desetine, tako je namesto tega uspelo sovražnikovim bandam z lahkoto zavzeti vse važne položaje in so bile naše edince prisiljene na umik v predelu od kodar jim je bilo onemogočeno učinkovito napadanje sovražnika. (...) Sovražnik je nemoteno požgal delno ali popolnoma je upeljal okrog 40 vasi in zasekov), roval (samo živine je bilo odoellanih okrog 800 glav), moral ljudi, jih gonil v jetništvo ter širil demoralizujočo pronačando.« (Arhiv IZDG, f. 654/11.) Nasprotujejo se si torej številke o požganih vaseh in zasekih, zato bo treba število ugotoviti na drug način, s podatki s terena.

⁴⁶ Od noznega početja in zgodnje jeseni 1944 so ob tuzovvohodni meji nemškega rajha, tudi v Soodni Štajerski, gradili utrjeno obrambno črto »Südostwall« ali »Reichsschutzstellung«. Odgovoren zanj je bil dr. Uiberreither, v nosameznih okrožjih so bili t. l. gradbeni odseki (Bauabschnitte), ki so jih vodili okrožni vodje Štajerske domovinske zveze, v Brežicah npr. Adolf Swoboda.

Konferenca o akciji z Brigadeführerjem Brandnerjem in njegovim štabom. — Nadaljevanje velike akcije. — Organizacija odгона ljudi in živine ter odvoza živil.

Premestitev bataljona Volkssturma Leoben po delih (7 traktorjev) v Kozje, da bo tam pomagal pri izpraznjevanju prostora okrog Pištanja.

3 čete vermanšafta bodo čistile v prostoru Jurklošter—Planina.

Štabni vodja Schmachtl,⁴⁷ okrožni kmečki vodja⁴⁸ jutri v Pilštanj.

13. december 1944

Konferenca o zavarovanju železnice med Mariborom in Dobovo.

Odreditev treh čet (2 četi M-bataljona in 1 četa vermanšafta) v prostor Krško—Oberbrierach⁴⁹ vključno.

K polkovniku Illasu v Celje od 10. do 12. ure.

Telefonski pogovor z gauleiterjem — Celje: s pomočjo vojaškega teleprinterja posredovati poročilo o spremembi položaja teleprinterju gauleitunge v Gradcu.

Telefonski pogovor z gauleiterjem — Brežice: Intendant skupine armad mora na povelje brzojavke nadomestnega armadnega zbora⁵⁰ z dne 12. 12. oskrbovati transporte čet itd. med Dobovo in Celjem. Vključitev — poročati o izvedbi!

Telefonski pogovor s poročnikom Brandon: Promet s teleprinterjem je mogoč le tedaj, če je v Gradcu na voljo šifrirski aparat. — Poročil o položaju ne smemo sporočati po odprtih telegramih.

Telefonski pogovor s polkovnikom Schmoyrom: Položaj na fronti je nespremenjen — enako na desnem krilu.

Jutri ponovno razgovor v Zagrebu.

Telefonski pogovor z zveznim vodstvom (Jupp): Položaj na vzhodno-madžarski in sremski fronti je nespremenjen.

Telefonski pogovor z gauleiterjem: Poročilo o nespremenjenem položaju. Poročila od skupine armad pošiljati z vojaškim teleprinterjem v Gradcu in obratno. Jutri bom uredil osebno v Zagrebu zadevo z oskrbovanjem čet in z vojaškim teleprinterjem.

M-bataljon prispe jutri iz akcije.

Telefonski pogovor s Krškim in prenos sporočila.

Od tam so vprašali, ali naj M-bataljon nato odide v Zagorje — to bom rešil preko Celja.

Premestitev dela bataljona Volkssturma 31/131 Leoben⁵¹ v Kozje — zavarovanje z deli 4. alarmne čete Brežice.

14. december 1944

Telefonski pogovor Celje: polkovnik Illas prispe danes ob 10. uri v Brežice.

Razgovor s polkovnikom Illasom o zavarovanju železnice s pomočjo srbskih četnikov — vzpostavitev zveze z SS-Standartenführerjem Canarisom, zveznim častnikom državnega vodje SS s skupino armad F.

⁴⁷ Ferdinand Schmachtl je bil uradnik v prehranjevalnem uradu deželnega svetnika v Brežicah.

⁴⁸ Martin Sturm, glej op. 19.

⁴⁹ Tega kraja nisem mogel ugotoviti.

⁵⁰ Nadomestni armadni korpus je bilo poveljstvo 18. vojnega okrožja v Salzburgu kot najvišje zaledno vojaško poveljstvo v t. i. alpskih pokrajinah (Štajerska, Koroška, Salzburška in Tirolska).

⁵¹ Za Nemški Volkssturm so pripravili več t. i. pozivov (Aufgebot). V vsaki pokrajini so enote Nemškega Volkssturma označevali s številkami, tako npr. 31 za pokrajino Štajersko, 131 pa je bila zaporedna številka bataljona v tej pokrajini.

Telefonski poziv zveznega vodje: jutri ob 11. uri s častniki bataljonov Volkssturma na konferenco v Maribor.

Vožnja v Zagreb: razgovor s podpolkovnikom Duensingom o spremembi položaja, teleprinterskem prometu, skrbških četnikih.

Izdelal poročilo o položaju za gauleiterja in zveznega vodjo.

Razgovor o akciji z Brigadeführerjem Brandnerjem in Oberführerjem Reichom.

Premestitev ostanka bataljona Volkssturma Leoben v Kozje. Tam bo v akciji za zavarovanje zbiranja živine.

Razgovor s štabnim vodjem Schmachtlom zaradi zbiranja živine v banditskem območju.

15. december 1944

Vožnja v Maribor na konferenco vodij Volkssturma s stotnikom Kollmannom.

Razgovor v Celju z SS Brigadeführerjem Harmom,⁵² polkovnikom Illasom, majorjem Schellom o akciji četnikov pri zavarovanju železnice.

Razgovor v Mariboru z zveznim vodjem in častniki Volkssturma o akciji v Spodnji Štajerski.

Podreditev vojski (polkovnik Treeck).⁵³

V okrožju Brežice so bataljoni Volkssturma samo taktično podrejeni.

Oskrba bataljonov Volkssturma s strani gradnje okopov zaradi dodatne oskrbe s cigaretami in z vinom (del. nav. 5/44). Dodelitev zaplenjene živine vsak teden.

Pospesevati samo urjenje — nobenih utrdbenih del in nobenih nalog pri zavarovanju!

Božični dopust samo za družinske poglavarje, ki imajo več kot 3 otroke.

Izrekanje disciplinskih kazni — poveljniki bataljonov — 3 tedne oskrbovanja s časopisi in radiom!

Obersturmbannführer Resch v akcijo na Planino.

16. december 1944

Razgovori z Obersturmbannführerjem Lükermannom⁵⁴ in Stadtmannom.

Vožnja v Brežice ob 15.30.

Prevzem pošte v Celju od komandanta zaščitnega območja.

Podpolkovnik Duensing sporoča po telefonu:

Ni kakšnih posebnih sprememb — ni potrebno priti v k njemu. V prostoru

⁵² SS-Brigadeführer in generalmajor policije Hermann Harm je od avgusta 1944 nadomestoval obollega (pegavica) Rösenerja in je nato ostal pri njem še nekaj časa kot njegov namestnik.

⁵³ Polkovnik nemške vojske (planinskih lovcev) dr. Egon von Treeck je bil od julija 1944 komandant 18. nadomestnega polka planinskih lovcev, ki so ga ustanovili na Koroškem in čez nekaj tednov pripeljali v Teharje pri Celju. Von Treeck in njegov polk sta ostala na Stajerskem do zloma nemškega rajha. Pred tem je bil dr. von Treeck častnik v Afriki in Kareliji ter komandant korpusa podoficirske šole v Mariboru. Kot komandant te šole je na Rösenerjevo povelje vodil operacije proti 14. diviziji NOV in POJ, ko je ta februarja 1944 prišla na Stajersko. Kaže, da je decembra 1944 prevzel vodstvo sovražnikove ofenzive »Wildsau« na Kozjanskem ali vsaj vodstvo enega operacijskega odseka in so mu taktično podredili tudi druge sile na tistem območju. V začetku leta 1945 je dr. Egon von Treeck postal tudi komandant novega zaščitnega območja »Južna Stajerska«, ki je zajemalo predele južno od reke Savinje. Po vojni je živel v Nemčiji in že umrl.

⁵⁴ SA-Obersturmbannführer (podpolkovnik) Hans Lükermann je bil načelnik štaba vodje vermanskega Stajerske domovinske zveze in tudi načelnik štaba poveljnika vermanskega polka »Spodnja Stajerska«. Pred tem je bil nekaj časa komandant t. i. grupne šole SA in vermanskega štaba v Rogaški Slatini.

Planine so hujši boji. Napad 13. (I) brigade. 82 mrtvih sovražnikov, 4 lastni mrtvi, 12 ranjenih.⁵⁵

Radijsko sporočilo 3. planinske divizije preko radijske centrale Celje: V Zgornji Štajerski so se spustili s padali ruski sabotažni oddelki. Dobivali naj bi nenehno pomoč. Računati je s sabotažami v Štajerski in mejnih območjih.

Na zahodu je ofenziva v širini 100 km.⁵⁶

17. december 1944

Podpolkovnik Duensing (Zagreb): Splošna utrditev položaja. Premiki skupine armad E potekajo ponovno po načrtu, potem ko so nekaj časa mirovali zaradi poplave v bosansko-črnogorskem prostoru. Na sremski fronti pričakujemo v bližnjem času večje boje. Na dravski fronti je zaradi prihoda novih sil v teku izgradnja močne obrambne črte. Na kninski fronti ni kakšnih posebnih sprememb. Pri Mostarju so naši uspešni boji.

Posredoval zveznemu vodji in gauleiterju.

Telefonski pogovor z zveznim vodstvom (Braunmüller).⁵⁷ 1. položaj, 2. poročilo o uspehu pri Planini, 3. božični dopust za graditelje okopov (samo družinski poglavarji z več kot 3 otroki).

Telefonski pogovor s pokrajinskim vodstvom NSDAP: 1. položaj, 2. pisma na poročila gredo s kurirjem preko zveznega vodstva, 3. glede oskrbovanja transportov čet bo urejeno jutri v Zagrebu.

SS-Gruppenführer Fitzthum⁵⁸ s štabom in Brigadeführerjem Brandnerjem na poti skozi Brežice.

Stotnika Riezler in Tschaschel sta obveščena o prihodu ruskih sabotažnih oddelkov in izdano je povelje za okrepitev straž pri mostovih.

Jutri odgon kakšnih 40 oseb v Maribor. Ukazano je, da jih spremljajo orožniki, 1 podoficir in 3 orožniki.

Razgovor z Brigadeführerjem Brandnerjem in okrožnim vodjem: nadaljnji potek operacije »Wildsau« (divja svinja). Odtegnitev 2 čet bataljona Gaylke v Klanjec⁵⁹ — pri tem čiščenje območja Podsreda—grad Podsreda—Pišce.

5000 kg kruha za hrvaške enote, 3000 kg za bataljon Volkssturmbatalion Leoben v Kozjem.

Brigadeführer Brandner bo dal na voljo tovorni avtomobil za odvoz živine in ljudi.

20.000 cigaret za enote Brigadeführerja preko okrožnega vodje, 5.000 cigaret za vermanšaft v akciji.

Povelje majorja Schella stotniku Riezlerju: umakniti najbližjo četo vermanšafta in jo poslati v Okrog.

⁵⁵ Pri Planini sta se bojevala Bračičeva brigada iz 14. divizije NOV in POJ ter 1. in 3. bataljon Kozjanskega odreda. Ker se je 3. bataljon Kozjanskega odreda moral umakniti zaradi sovražnikove premoči, so se nato umaknile tudi druge enote. Bračičeva brigada je imela 5 mrtvih, 11 ranjenih in 28 pogrešanih, od katerih se jih je 16 pozneje vrnilo. (Poročilo štaba Bračičeve brigade 5. 1. 1945 in operacijski dnevnik štaba Kozjanskega odreda v Zborniku dokumentov 1. podalaka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom VI: borbe u Sloveniji, knjiga 18, dok. 5, 32 in 96; dalje: Zbornik dok. NOV.)

⁵⁶ Misli na nemško ofenzivo v Ardenih, ki jo je nemška vojska začela 16. decembra 1944 in katere glavni cilj je bil ponovno zasedati Belgijo z Antwerpnom in tako onemogočiti dovoz zaveznškega materiala ter pridobiti območje za izstreljevanje raket V2 na Veliko Britanijo. Vendar je ofenziva po nekaj dneh zastala in bila neuspešna.

⁵⁷ Heinz Braunmüller je bil vodja t.i. vodstvenega urada (organizacija in personala) in načelnik štaba v zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze v Mariboru. Pred tem (letom 1941) je bil sodelavec Südostdeutsches Institut v Graecu.

⁵⁸ SS-Gruppenführer in generalmajor oboroženih oddelkov SS (Waffen SS) Josef Fitzthum je bil nemški pooblaščen general v Albaniji in je bil v začetku januarja 1945 ubit pri letalskem napadu.

⁵⁹ To je bil morda 3. policijski proslavoljski bataljon, ki je bil v Klanjcu.

18. december 1944

Urejanje dovoza in odvoza kruha, cigaret, ljudi, živine.

Razgovor z majorjem Deisenhoferjem⁶⁰ kot zastopnikom polkovnika Trecka o silah, oborožitvi, namestitvi, oficirjih, razdelitvi in odsekih.

Razgovor z okrožnim vodjem o božični oskrbi vseh akcijskih sil z vinom iz zaplenjenih zalog, ki so bile namenjene za gradnjo okopov — nadomestilo z vinom iz banditskega območja.

Vožnja v Zagreb: razgovor pri intendanturi skupine armad o oskrbovanju transportov čet.

Podpolkovnik Duensing — poročilo o položaju.

Telefonski pogovor z zveznim vodstvom: iz zaplenjene živine je vzeti vola in 2 svinji za posebno oskrbo ob božiču za čete vermanšafta in bataljona Volkssturma.

Pogajanja z Brigadeführerjem Brandnerjem o zaplenjenem orožju.

Poslati bojno poročilo o Podsredi na zvezno vodstvo.

Okrožni vodja v Gradec h gauleiterju.

19. december 1944

Razgovor z majorjem Ostererjem in majorjem Deisenhoferjem iz Trecko-vega štaba.

Razgovor z vodjem urada gestapa [Franzem] Sumsom o ukrepih proti Kodolitschu, Schribarju, Massburgu itd.

Razgovor z Brigadeführerjem Brandnerjem o akciji.

Telefonski pogovor z Obersturmführerjem Stadtmannom: Obersturmbannführer Resch v polkovnem povelju kot komandant IV. bataljona.

Sturmführer Pichler:⁶¹ Na gauleiterjevo povelje je treba izvzeti od služenja v vojski vse letnike v brežiškem okrožju.

Obisk poveljnika komande vojnega okraja iz Celja polkovnika Pavlowskega.⁶²

20. december 1944

Izdelava poročila o položaju za komandanta zaščitnega območja.

Vožnja v Krško — razgovor s stotnikom Hartlicbom. Sile, oborožitev, božična oskrba.

Razgovor z majorjem Stepulinom o moči, oborožitvi, božični oskrbi.

Telefonski pogovor s podpolkovnikom Duensingom: Nobenih posebnih dogodkov — prihodnji poziv v petek.

Okrožni vodja se je že vrnil iz Gradca.

21. december 1944

Ogled 2. tečaja orožarske šole Nemškega Volkssturma — zapisnega.

Poskrbeti za vino za vse akcijske sile v brežiškem okrožju ob praznikih.

Razgovor z deželnim svetnikom o namestitvi bataljona Volkssturma Gradec v Brežicah.

Razgovor o akciji z Brigadeführerjem Brandnerjem.

Tovariški večer s Volkssturmom.

⁶⁰ Ker ni na voljo ustreznih virov, nisem mogel ugotoviti funkcij častnikov iz Treckovega polka, ki jih omenja ta dnevnik.

⁶¹ Johann Pichler je bil funkcionar v štabu Nemškega Volkssturma za Spodnjo Štajersko v Mariboru.

⁶² Osemnajsto vojno okrožje v Salzburgu (glej op. 50) se je delilo na poveljslva (komande) vojnih okrajev (Wehrbezirkskommando) s sedeži v večjih okrožjih (Maribor, Celje), najnižje enote pa so bili vojaški prijavni uradi (Wehrmeldeamt) v okrožjih.

22. december 1944

Oskrba z vinom za vse akcijske sile.

Telefonski pogovor z okrožnim vodjem Dorfmeistrom:⁶³ položaj banditov. Kozjanska tolpa (450—500 mož) v Slivnici — Zusmu, Šerčerjeva brigada na Boču. 13. brigada: južno od Šmarja pri Jelšah in zahodno od Pristave — v boju s Treeckovo enoto.

Telefonski pogovor z zveznim vodjem: Da bi dobili nove sile za nadaljnjo akcijo, je naloga za Jurklošter zavržena.

Telefonski poziv podpolkovnika Duensinga:

Na sremski fronti je 1. bolgarska armada stopila v boj — zato so ruske sile potegnili na sever. Dravska, mostarska in kninska fronta brez posebnih dogodkov. Nobenih zaskrbljenosti.

23. december 1944

Telefonski pogovor z okrožnim vodjem Dorfmeistrom o položaju tolp: 13. brigada, Šerčerjeva brigada in deli Tomšičeve brigade v prostoru Šmarje pri Jelšah—Zusem—Slivnica. Od severa sem so angažirane sile polkovnika Treecka.

Obersturmbannführer Lükemann: Orožje, oprema za bataljone Volksturma Leoben bo pripravljena v Celju pri Sturmführerju [Heinrichu] Eggerju in jo je treba od tam odpeljati.

Razgovor o akciji z Brigadeführerjem Brandnerjem — akcijska konferenca s polkovnikom Treeckom jutri ob 9. uri v Brežicah.

24. december 1944

Konferenca o akciji z Brigadeführerjem Brandnerjem, Oberführerjem Reichom, okrožnim vodjem Dorfmeistrom.

Telefonski pogovor z Zagrebom: podpolkovnik Duensing sporoča o položaju: na sremski fronti je 1. bolgarska armada z deli prispela na fronto. Doslej smo ugotovili 7 divizij — nam pa ne delajo nobenih skrbi.

Telefonski pogovor s polkovnikom Treeckom: Ne bo prišel, ker operativni štab⁶⁴ kljub telegramom in radiogramom ne reagira. Določil bo zveznega oficirja, da bi se dogovorili o akciji.

Telefonski pogovor z zveznim vodstvom: posredoval poročilo.

25. december 1944

Napad nizko letečih letal na postaje Dobova—Brežice—Krško (8 strmo-glavcev?), 18 mrtvih, 17 ranjenih, razrušene tračnice, prekinjen telefonski promet.

26. december 1944

• Zasliševanje 4 bratov Germovšek o terenski organizaciji.

Očiščevalna dela na železnici in progi zaključena — železniški promet poteka spet po voznem redu.

27. december 1944

Telefonski pogovor s podpolkovnikom Duensingom: nobenih posebnih dogodkov.

⁶³ Anton Dorfmeister je bil okrožni vodja Štajerske domovinske zveze, deželni svetnik za okrožje Celje, vodja utrjevalnih del v celjskem okrožju in Nemškega Volksturma v Celju.

⁶⁴ Enot Tomšičeve brigade tedaj ni bilo na navedenem območju.

⁶⁵ Mislil na t. i. operativni štab za uničevanje tolp v Ljubljani, ki ga je vodil Rösener.

Vožnja 29. 12. 44 ob 9.00 uri skozi Brežice in Maribor v Gradec h gaulleiterju.

Poslovitev okrajnega carinskega komisarja Sieberja, Sevnica — naslednik okrajni carinski komisar Hermann.

Razgovor z okrožnim vodjem in Brigadeführerjem Brandnerjem o premestitvi sil v prostor Planina—Pilštanj—Kozje.

Razgovor s komandantom bataljona Leoben Probstom, razgovor s komandantom bataljona Graz Gutjahrom.

28. december 1944

Akcijska vožnja z okrožnim vodjem v Kozje—Buče—Planina.

Razgovor s podpolkovnikom Sostenom o položaju in nadaljnji akciji.

Razgovor s komandirjema 2. in 3. alarmne čete v Šentvidu.

Razgovor z Oberführerjem Reichom v Št. Vidu o prekinitvi akcije Wildsau.

Razgovor v Kozjem s komandantom bataljonov Probstom, županom Steuberjem,⁶⁵ štabnim vodjem Schmachtlom, grofom Villavicenciom o obnovi in sodelovanju v Kozjem.

Brigadeführer Brandner padel!⁶⁶

Okrajni carinski komisar Freund⁶⁷ potegnjjen iz Save pri Čatežu. Po poročilu nekega ustaškega narednika je hrvatska banditska skupina 2000 mož na pohodu proti Rogaški Slatini in ima s seboj topništvo, minomete itd. Ima namen prekorati državno mejo in dobiti zvezo s slovenskimi tolpmi. Graničarji so o tem obvestili vse vojaške enote med Podčetrtkom in Rogaško Slatino.

29. december 1944

Obisk podpolkovnika Duensinga iz skupine armad: informacija o položaju: Enotе skupine armad E so se prebile in so deloma že na fronti. Zaradi tega, ker so odpovedali Hrvati,⁶⁸ je položaj na kninski fronti neugoden. 1. div. potolčena. Dravska fronta še ni strnjena. V Budimpešti je obkoljenih 5 divizij.

Razgovor z okrožnim vodjem in stotnikom Wannemacherjem o nadaljnji akciji zaradi spremenjenega položaja pri sovražniku — Sromlje!

Iz prostora Mirne so prispeli 4 novi bataljoni.

30. december 1944

Razgovor z okrožnim vodjem, članom stranke Höllwarthom in Eckerhardtom o namestitvi Volkssturm bataljona 77 iz Gradca v prostor Dramlje—Stara vas.

Razgovor z majorjem Wuberjem in dr. Souckom iz bataljona Volkssturma 77 Graz o premestitvi bataljona in njegovem odvozu s tovornimi avtomobili k članu stranke Höllwarthu čez Kapele v Dramlje.

Razgovor z majorjem Hasslerjem⁶⁹ o sodelovanju z Novim mestom.

Telefonski pogovor z Obersturmführerjem Stadtmannom:

1. Odložitev dezertirjev namesto kaznovanja
2. izurjeni k orožarski šoli — Kropatsch nazaj

⁶⁵ Nemški župan v Kozjem je od septembra do decembra 1944 uradoval pri Sv. Petru pod Sv. gorami, ker je bilo Kozje osvobojeno. Župan je bil Franz Sleuber.

⁶⁶ Glej op. 6.

⁶⁷ Freund je bil okrajni carinski komisar v Krškem.

⁶⁸ Mislil na uslaše. Mesto Knin je osvobodila Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije decembra 1944.

⁶⁹ Nemški major Hassler je bil komandant I. bataljona 14. SS policijskega polka v Novem mestu, nato za krajši čas v Slovenskih Konjicah ter ponovno v Novem mestu.

3. Obersturmführer Schnitzer je tukaj neuporaben.

4. Scharführer Kurth naj še ostane.

Telefonski pogovor s polkovnikom Illasom o pogrebu Brigadeführerja Brandnerja.

31. december 1944

Pogreb Brigadeführerja Brandnerja ob 8. uri na pokopališču junakov v Zagrebu. Odhod 06.15 iz Brežic z okrožnim vodjem, Obersturmbannführerjem Reschem, dr. Henningerjem,⁷⁰ polkovnikom Illasom, stotnikom Kowaletzom, inž. Büxlom.⁷¹

Razgovor z Oberführerjem Reichom v poslopju poveljnika redarstvene policije.

Razgovor z Gruppenführerjem Kammerhoferjem o nadaljnjem sodelovanju, pošiljanju orožja, nadaljnjem obstoju zveznega častnika, sprejel tajno pismo za zveznega vodjo.

Sestavil sem 29 predlogov za odlikovanje s križcem za vojne zasluge. Sem bo danes ali jutri prispela enota bojnega letalstva za aktiven boj proti tolпам.

1. januar 1945

Ob 00.45 firerjev govor!

Odposlal kurirja v Maribor s predlogi za podelitev križca za vojne zasluge in s tajnim pismom za zveznega vodjo.

Zvezni vodja zahteva številke o uspehu akcije »Divja svinja« — zahteval sem jih od Oberführerja Reicha preko stotnika Kowaleka.

2. januar 1945

Razgovor s podpolkovnikom Metzgerjem / zavarovalni polk Zidani most o položaju tolп in sodelovanju.

Poziv zveznega vodstva: sporočilo številke o uspehu.

Poziv dr. Jagra / pokrajinsko vodstvo:

- 1) zaradi določitve nove rudniške čete z opremo govoriti s skupino armad,
- 2) urediti glede oskrbe vojaških transportov,
- 3) pustiti transporte, da peljejo do Celja!

Poziv Obersturmbannführerja Lükermanna: od 4. 1. 45 premeščanje orožja na vagonih v Ebrechsdorfu.

Ugovor proti odpustu Scharführerja Kurtha.

Slovo Standartenführerja Reinhardta⁷² 4. 1. 45 v Mariboru.

Poziv pisarne Gruppenführerja Kammerhoferja / Zagreb: naložitev orožja — po radiu tja.

Okrožni vodja Dorfmeister: zveza z majorjem letalstva v Celju zaradi akcije na območju tolп — naj pride sem.

3. januar 1945

Telefonski pogovor z zveznim vodjem: sporazumeti se s komandantom varnostne policije zaradi obravnave prisilnih rekrutirancev, ki se sedaj vračajo od tolп itd. Braumüller bo v prihodnjih dneh prinesel s seboj gradivo.

Izdal povelje odseka 4/44.

⁷⁰ Dr. Karl Henninger je bil upravnik t.l. nacionalnopolitičnega vzgojnega zavoda (NAPOLA) v gradu Mokrice pri Brežicah. V tem zavodu so vzgajali mlad nacistični kader; podojen zavod to bil v St. Vidu nad Ljubljano (v nekdanjih Škofovih zavodih).

⁷¹ Oskar Büxel je bil nemški naseljenec in župan na Bizeljskem.

⁷² Glej op. 52.

Večerni pogovor: nujno dokončati barako za razuševanje!

Jutri premestitev 2. alarmne čete v gozdarsko hišo v Dobrovi in Blanci.

Začel se je 3. tečaj orožarske šole za Volkssturm.

4. januar 1945

Razgovor s komandirji čet IV. bataljona.

Zaslišanje Franca Germovška, Graflinden.⁷³

Telefonski pogovor s podpolkovnikom Duensingom iz Zagreba: uspehi obrambe na sremski fronti.

Po možnosti kmalu določiti novo rudniško četo za Trbovlje, zahteval jo bo gauleiter. Enote, ki prihajajo iz Hrvaške, ne pošiljati do vmesnega cilja Brežice, ker tam zaradi gradnje utrdb ni nobenih oskrbovalnih in nastanitvenih možnosti.

Zaslišanje Franca Germovška, Graflinden, z okrožnim vodjem.

Orožniški stotnik Wieland prispel za urjenje nadomestne čete.

5. januar 1945

Zaslišanje Franca Cizlja, Graflinden.

Razgovor s stotnikom Kollmannom iz Gradca.

Telefonski pogovor s podpolkovnikom Duensingom iz Zagreba: na fronti nobenih posebnih sprememb.

Ni mogoče odposlati 2 pionirskih železniških gradbenih čet v Spodnjo Štajersko, ker pristojen samo do Brežic.

Rudniška četa za Trbovlje na poti — stoji v Brodu. Transport bo pospešen.

Uvajanje komandirja 3. alarmne čete za jutrišnjo akcijo.

6. januar 1945

04.00 Nastop za akcijo v prostoru Sromlje. Sromlje dosegli brez stika s sovražnikom. Hrvatska policija je že 30. 12. uničila in zažgala kurirski tabor.⁷⁴ 2. in 3. alarmna četa brez stika s sovražnikom. Navzoč Oberführer Reich.

7. januar 1945

Poziv Duensinga iz Zagreba: nobenih sprememb na fronti.

Stotnik Kowalek v Celje k Obergruppenführerju Rösenerju.

8. januar 1945

Razgovor s članom stranke Häfnerjem⁷⁵ in deželnim svetnikom o izgradnji taborišča za jetnike gestapa in druge.

9. januar 1945

Poziv podpolkovnika Duensinga iz Zagreba: na frontah ni omembe vrednih dogodkov.

⁷³ Graflinden je nemško ime za Knežjo lipo na Kočevskem. Po svoji preselitvi v t. l. brežiški trikotnik so kočevski Nemci občno Globoko preimenovali v Graflinden. Obveščevalni center Kozjanskega odreda je 11. 1. 1945 poročal: »V noči 4. t. m. ob 2. uri je krenila patrila 12 mož iz Globokega, ta patrila je šla iskat 4 brate Grmovšek, ki so pobegnili od nas.« (Arhiv IZDG, f. 81/L)

⁷⁴ Obveščevalni center Kozjanskega odreda je 4. 1. 1945 poročal: »29. XII. je kretala kolona 400 ustašev od strani Preska, od teh je ena kolona krenila na Pišce, druga pa čez hrib Silovec—Sromlje—Artiče na Brežice. Na Sromljah so zažgali stanovanje delavske čete. Ta kolona se je vračala iz hajke na našem sektorju nazaj na Hrvaško.« (Arhiv IZDG, f. 81/L)

⁷⁵ Odo Häfner je bil vodja I. vodstvenega urada v okrožnem vodstvu Šlajerske domovinske zveze v Brežicah.

Pg. Braumüller pride konec tega ali v začetku prihodnjega tedna v Brežice in se hoče nato odpeljati v Zagreb. Skupni obed, prenočišče.

Urejen odvoz vina z območja tolpi s 1. alarmno četo in Samidejem.

Telefonski pogovor z ravnateljem Bosnerjem, Senovo: forsirati sekanje jamskega lesa pri Blanci.

Pride 60 mož hrvatskega delovnega oddelka.

General Braumüller iz vojnega gospodarstva: razgovor o zavarovanju elektrarne in daljnovoda iz Rajhenburga, sekanje lesa.

Zaslišanje Preskarja in sina.⁷⁶

Obersturmbannführer Resch v Sevnico in Trbovlje.

10. januar 1945

Zaslišanje Petriča Franca — šefa kriminala pri kozjanski tolpi.

Pri odvozu vina z območja tolpi zaseženih 900 l za gradnjo utrd.

Radijsko sporočilo gauleiterja: Izročitev poljske kuhinje za gradnjo utrd s strani skupine armad F.

Radijsko sporočilo komandanta zaščitnega območja: močnejše nadziranje obmejnega območja Brežice—Kostanjevica—Krško.

(Letališče, orož. okrož. vodja, carinski uradi, M-bataljon obveščeni)

11. januar 1945

Izdelava povelja za 2. poziv Nemškega Volkssturmu.

Telefonski pogovor s podpolkovnikom Duensingom iz Zagreba: Oddaja poljske kuhinje za gradnjo utrd.

Razgovor SS-Gruppenführer Kammerhofer — okrožni vodja o nadaljnjem sodelovanju — kosilo.

2. alarmna četa odšla iz Buč v okrožje Celje.

12. januar 1945

Delo na povelju za Volkssturm.

Poziv ravnatelja Bosnerja iz Senovega: sekanje lesa med Rajhenburgom in Senovim je spet steklo.

13. januar 1945

Telefonski pogovor z Obersturmbannführerjem Lükermannom: določiti tovorni avtomobil za odvoz radijskih postaj, — iz Maribora pridejo vojaške knjižnice, krzneni telovniki, strelivo kal. 7,9 mm, m puške, 615 granate, ročne bombe.

Obersturmführer Stadtmann: predlogi za križce za vojne zasluge so v obravnavi v Gradcu.

Heinz Braumüller: pride naslednji teden z mano v Zagreb.

Obravnava povratnikov od banditov.

Razgovor s poročnikom Titzianom iz Treeckovega štaba: informacija o lastnem položaju in o položaju v Hrvatski.

14. januar 1945

Razgovor s podpolkovnikom Lewinom in 2 častnikoma (podpolk. in majorjem) od generala letalstva iz Zagreba o nadaljnjem sodelovanju, elektrifikaciji letališča.

Nadaljnje delo na povelju za Volkssturm.

⁷⁶ Verjetno gre za Jožeta Preskarja-Illjo, člana OOOF Kozje, ki ga je nemški okupator ujel med svojo ofenzivo na območju občine Krško.

15. januar 1945

Razgovor s poveljniki bataljonov in čet 2. poziva.

Poziv podpolkovnika Duensinga iz Zagreba: poljske pekarnice ni mogoče oddati.

Generalni intendant skupine armad F jutri ali pojutrišnjem h gauleiterju — da bi pojasnil probleme oskrbe gradnje utrd, s kruhom lahko pomagajo iz Zagreba (5000 hlebcov).

Feldmaršal Weichs je 13. 1. mogel poročati Führerju o končanem umiku enot iz Grčije — Makedonije — Črne gore in Albanije po štiri in pol mesečnem umikanju.

Razgovor o krajevnih razmerah s podpolkovnikom Lewinom v Dobovi o akciji protiletalskega topništva.

Poziv zveznega vodje: sile Sonderstandarte⁷⁷ so tukaj nujno potrebne, gradnja utrd, alarmne čete, 2. poziv.

Pri obv. odd. skupine armad F se je treba pogovoriti: gauleiter zavrača izgradnjo obveščevalne službe vermanov za rusko fronto.

Pogovoriti se z Gruppenführerjem Kammerhoferjem: odrediti za daljši čas SS-Untersturmführerja Böltgerja Donipusa iz Leobna k zveznemu vodji.

Telefonski pogovor s Sonderstandarte: zaradi odreditve mož iz Sondersturmov v Maribor.

Telefonski pogovor z gauleiterjem in dr. Jagrom:

1. sporočil novice o položaju, 2. intendant skupine arm. F jutri v Gradec — nemogoče oddati poljske pekarnice, 3. elektrifikacija letališča v Cerkljah, 4. sprejemni urad oddelkov SS v Celju, Göthestrasse 4,

5. gorivo za protiletalsko topništvo v Cerkljah za zaščito kolodvorov.

Telefonski pogovor z okrajnim carinskim komisarjem Brežice: tolpa 170 do 250 v trikotu Kostanjevica—Sv. Križ—Schützen. Obvestiti okraj. carin. kom. Krško in v postojanki Vel. Pirešica angažirati okrepljene patrulje. Takoj vzpostaviti zvezo s poveljnikom letališča podpolkovnikom Lewinom.

16. januar 1945

Poziv Obersturmführer Stadtmann: urjenje 2. poziva, moč, sestava, poljstva, uradi, sporočila.

Razgovor okrožni vodja — stotnik Kollmann (Volkssturmbataljon 31/77): vprašanja urjenja in vodstva.

Osnovno povelje 1/45 tajno — o 2. pozivu izšlo.

17. januar 1945

Osnovni razgovori z SS-Untersturmführerjem [Fritzem] Smolejem, novim vodjem urada državne policije v Brežicah.

Razgovor s stotnikom Tschaschlom — podporočnikom Schwindhacklom⁷⁸ o smrtnem primeru Dimitz Galerilov-Figar (Zdole).

Poziv dr. Jagra iz pokrajinskega vodstva: elektrifikacija letališča Cerklje — pismo na poti, razgovor med gauleiterjem in generalnim intendantom skup. arm. F je že bil.

⁷⁷ T. i. posebno slandarto (Sonderslandarte) vermanšafta Stajerske domovinske zveze so ustanovili v Mariboru konec leta 1941 iz Nemcev in jo organizirali po zgledu na SS. Postala naj bi zarodek Himmlerjeve »črne vojske« v Spodnji Stajerski. Ker je bilo na naseljenem območju ob Savi in Sotli mnogo kočevskih Nemcev, ki so bili za lri lela oproščeni služenja nemške vojske, jih je bilo mnogo ljudi v t. i. posebnih Sturmlh (Sondersturm), ki so tvorili omenjeno enoto.

⁷⁸ Podporočnik Leopold Schwindhackl iz Gradca je bil vodja orožniškega oddelka v Brežicah.

Poziv Obersturmbannführerja Lükermanna: tovorni avtomobili za Brežice so že na poti. Oddaja orožja II. in III. bataljonu in Obersturmführerju Trunklu.⁷⁰
Zvezni vodja odobril formiranje 5. čete.

18. januar 1945

Telefonski pogovor s skupino armad F / poročnik Brand: odreditev železničarske pionirske čete za progo Zidani most—Maribor.

Pg. Braumüller, okrožni vodja in jaz bomo v začetku prihodnjega tedna odšli v Zagreb.

Pogreb nadstražmojstra Hütterja na Senovem.

Obisk stotnika Wonnenmacherja iz štaba Oberführerja Reicha iz Zagreba: prostor za 1 bataljon na vzhodni meji (Pišce, Stara vas).

Transport iz Maribora z Obersturmführerjem Trunklom: strelivo, usnje, čevlji. Odvoz ital. pušk, težke strojnice 08, lahkih strojnic (franc.).

Obisk stotnika Grenzocha iz bataljona Laduc 1. prostovolj. pol. polka⁸⁰ — vzpostavila zvezo.

19. januar 1945

Razgovor s poveljniki čet in s četnimi starešinami 2. poziva o osnovnem povelju 1/45 tajno.

Razgovor s štabnim blagajnikom in višjim blagajnikom Opitzem iz skupine arm. F o izgradnji izdajališča oskrbe v Brežicah za vojsko in Volkssturm.

Ureditev poljske pekarnice v Brežicah, potreben prostor za pekarno in nastanitev 30 mož.

Poziv podpolkovnika Duensinga iz Zagreba: položaj na sremski fronti ugoden. Železniške pionirske gradbene čete ne morejo sedaj dati na voljo, ker je na Hrvaškem na Dravi zaposlenih le malo enot — ko bo kakšna enota prosta, takoj v akcijo v Spodnjo Štajersko.

20. januar 1945

Konferenca v Celju (10.30—14.00) z zveznim vodjem, polkovnikom Treeckom, okrožnim vodjem Sw.[obodo] in Dorfmeisterom oasedbi obmejnih utrdb južno od Drave po 8 bataljonih Volkssturma. Vodstvo prevzame polkovnik Treeck, opustita se zavarovalna odseka II in III — jaz naj bi vstopil v Treeckov štab kot inšpektor bataljonov Volkssturma.⁸¹

Razgovor z Oberführerjem Reichom v Brežicah o nadaljnjem sodelovanju.

21. januar 1945

Razgovor z gauleiterjem, zveznim vodjem, SS Obergruppenführerjem Prützmannom,⁸² SS Gruppenführerjem Globocnikom, SS Gruppenführerjem Kammerhoferjem, okrožnimi vodji, majorjem Müllerjem⁸³ o gradnji utrdb in ustreznih predhodnih ukrepih.

⁷⁰ SA-Obersturmführer (poročnik) Hermann Trunkel je bil funkcionar v štabu Nemškega Volkssturma za Spodnjo Štajersko v Mariboru.

⁸¹ Ni znano, kje je bil tedaj prvi policijski prostovoljski polk »Kroatien«.

⁸² Drugi in tretji zavarovalni odsek zaščitnega območja Spodnja Štajerska sta bila v Te-harjli in Brežicah. Ukinili so ju lahko zaradi že opravljene ofenzive na Kozjansko.

⁸³ SS-Obergruppenführer Hans Prützmann je bil od junija 1944 višji vodja SS in policije v državnem komisarjatu Ukrajina, nato pa je po umiku nemškega okupatorja iz Ukrajine postal organizator organizacije za boj v zaledju zavezniških front, t.i. organizacije »Wehrwolf«.

⁸⁴ Major Müller je bil komandant 103. pionirskega gradbenega štaba v Radečah.

22. januar 1945

Poslovitev stotnika Riezlerja. M bataljon bo premeščen v Zagorje ob Savi.

Telefonski pogovor z adjutantom SS Gruppenführerja Kammerhoferja iz Zagreba: 500 pušk (i.) sedaj ni za dobiti, orožje pa je treba imeti za gotovo — govoril bo z Gruppenführerjem.

Telefonski pogovor z Braumüllerjem: pride jutri okrog 10.30 — popoldne se odpeljemo naprej v Zagreb. Ob 18.30 se v Zagrebu sestanemo s skupino armad.

Telefonski pogovor s podpolkovnikom Duensingom iz Zagreba: Pridem jutri z Braumüllerjem in okrožnim vodjem v Zagreb ob 18.30. Za prenočitev je poskrbljeno.

Nadaljnji odvoz vina od 24. 1. 45 po 1. in 3. alarmni četi. 6 sani z vpregami morajo biti ob 07.00 pripravljene pri postojankah.

Poziv poročnika Bodlerja iz Buč.

23. januar 1945

Jutri mora biti odvoz vina iz Artič.

Razgovor s komandantom I. bataljona 18. nadomestnega polka planinskih lovcev iz Kozjega: stotnik Hofinger premestitev Volkssturmbataljona 31/131 v Pišce in Staro vas.

Pg. Braumüller je prispeł na razgovor iz Maribora: razglas o amnestiji, interne zadeve.

Radijsko sporočilo iz Maribora: na povelje Obergruppenführerja Rösenerja prevzamem zavarovalni odsek I v Ptuj in se moram spotoma oglasiti pri Steindlu.

Vožnja v Zagreb k skupini armad z Braumüllerjem in okrožnim vodjem.

Razgovor o položaju in tovariška družljivost pri vodji pokrajinske skupine Pg. Emptingu.⁶⁴

24. januar 1945

Pismo zveznemu vodji zaradi zavarovalnega odseka I oddal Heinzu Braumüllerju.

Ogled 3. tečaja za Volkssturm in zaprisega.

Razgovor z okrožnim vodjem Dorfmeistrom.

Tovariški večer s Volkssturmom.

25. januar 1945

Prispelo pismo komandanta zaščitnega območja o ukinitvi zavarovalnega odseka III.

Radijsko sporočilo iz Maribora: jutri razgovor pri zveznem vodji.

Telefonski pogovor z bataljonom Volkssturma 131 v Kozjem: prihod avtomobilov zaradi padca snega šele pojutrišnjem.

26. januar 1945

Vožnja v Maribor — razgovor z zveznim vodjem.

Prevzem zavarovalnega odseka I Ptuj. Na željo gauleiterja in Obergruppenführerja Rösenerja bo od 1. II. premeščen tja V. bataljon vermanšaftskega polka »Untersteiermark«, poleg njega še dva eskadrona kozakov, 2 policijski

⁶⁴ Rudolf Empting je bil vodja t. i. inozemske organizacije NSDAP v Zagrebu; ta organizacija je zajemala Nemce iz rajha, ki so bili člani NSDAP in so začasno prebivali v inozemstvu.

četi in alarmna četa Trbovlje. Poleg tega poslevodeče obravnavati obrambne zadeve in graditi 2. poziv Nemškega Volkssturma.

27. januar 1945

Podelitev križcev za vojne zasluge 1. reda z meči po zveznem vodji.

Vožnja nazaj v Brežice od 11.30 do 19. ure. Postanek v Celju — 10 l benecina od okrožnega vodje Dorfmeistra.

Razgovor s Heinzem Braumüllerjem glede pisarniške moči in sodelovanja.

28. januar 1945

Razgovor z okrožnim vodjem.

Radijsko sporočilo zveznemu vodji zaradi odhoda bataljonov Volkssturma Graz in Leoben.

Razgovor z Obersturmführerjem Kudlacekom in Loyem⁶⁵ zaradi Sondersturma.

29. januar 1945

Dela za odpravljanje.

30. januar 1945

Poslovitev!

Kratek razgovor z zveznim vodjem, Oberführerjem Reichom, okrožnim vodjem.

Vožnja v Maribor — poroka Martina Stadtmanna.

31. januar 1945

Razgovor z zveznim vodjem, Heinzom Br.[aumüllerjem], Tremlom⁶⁶ o četnikih.

Vožnja v Ptuj — preselitev.

Vožnja v grad Vurberk z zveznim vodjem, Heinzem Br., Tremlom.

Pogajanja z vodjem četnikov Melaherjem (Zmagoslav)⁶⁷ o osnovnih vprašanjih — ob 3. uri zjutraj.

1. februar 1945

Telefonski pogovor s Celjem 261 — major Scheel: o prevzemu zavarovalnega odseka I še ni povelja. Prevzem danes od stotnika Altzieblerja⁶⁸ — on bo namestnik.

Poziv Lükermanna: na poti je 2000 tankovskih pesti, namestiti v gradu.

Razgovor s stotnikom Altzieblerjem o prevzemu zavarovalnega odseka.

Poziv iz Celja: Razgovor o položaju z Obergruppenführerjem Rösenerjem dne 3. 2. 45 ob 11. uri v Celju pri zaščitnem območju.

⁶⁵ SS-Hauptsturmführer (stotnik) Kudlacek je bil namestnik poveljnika vermanske posebne Standarte (glej op. 77) v Mariboru, Michael Loy pa poveljnik t. i. Sondersturma v Brežicah.

⁶⁶ Siegfried Tremel je bil vodja t. i. II. vodstvenega urada (propaganda itd.) v zveznem vodstvu Stajerske domovinske zveze v Mariboru.

⁶⁷ Jože Melaher-Zmagoslav je leta 1944 ustanovil majhen četniški odred v Slovenskih goricah in je izdajal glasilo »Kri in zemlja«. Sporazumel se je z nemškim okupatorjem za sodelovanje in se z njim bojeval proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Konec aprila 1945 je zbežal v Italijo in v Južni Ameriki objavil svoje spomine.

⁶⁸ Orožniški stotnik Otto Altziebler je bil orožniški okrožni vodja v Ptuj. Do tedaj je bil on poveljnik I. zavarovalnega odseka, ki je zajemal ptujsko in ljutomersko okrožje.

2. februar 1945

Razgovor z okrožnim vodjem Bauerjem⁸⁹ v uradu deželnega svetnika — uvajanje v razmere v okrožjih Ptuj in Ljutomer.

Razgovor s Hauptsturmführerjem Fischerjem⁹⁰ o II. bataljonu, orožje.

Razgovor s poveljnikom bataljona Reichom⁹¹ o bataljonu Volkssturma Ptuj, oborožitev.

Telefonski pogovor z zveznim vodjem: premestitev V. bataljona v okrožje. okrožni vodja Dorfmeister zadaj za Konjicami s strelom v glavo hudo ranjen.⁹²

Obersturmbannführer Lükermann: puške začasno obdržati.

3. februar 1945

Vožnja na razgovor o položaju v Celje — v Maribor obstali.

Vožnja v Sv. Vid pri Pobrežju (ob Dravi) — ogled urada II. bataljona.

Okrožni vodja Dorfmeister umrl.

4. februar 1945

Akcijsko povelje za orož. akcijski vod Ormož. Uničil 13 banditov (4 ustrelil, 9 ujel), zaplenil 2 lahke strojnici, 2 brzostrelki — pri Sv. Marjeti.⁹³

5. februar 1945

Vožnja z okrožnim vodjem Bauerjem, Hauptsturmführerjem Fischerjem v Gornjo Radgono na sprejem Obergruppenführerja Benneckeja.⁹⁴ Ogled obmejnih utrd. Opoldne v Zavrču pri krajevnem skupinskem vodji Ulen. Brzjavka: takoj v Celje h gauleiterju.

Iz rok gauleiterja prevzel okrožje Celje kot okrožni vodja in deželni svetnik.

Vožnja v Maribor — zaslišanje bivšega Pg., okrajnega sodniškega svetnika dr. Hessa (avstr. odporniško gibanje) pri gestapu.^{95a}

Vožnja v Ptuj.

6. februar 1945

Vožnja z Obergruppenführerjem Benneckejem v Maribor — ogled tovarne letalskih delov v Tezneru.

Razgovor v ožjem krogu v zveznem vodstvu.

Tovariški večer v grajski kleti s poveljniki čet vermanšaftskega polka — 2^h.

Vožnja v Ptuj.

⁸⁹ Okrožni vodja Štajerske domovinske zveze in deželni svetnik za okrožje Ptuj je bil Fritz Bauer, konec vojne je opravil tudi naloge okrožnega vodje Štajerske domovinske zveze za Ljutomer.

⁹⁰ SA-Hauptsturmführer (slotnik) Paul Fischer je bil vodja slandarte (polka) vermanšafta v Ptuj, poveljnik II. bataljona Ptuj vermanskega polka »Spodnja Štajerska« oziroma bataljona Nemškega Volksturma 31/211.

⁹¹ Rudolf Reich je bil poveljnik bataljona 31/242 Nemškega Volksturma v Ptuj.

⁹² Anlon Dorfmeister je padel v zasedo 2. bataljona Bračičeve brigade pri Štrancih pri Frankolovem. Več o tem glej Milan Zevart: Štiralec pri Frankolovem. Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. 21. zvezek, Ljubljana 1981. Glej tudi Marburger Zeitung 8. 2. 1945.

⁹³ Verjetno gre za povelje za nemški napad na kurirsko poslažo SI 4 v Toplakovi hiši v Gorišnici, ki je bil 6. februarja 1945 in v katerem so padli 4 partizani, med njimi sekretar okrajnega komiteja KPS Ptuj Franc Belšak-Tone in dva kurirska funkcionarja. Glej Vida Rojic: Ptuj v boju za lepše dni. 1960, str. 72.

⁹⁴ SA-Obergruppenführer Bennecke je bil vodja SA-Gruppe za Pomeranijo. Imenovali so ga za vodjo SA-Gruppe »Südmark« v Gradcu, kjer je nasledil Arthurja Nibbeja, ki je bil na tem položaju od leta 1938. Glej tudi obvestilo v Marburger Zeitung 3/4. 2. 1945.

^{95a} Dr. Wilhelm Hess je bil predsednik sodišča v Sošanju in je jeseni 1944 odšel v partizane. Po nemški ofenzivi v Gornji Savinjski dolini se je 8. januarja 1945 prijavil nemški policiji na Ljubnem. (Dr. Milan Zevart: Narodnoosvobodilni boj v Saleški dolini. Ljubljana 1977. str. 520, dalje: Zevart, n. d.)

7. februar 1945

Poslovitev od okrožnega vodje Bauerja in stotnika Altzieblerja.
Odpravljanje in izročanje uradnih poslov zavarovalnega odseka I.
Vožnja v Maribor.

Razgovor s Heinzom Braumüllerjem in Pg. Flaserjem⁹⁵ o kadrovsko-tehničnih in personalnih vprašanjih okrožja Brežice.

8. februar 1945

Ob 8. uri razgovor z okrožnim vodjem o graditvi zapornega klina na cesti Rogatec—Celje in o opozorilni službi.

Ob 09.30 odhod v Celje čez Ptuj—Žetale—Rogaško Slatino. Prevoz III. gradbenega odseka.⁹⁶

Posamezni razgovori s Pg. Flaserjem, Kernom,⁹⁷ Wörndlejem,⁹⁸ majorjem Cariusom.⁹⁹

Stabni razgovor v graškem domu z gradbenim štabom in vodji pododsekov.

9. februar 1945

Razgovor z inž. Puschmannom¹⁰⁰ iz gozdarstva zaradi lesnih zadržev — količina za oddajo bo dosežena.

Razgovor s polkovnikom Treeckom o Guderianovem¹⁰¹ povelju — popolna zapora vseh mejnih prehodov in utrd. Odložiti ograditev cest v zaledju. Zatesnitev zapor in krožnih obrambnih položajev na cesti Rogatec—Celje. Hrvaška pol. enota na pohodu proti Rogatcu.

Nujen pogovor med Kammerhoferjem in polkovnikom Treeckom.

Pogovor v Celju s poročnikom Glatshoferjem, bat. povelj. Huthom in Kohlom¹⁰² o 2—4-dnevni izobrazbi V. po 15. 2. v tekočih tečajih: pogovor z Bannführerjem Adolfom¹⁰³ o delu z mladino.

Pogovor z dr. Reichlom¹⁰⁴ zapora šol za 4 tedne zaradi varčevanja s premogom — mladeniči, stari več kot 10 let k čiščenju snega in h gradnji utrd v Celju.

Poziv z zveznega vodstva: odpust delavcev pri gradnji utrd iz okrožja Bruck, ker so izpolnili akord.

Apel uslužbencev okrožnega vodstva in urada deželnega svetnika v mali sejni dvorani.

Pogovor s članom stranke Schmidtom¹⁰⁵ o nadaljevanju dela.

⁹⁵ Anton Flaser je bil vodja t. l. I. vodstvenega urada (organizacija in personala) v okrožnem vodstvu Stajerske domovinske zveze v Celju.

⁹⁶ Kot novi okrožni vodja Stajerske domovinske zveze za Celje je Mayerhöfer postal tudi vodja III. gradbenega odseka pri utrjevalnih delih ob hrvaški meji. Središče teh del v celjskem okrožju je bila Rogaška Slatina. III. gradbeni odsek je imel 7 pododsekov, ki so jih vodili vodje krajevnih skupin Stajerske domovinske zveze.

⁹⁷ Anton Kern je bil vodja delovnopolitičnega urada v okrožnem vodstvu Stajerske domovinske zveze za Celje in odgovoren za delovno silo pri utrjevalnih delih v III. gradbenem odseku; bil je tudi namestnik vodje tega odseka.

⁹⁸ SA-Sturmabführer (major) Alfred Wörndle je bil komandant III. bataljona Celje vermanskega polka »Spodnja Stajerska«, vodja vermanske Standarte Celje in načelnik okrožnega štaba Nemškega Volkssturme Celje.

⁹⁹ Major Carius je bil komandant 110. posebnega pionirskega bataljona v Rogaški Slatini, ki je skrbel za strokovno-tehnične zadeve pri utrjevalnih delih v III. gradbenem odseku.

¹⁰⁰ Puschmann je bil vodja gozdarskega urada v Rogaški Slatini.

¹⁰¹ Generalni polkovnik Heinz Guderian, znan tankovski poveljnik in strokovnjak iz druge svetovne vojne, je bil tisti čas načelnik generalštaba nemške kopne vojske (t. l. OKH).

¹⁰² Ignatz Huth in Hans Kohl sta bila poveljnika bataljonov 31/263 (Celje) in 31/262 (Celje-Lisce) Nemškega Volkssturme.

¹⁰³ Bannführer Willt Adolf je bil okrožni vodja Nemške mladine v Celju in poveljnik mladinskega bataljona 31/269 Nemškega Volkssturme v Celju.

¹⁰⁴ Dr. Julius Reichl je bil vodja I. oddelka in namestnik deželnega svetnika v Celju.

¹⁰⁵ Schmidt je bil vodja pisarne okrožnega vodstva Stajerske domovinske zveze v Celju.

Pogovor z okrožno voditeljico žensk König in gospo Kowatschitz¹⁰⁶ o vprašanih dela z ženskami.

Letak za vodje obratov zaradi 4-dnevne izobrazbe mož iz Volkssturma.

10. februar 1945

Najava poročnika Kopfa iz 48. oddelka tankovskih lovcev¹⁰⁷ zaradi nadaljnega sodelovanja.

Član stranke Schmidt: Takojšnja ustavitev utrjevalnih del za uslužbenca okrožnega vodstva.

11 Vpeljava v poslovanje deželnega svetnika po dr. Reichlu in direktorju pisarne Pöschlu.¹⁰⁸

Pogovor s šol. svetnikom Stiborjem¹⁰⁹ in okrožno voditeljico mladink Miklau:¹¹⁰ delo učnih moči v času premogovnih počitnic — a) k nadzoru čiščenja snega in h gradnji utrd, b) akcija šivanja rokavic, c) okrepitev za skrbstveni urad B z županom Himmerjem¹¹¹ in gradbenim svetnikom v. Tornagom¹¹² o čiščenju snega in graditvi krožnih brambnih položajev v Celju.

Telefonski pogovor z majorjem Cariusom: poročnik Lange takoj k meni!

8 bomb na mestno območje^{112a} — krožna vožnja na kraj škode na kolidvoru, v Koroški ulici. Poizvedovalna vožnja z županom Himmerjem in poročnikom Langejem h gradbenim uradom za krožno brambo v Celju — Lisce—grad—Ostrožno—Hudinja.

Čiščenje snega na dvorišču okrožne hiše.

Pogovor s Flaserjem, županom Himmerjem in 4 vodji krajevnih skupin iz Celja.¹¹³ Mobilizacija celjskega prebivalstva za gradnjo okopov, ukrepi za morebitno evakuacijo, delo sproščenih moči Westnove tvrdke, priprave za primer zračne stiske.

Pogovor s stotnikom Hepptnerjem (garnizonski častnik) o namestitvi štaba divizionar protiletalskega topništva v gimnaziji. — Nujna je premestitev policije.

11. februar 1945

Pogovor z dr. Zsiszekom¹¹⁴ o zdravstvenih vprašanih glede gradnje utrd v Rogatcu.

Pogovor z orožniškim okrožnim vodjem Kolmanitschem¹¹⁵ o vzpostavitvi orožniških postaj v Zgornji Savinjski dolini.

¹⁰⁶ Grete Kowatschitz je bila bivša okrožna voditeljica nemške ženske organizacije za Celje.

¹⁰⁷ V Celju in Zaleu je bil že od junija 1941. leta 48. oddelk (bataljon) tankovskih lovcev (Panzerjägerabteilung 48).

¹⁰⁸ Walter Pöschl je bil uradnik pri deželnem svetniku za Celje.

¹⁰⁹ Hugo Stibor.

¹¹⁰ Elfriede Miklau.

¹¹¹ Celjski župan Robert Himmler je bil celjski Nemeec, ki se je že pred aprilom 1941 ukvarjal z nacističnim organizacijskim in propagandnim delom. Po vojni je bil v Sloveniji obsojen na smrt in usmrčen.

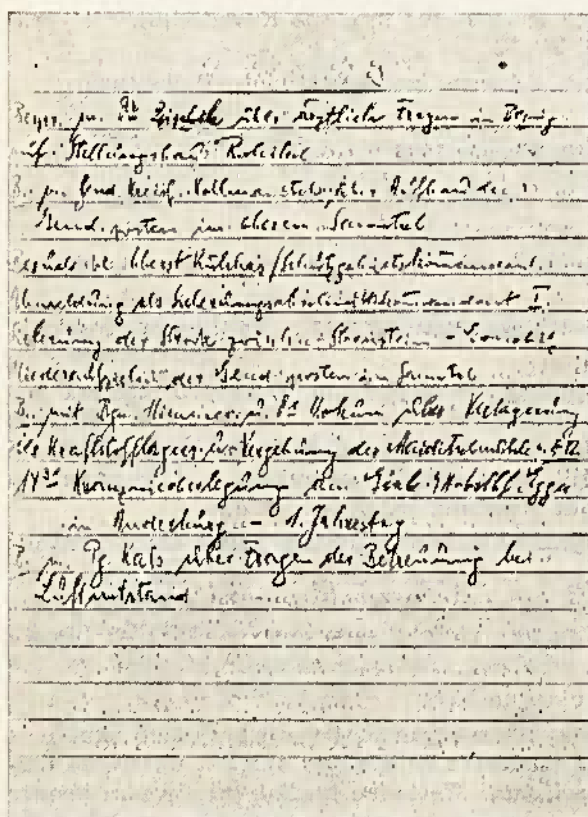
¹¹² Von Tornago je bil gradbeni svetnik na občini Celje in okrožni vodja tehnične zaščite (Technische Nothilfe) v Celju.

^{112a} Dne 18. 2. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »Pri zračnem napadu na Celje dne 10. II. je bil uničen pri Sv. Miklavžu en flak in mrtvih 8 vojakov. (...) Pri zračnem napadu dne 10. II. na Celje sta bila zadeta dva cestna mosta čez Savinjo. Istega dne je bil uničen tudi en flak na Bregu pri Celju.« (Arhiv IZDG, f. 8/IV.)

¹¹³ V mestu Celje so bile 4 krajevne skupine Štajerske domovinske zveze, in to Ostrožno (vodja Kurt Groger), Hudinja (vodja Johann Milnaritsch), Lisce (vodja Ferdinand Wusser) in Zagrad (vodja Erwin Wrentschur).

¹¹⁴ Dr. Hermann Zsizsik je bil vodja zdravstvenega urada pri deželnem svetniku v Celju in namestnik okrožnega vodje Nemškega Rdečega križa.

¹¹⁵ Orožniški poročnik Josef Kolmanitsch, doma iz okolice Radgone, baje je znal slovensko.

Stran iz dnevnika
za 11. februar 1945

Obisk pri polkovniku Kuhhasu / komandantu zaščitnega območja: odjavil sem se kot komandant I. varnostnega odseka, varovanje ceste med Frankolovim in Konjicami,¹¹⁶ obnova orožniških postaj v Savinjski dolini.¹¹⁷

Pogovor z županom Himmerjem in dr. Wokaunom¹¹⁸ o premestitvi skladišča goriva in izročitvi Majdičevega mlina na HVL.¹¹⁹

Ob 14.30 uri polaganje vencev na grobu SA-Obersturmbannführerja Eggerja pri Sv. Juriju pri Celju ob 1. obletnici.¹²⁰

Pogovor s članom stranke Kalsom o vprašanju oskrbe pri zračni stiski.

12. februar 1945

Usmrtilitev 100 banditov z obešanjem pri Stranicaх kot maščevanje za okrožnega vodjo Dorfmeistra.¹²¹

Pogovor s poročnikom Langejem o ogledovanju južno od ceste Teharje—Celje. Učitelji so pri čiščenju snega odpovedali.

¹¹⁶ Po napadu na Antona Dorfmeistra so nemški funkcionarji iz Celja za pot v Maribor uporabljali cesto prek Rogaske Slatine in Ptuja.

¹¹⁷ Nemške orožniške postaje in nemško zasedbeno upravo sploh je v Gornji Savinjski dolini uničila ali pregnala ofenziva 4. operativne cone konca julija in sredi septembra 1944.

¹¹⁸ Dr. Bernhard Wokaun je bil rojen v Celju, vendar je živel v Gradeu in so ga leta 1941 poslali delat v občinski urad v Celju.

¹¹⁹ Verjetno Hauptverpflegungslager — glavno skladišče za prehrano.

¹²⁰ Sepp Egger je bil smrtno ranjen 7. februarja 1944 pri Silvnici v boju z enoto 14. divizije NOV in POJ in je 11. februarja 1944 umrl.

¹²¹ Glej op. 92. Glej tudi kratko sporočilo v Marburger Zeitung 1. 3. 1945.

13. februar 1945

Od 8.00 do 12.30 ure službeni apel v mali sejni dvorani okrožne hiše.

3X lovski bombniki prek Celja — okrog 30 bomb.^{123a} Napad na most, poškodovani glavni tiri — delo na obnovi s pomočjo acetilena in kisika pospešeno, ogled krajev škode z županom in gradbenim svetnikom T.[ornagom]. Ogled HVL in skladišča goriva v Majdičevem objektu.

Pogovor z SS-Untersturmführerjem Kramhöllerjem¹²⁴ — varnostna policija o ukrepih v bližnjem času — sodelovanje.

Pogovor s stotnikom Hepptnerjem, stotnikom Fleischhackerjem, vojaškim zobozdravnikom o nastanitvenih vprašanjih.

Pogovor s poročnikom Müllerjem / protiletalsko topništvo — protiletalska obramba — preureditev — težišče — zavarovanje mostu.^{124a}

Telefonski pogovor z majorjem Schellom: spremembo nastanišča obveščevalne čete z gimnazije v osnovno šolo izvesti jutri.

Poziv z zveznega vodstva: Obseg odstranitve škode po letalskem napadu na železnici — zahteva po svetilkah za utrjevalna dela — odstranitev delavcev iz drugih krajev.

14. februar 1945

Preverjanje del na železnici — oba tira proti Zidanem mostu sta ponovno vozna.

Obisk pri podpolkovniku Langu (48. oddelek protitankovskih lovcev) — sodelovanje.

Obisk komandanta zaščitnega območja dr. Kuhhasa: informacija o položaju glede tolpe, zavarovanje ceste Stranice—Konjice, nastanitvena vprašanja.

Pogovor s prof. Schellhossem: svetovnonazorsko usmerjanje V 2.

Pogovor s poročnikom Müllerjem / protiletalsko topništvo: akcija 6 novih protiletalskih topov.

Ob 13.45 bombni napad na Celje, odvrženih 200 bomb — padlo o. 60 bomb po 250 kg, o. 25 mrtvih, 30 ranjenih, več pogrešanih, okrožna hiša zelo poškodovana, poslopje deželnega svetnika lažje poškodovano, železniški most do polovice porušen. Ob 23. uri bo promet ponovno po enem tiru! o. 20 hiš popolnoma, mnoge pa delno poškodovane. Veletrgovinska akcijska družba pogorela. Sprejeli vse nujne ukrepe. Ogled vseh poškodovanih krajev — zaposlitev enot polkovnika Treecka, podpolkovnika Langa, policije.^{124b}

^{123a} Dne 13. 2. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »Dne 13. II. so zopet napadli naši avioni mesto Celje in ob tej priliki popolnoma uničili bencinska skladišča trdke Confidential. Zgorelo je 15.000 litrov bencina, 6.000 kg petroleja, 1200 kg nafte, 40 steklenic pogonskega plina in 16 sodov olja. Razen tega so vse naprave in sodi uničili.« (Arhiv IZDG, f. 81/IV.)

¹²⁴ SS-Untersturmführer (podporočnik) Georg Kramhöller je bil vodja izpostave varnostne policije (gestapa) v Celju. Pred tem je bil na enakem položaju v Trbovljah.

^{124a} Dne 24. 2. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »Most v Celju pri postaji, ki je bil od avionov poškodovan, z vso naglico popravljajo, tako da bo v 14 dneh zopet v prometu. (...) V okolici mesta Celje so postavili 16 novih težkih fiakov. Prejane so pa pregrupirali. Za obrambo mesta bodo postavili neke artilerijske ednice, katere bodo sestavljene od nemških in madžarskih baterij. Do sedaj sta prispeli dve bateriji, ena nemška in ena madžarska.« (Arhiv IZDG, f. 81/IV.)

^{124b} Dne 13. 2. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »Dne 14. II. so anglo-ameriški bombniki odvrgli na mesto Celje 27 bomb. Porušenih je bilo več stavb, med njimi Narodni dom, kjer se je nahajala Kreisführung, Landrat (bivše srezko načelnstvo), sodnija, Gosposka ulica je bila zadeta cel desni del, Stermeckijeva stavba, v kateri se je nahajal Arbeitsamt, je pa popolnoma neuporabna. Mesto samo je ostalo do nadaljnjega brez vode in električnega toka. Islega dne je bilo zadeto Zadržno trgovsko skladišče (Grosshandlung). V tem skladišču je zgorelo 7.000 kg riža, 1000 kg prave kave, 4 vagoni sladkorja in mnogi razne druge specerije. Skladišče je šlo danes v požaru, to pa vesle dnevnega alarma. Kaleri jim onemogoča dnevna dela. Pri zračnem napadu dne 14. II. na Celje so bili uničeni tudi 4 lahki fiaki firlingi, ki so stali na Zelenem travniku.« (Arhiv IZDG, f. 81/IV. Glej tudi poročilo, ki ga je nalašč o tem napisal obv. center Kozjanskega odreda 17. 2. 1945, v arhivu IZDG, f. 81/I.)

Podelitev križca za vojne zasluge Sturmführerju Eggerju, vodniku Pammerju, vodniku Derganzu, vodniku Socherju.¹²⁵

15. februar 1945

Obisk vseh poškodovanih krajev in železnice.

Pogovor z županom in gradbenim svetnikom Tornagom o obnovitvenih delih, sprememba uradnih ur — o času odprtja trgovin itd.

3X lovski bombniki prek Celja — nekaj bomb — majhna škoda.

Zaposlitev enot polkovnika Treecka in podpolkovnika Langa z vprežnimi vozmi za odvoz lesa.

Začetek del na železniškem mostu — popravilo stebra.

Telefonski pogovor s članom stranke Braumüllerjem: sporočilo o rezervnih pozivnih številkah v primeru izpada celjske telefonske mreže.

Obisk in oskrba 15 ranjencev terorističnega napada v bolnišnici.

16. februar 1945

Obisk člana stranke [Oda] Häfnerja — rad bi ponovno v Celje.

Pogovor s štabnim vodjem Mertznichom¹²⁶ o spomladanski setvi, delovnih obveznostih za poljedelska dela, obvezna oddaja.

Pogovor s prof. v. Schnehenom: od jutri zapora gimnazije, delo učiteljev in mladine.

Pogovor z županom in 4 vodji krajevnih skupin, gradbenim svetnikom: poziv ljudstvu za čiščenje v nedeljo, jutri ob 12. uri racija proti vojaškim ubežnikom pri Petričku.

Telefonski pogovor z Gruppenführerjem Kammerhoferjem: nujno je potrebna zveza s polkovnikom Treeckom.

Pogovor z inž. Derganzem: gradnjo nadzemeljskega dajnovoda Laško—Trbovlje napotiti na gauleiterja.

2 lovska bombnika — 4 bombe — majhna škoda na hišah. Začetek betoniranja na železniškem mostu.^{126a}

Pogovor s poročnikom Müllerjem o akciji protiletalskega topništva in nastanitvi.

17. februar 1945

Osnutek poziva na ljudstvo.

Objavljen razglas o času poslovanja trgovin.

Izdal okrožnico o novem delovnem času od 19. za deželnega svetnika in Štajersko domovinsko zvezo.

Racija pri Petričku na ubežnike iz Celja — slab izid — zaradi racije dne 16.

¹²⁵ Heinrich Egger, Karl Pammer, Othmar Derganz in Karl Socher so bili funkcionarji v III. bataljonu Celje vermanskega polka »Spodnja Štajerska«. Imena vseh odlikovancev so objavili v Marburger Zeitung 1. 2. 1945.

¹²⁶ Štabni vodja Paul Mertznich je bil vodja prehranjevalnega urada B (razdeljevanje živil) pri deželnem svetniku Celje.

^{126a} Dne 18. 2. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »Pri zadnjem bombardiranju dne 16. II. je bil deloma porušen tovorni kolodvor in kurilnica z vsemi napravami. Pri bombardiranju dne 16. II. na Celje je bil Breg pri Celju popolnoma porušen, tako da ni ostala niti ena šipa cela. Istega dne sta bila uničena na Bregu pri Celju 2 flaka in tretjega, ki je ostal še cel, so preselili oca 200 m niže proti Pečovniku. (...) Železniški promet je postal zadnje dni zelo malenkosten in se sedaj v glavnem prevaža še nekoliko ponoči, to pa vsled dnevnega bombardiranja. V mestu Celju je po vsakdanjih alarmih in bombardiranju nastal velik strah in nered. Prebivalstvo beži že ob 5. uri zjutraj s prtljago in otroškimi vozički iz mesta v bližnje vasi in gozdove, večina njih pa se je odselila v Zalec in Petrovče.« (Arhiv IZDG, z. 81/IV.)

Posamezne bombe na železnico pri cinkarni — poškodovani taborišče za obnovo mostu in oba tira. Obnova končana do polnoči.^{128b}

Zahteva za zaporne postaje in vozila pri podpolkovniku Langu — tam najavljen.

Obisk polkovnika Treecka: zahteva za delovno moštvo za odstranitev škode na železnici in za vozila.

Nalepljeni plakati s pozivom ljudstvu.

Za jutri je pozvan Volkssturm.

Dne 19. 2. se začne 4-dnevno izobraževanje V 2.

18. februar 1945

Delovni dan za ljudstvo! Krajevna skupina Hudinja dobro, Ostrožno slaba! Od 11. ure dalje občasno moteno zaradi letalskih alarmov.

Ob 16. uri na pokopališču poslovicev od 21 žrtev letalskega napada dne 14. 2. na Celje.

Obisk pokrajinskega propagandnega vodje na poti v Zagreb.

19. februar 1945

Vožnja v Maribor.

Pogovor v Rogaški Slatini s članom stranke Kernom in majorjem Cariusom o poteku utrjevalnih del in o vprašanju zapor.

V Mariboru pogovor s članom stranke Braumüllerjem in nato z zveznim vodjem o: novem delovnem času, času poslovanja trgovin, zapiranju trgovin, izgradnji Volkssturma, zamenjavi Wörndleja, poročilu o službenem apelu, bombnem napadu dne 14. 2., utrjevalnih delih, požaru veletrgovine — skladišča goriva, zavarovanju ceste Stranice—Konjice, vprašanju izkopa premoga, Woschnaggu,¹²⁷ o telefonu za Celje.

20. februar 1945

Pogovori z: Obersturmbannführerjem Lükermannom, Obersturmführerjem Stadtmannom, Sturmführerjem Pichlerjem.

Preselitev urada sodnega častnika vermanšaftskega polka »Spodnja Štajerska« iz Kamniške ulice 2 v zvezno vodstvo.

21. februar 1945

Štabni pogovor ob gauleiterjevi navzočnosti. Poročila člana stranke Fleischmanna,¹²⁸ deželnega kmečkega vodje Hainzla,¹²⁹ člana stranke Tremla, zveznega vodje Steindla, člana stranke Braumüllerja.

Izročitev nemškega križa v srebru zveznemu vodji Steindlu.¹³⁰

Skupna večerja v grajski kleti.

^{128b} Dne 23. 2. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »Pri nočnem napadu na železniško progo dne 17. II. je bilo uničenih 100 m žel. proge med mostom čez Voglajno in čuvajnico števil. 513 pri celjski cinkarni.« (Arhiv IZDG, f. 81/IV.)

¹²⁷ Tovarnar usnja Herbert Woschnagg iz Šoštanja je 23. novembra 1944 s svojo ženo Malvino in otrokoma odšel v partizane, vendar so ju 14. decembra ujeli v Gornji Savinjski dolini; Herberta so poslali v koncentracijsko taborišče, Malvino pa ustrelili v Mariboru. (Ževart, n. d., str. 517—519.)

¹²⁸ Esesovski major Alfred Fleischmann je bil pokrajinski gospodarski svetovalec (Gauwirtschaftsberater) v Gradcu.

¹²⁹ Sepp Hainzl je bil deželni kmečki vodja (Landesbauernführer) in vodja deželnega kmečkega vodstva (Landesbauernführung) »Südmärk« za Štajersko v Gradcu; bil je tudi poverjenik za kmetijstvo pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko.

¹³⁰ Glej o tem obvestilo v Marburger Zeitung 24./25. 2. 1945.

22. februar 1945

Ob 10. uri iz Maribora. — Vožnja prek Ptuja — ustavitev v Rogaški Slatini.

Pogovori:

Župan Himmer: takojšnji ukrepi proti strahopetnosti in neposlušnosti, zaplitvi mladine in obratov za očiščevalna dela, strniti gasilstvo v eno enoto Volkssturma, racija jutri!

Vodja vojno-izobraževalnega tabora / Teharje: poročilo o koncu 4-tedenskega tabora, 5. III. prihod na novi tečaj.

SS-Obersturmführer ? Predhodnlca 14. SS-divizije za območje Celje—Maribor podeželje — severno od Drave.

Član stranke Schweickhardt.¹³¹ poročilo o delu njegovega urada, poslovni svet je odpovedal.

Komandir diviziona protiletalskega topništva ? Rode ? na svojem nastopnem obisku. Vpeljava — sodelovanje.^{131a}

23. februar 1945

Racija v Arji vasi, Žalcu, Vrbju na strahopetneže in delomrzneže — aretiran dr. Čerin.¹³² Aretacija vodje črpalke Standart Vacuum Oil Company Blumleina in izročitev gestapu.

Telefonski pogovor z Braumüllerjem zaradi dr. Čerina — Strnišče.

Pogovor z okrožno voditeljico mladink in mladinskim vodjem Klotzem o delu mladine — vojaška izobrazba in 1. pomoč.

Družina Braumüller — prošnja za pomilostitev — oddaja stanovanja.

Župan iz Laškega in Rimskih Toplic vladni svetnik [Eduard] Andreas: graditev jarkov^{132a} za zaščito iz zraka in krajevni vodja [Erich] Brandstätter.

Vožnja v Rogaško Slatino na štabni pogovor.

24. februar 1945

Ob 8. uri iz Rogaške Slatine.

Ob 10. uri pogovor s podpolkovnikom Langom: preskrba čet s krompirjem, izobrazba Volkssturma.

Ob 11. uri pogovor z inž. Derganzem zaradi obnove električnega daljnovoda 100.000 voltov Velenje—Mislinja. Nadomestni material je treba šele preskrbeti iz Slovenjega Gradca. Daljnovod bo v redu najpozneje v ponedeljek.

Obveščevalni častnik: dr. R. K. — podpora pri delu.

Ob 17. uri k šolanju ob koncu tedna za Nemško mladino — kratek nagovor.

Pogovor z gradbenim svetnikom Tornagom: ustaviti reševalna dela za trupa in hišno opremo, utrjevalna dela.

Ob 19.30 uri pogovor s polkovnikom Treeckom, podpolkovnikom Langom, polkovnikom Kuhhasom in nato tovariški večer v Teharjih — 7.30 ure zjutraj.

¹³¹ Ernst Schweickhardt je bil vodja gospodarskega urada (Wirtschaftsamt) pri deželnem svetniku Celje.

^{131a} Dne 26. 2. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »20. II. je prišel na rampo v Čretu pri Celju neki manjši transport flakarjev, Madžarov, pomešan z Nemci, ki bodo razmešeni v okolici Celja. Vojaštvo s flakom z Zelencga travnika so se postavili na hrib sv. Jožefa pri Celju, ker bodo tudi tam postavili stanovanjske barake.« (Arhiv IZDG, f. 81/IV.)

¹³² Dr. Jožef Čerin je bil zdravnik v Celju.

^{132a} Dne 26. 2. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »23. II. so pričeli s kopanjem protitankovskih ovir ob cesti od Rimskih Toplic proti Celju. Jarki so 3 m dolgi, 2 m široki in 1,80 m globoki. Pri kopanju so zaposleni možje, ženske in otroci.« (Arhiv IZDG, f. 81/IV.)

25. februar 1945

Pogovor z dr. Hönigmannom¹³³ in Zsizikom o primeru dr. Čerina in o preureditvi zračne zaščite zdravnikov. — 2 postojanki Nemškega Rdečega križa z avtomobili in zdravnikom v Westnovih delavnicah in v Stigerjevi vili. Odstranitev protiletalskega topništva s poslopja bolnišnice.

Višji poštni mojster Wilfling:¹³⁴ popravilo daljnovodnega kabla na območju Konjic naj bi bilo danes končano.

Župan Himmer in stotnik Spurny: odstranitev protiletalske strojnice pri bolnišnici, namestitev protiletalskega topništva v gimnaziji.

Napad lovskih bombnikov (4f) 8 bomb — škoda na hišah — železniške proge niso zadeli.^{135a}

Pogovor s Paidaschem:¹³⁵ val zborovanj februar—marec, tema »Kaj bo s Spodnjo Stajersko?«¹³⁶

Telefonski pogovor z višjim poštnim mojstrom Wilflingom: obnova zvez.

26. februar 1945

Predstavitve majorja Mretla, vodje vojaškega prijavnega urada.

Župan [Fritz] Müller / Mozirje: vprašanja Zgornje Savinjske doline — setev — podpiranje družin.

Mertzlich: poročilo o pošiljanju hrane.

Župan Himmer: zaprtje trgovin, zaplemba stanovanj, Grabeland, predlogi za križce za vojne zasluge.

Kolednigg / delovno-politični urad: razčistiti razmere pri železnici.

Dr. Wokaun: zaplemba stanovanj preseljencev, sorodnikov banditov, strahopetnežev.

[Andreas] Koppmeier: radijska zveza za Zgornjo Savinjsko dolino.

Državni namestnik / inspektor Böder: skladišče goriva v Majdičevem mlinu

Stotnik Spurny: preselitev policijske pripravne službe v evangeličansko župnišče.

Stotnik Fleischhacker / protiletalsko topništvo: okrožni kemik — krajšati protiletalsko zaklonišče.

Vodnik Jeglitsch¹³⁷ — podporočnik Glatzhofer: prihodnji tečaj za podčastnike Volkssturma 3. 3. 45. Tečaj za tankovsko pest 3. 3. 45 ob 8. uri Amerikanec.

Carinski svetnik Saam: sprememba stanovanja — Jožefov hrib!

Osnutek in tisk plakata za prebivalstvo Celja zaradi bežanja z delovlšč.

27. februar 1945

Višji rudarski direktor Löffler: Nesporazum člana stranke Flaserja s Köpesom glede dogodkov v Energie-Versorgung »Süd«.

Obisk polkovnika Hardta, stotnika Wolrata — patroljna služba vojske, poziv za sodelovanje — stanovanjska zadeva.

¹³³ Dr. Hans Hönigmann je bil vodja urada za ljudsko zdravstvo v okrožnem vodstvu Stajerske domovinske zveze v Celju.

¹³⁴ Upravnik poštnega urada v Celju.

^{135a} Dno 26. 2. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega odreda poročal: »Ob priliki bombardiranja Celja po zaveznških letalcih dne 25. t.m. popoldan je bil zadet in pokvarjen železniški most na Bregu pri Celju; točnejša poročila o tem sledijo.« (Arhiv IZDG, f. 81/1.)

¹³⁵ Eduard Paidasch je bil slovenski renegat iz Brežic, sodelavec nemške nacistične obveščevalne službe pred nemško zasedbo Slovenije, po njej pa vodja t.i. II. vodstvenega urada v okrožnem vodstvu Stajerske domovinske zveze Celje, v katerem je skrbel zlasti za propagando. Po vojni je bil pri nas obsojen na smrt in usmrčen.

¹³⁶ To je bila poslednja širša nacistična propagandna akcija na Stajerskem. Izvedli so jo po širših ofenzivnih operacijah, v katerih so uničili partizanska svobodna ozemlja.

¹³⁷ Will Jeglitsch, funkcionar v vermašfaustu Stajerske domovinske zveze v Celju.

Obisk štabnega vodje Mertznicha: vprašanja Savinjske doline, preskrba z gospodarskimi rečmi (zrnjem, koruzo, krompirjem, sadjem, živino), krčenje hmelja? Semenski krompir iz Gradca? Propagandna akcija s kmeti.

Obisk uradnika z državnih železnic Wellischa: začetek dela Velenje—Dovže po 5. 3. 45 — na voljo 60 delavcev. Obnoviti 6 mostov. Velenje—Slovenj Gradec že v redu.

Obisk uradnika Petscha / Brežice: izročitev 3 kurirskih pisem.

Poziv zveznega vodje: obnova 100.000 voltne napeljave bo po poročilu inž. Derganza končana 28. 2.

Klic Trembla: Stab admirala / Laško¹³⁸ obvestiti, da bo 1. 3. prišel zvezni vodja s članom stranke Fischerjem preveriti personalne razmere. Korvetni kapitan Lange je telefonsko obveščen ob 18.00 uri.

Obisk komandanta bataljona Kohla: slab izid poziva za 4-dnevni tečaj — zgrabiti.

SS-Untersturmführer Kramhöller: izpust okrog 25 kmetov iz Savinjske doline.

28. februar 1945

Obisk dr. Rabila — stanovanjska zadeva.

Posebna napeljava bo spet v redu čez 14 dni.

Telefonski pogovor s pokrajinskim gospodarskim svetovalcem Fleischmannom: odvoz usnja od Woschnagga, obnova 100.000 voltne napeljave [in] železnice proti Dravogradu.

Zapora trgovin.

Vožnja v Rogaško Slatino:

ježa v pododsek strelišče:

tankisti, sanitetne postojanke, B-postaje itd.

Poziv iz zveznega vodstva: zvezni vodja pride šele jutri okrog poldneva, ker ima pogovor z gauleiterjem.

Prek noči [...] ¹³⁹

Vrnitev v Celje.

1. marec 1945

Ob 7.30 uri odhod v Maribor prek Rogatca, Ptuja.

Obisk pri Braumüllerju: akcija proti sovražnikom države, primer Čerin.

Ob 14.00 uri bombe na Maribor — 1000 na kolodvor.

2. marec 1945

Pogovor z zveznim vodjem, Obersturmbannführerjem Lückermannom, odhod iz Maribora.

Kernov obisk: načrtovanje dela — 15. 3.

Obisk stotnika Heppnerja, višjega vladnega sekretarja Hofmanna: pritožbe čez župana Himmerja zaradi stanovanjskih zadev.

Telefonski pogovori z župani Rogaške Slatine, Šmarja pri Jelšah in Sv. Jurja pri Celju o zapisu, pregledu in urjenju 2. poziva Volkssturma.

¹³⁸ Po umiku nemške vojske z večine Balkana in osvoboditvi Dalmacije so nekatera nemška mornariška poveljstva novembra 1944 umaknili v zavrnilišče v Laškem. Tam so ostala do konca vojne.

¹³⁹ Nerazumljiva beseda.

Poziv iz zveznega vodstva: 3 ljudi je treba poslati 4. 3. na kulturno posvečevanje v Maribor, v uniformi.

Poslovitev od Sturmführerja Gassa pred odhodom na fronto.

Sturmführer Rapp — dela na železnici pri nemških državnih železnicah.

3. marec 1945

Ob 8. uri odhod v Mozirje s Kernom, Schweickhardtom, Kohlom, Derganzem, Koppmaierjem, Mertznichom.

Pogovor s starčino občine in krajevnimi starčinami, županom Müllerjem in županom Gruberjem:

Splet vprašanj o Zgornji Savinjski dolini: vzdrževanju družin, živilskih kartah, setvi, ponovnem odprtju poštnih uradov, pojasnjevanju z letaki.

Obisk, prihod župana Leitnerja / Teharje.¹⁴⁰

Obisk Hechta in Wilda od Vacuum Oil črpalke in zavzetje za vodjo skladišča Blumleina.

Obisk podpolkovnika Langa, stotnika Hepptnerja, poročnika Jagra: pritožbe čez župana, krožna obramba Celja, poslovitev od frontne enote.

Telefonski pogovor s štabnim zdravnikom dr. Karstom / Rogaška Slatina: potrjen inventar za lazaret pri Sv. Juriju pri Celju.^{140a}

Telefonski pogovor z direktorjem zdravilišča Wolfom: naredba dr. Pagla,¹⁴¹ da je treba inventar dati na voljo.

Pogovor s podpolkovnikom Bartschem:¹⁴² vprašanje prepustnic, ropanje, varovanje letuškega mostu. Dodelitev vlačilca na lesni plin, pustiti še naprej konjske vprege, radijski aparati, oskrba čet, zaplomba koles.

4. marec 1945

Od 5. do 18. racija v Celju, ki so jo izvedli gestapo, policija in vojska — dragoceni rezultati.

Bombni napad 17 Liberatorjev na območje kolodvora — nikakršne škode! 7 mrtvih, več ranjenih. Ogled škode na gradu in cesti proti Laškemu.^{142a}

Obisk SS-Untersturmführerja Kramhöllerja — EV Süd, današnja akcija.

Pogovor s polkovnikom Langom o današnji akciji.

Obisk Flaserja, Kramhöllerja, SS-moža Weigleja o razmerah v vili Mächel — družini Lorenz.

Ob 19. uri racija na orientalsko slavlje pri družini Jacobs s podpolkovnikom Langom, Kramhöllerjem, Flaserjem, Mertznichom. Zaplenili živila družine in protiletalskega topništva. Gestapo je aretiral vse navzoče goste slavlja.

5. marec 1945

Ob 6.45 uri poslovitev bojne enote protitankovskih lovcev.

Obisk voditeljice KHD¹⁴³ Opitz: okrepitev akcije dcklet KHD, dodelitev šolskega doma — Wokaunplatz, dodelitev barake pri Westnu.

¹⁴⁰ Hans Leitner iz okolice Brucka na Muri je bil spomladi 1941 politični komisar okraja Laško.

^{140a} Dne 5. 3. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »Po izjavi nekega vojaka bo sovražnik v Sv. Juriju napravil začasen rez. lazaret v šoli in kmetijski šoli.« (Arhiv IZDG, f. 81/IV.)

¹⁴¹ Dr. Heinrich Pagl je bil pokrajinski komornik (Gaukämmerer) t. i. pokrajinske samouprave za Štajersko v Gradcu.

¹⁴² Policijski podpolkovnik Bartsch je bil komandant 19. SS policijskega polka v Mozirju.

^{142a} Dne 11. 3. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »4. t. m. so težki bombniki odvrgli nekaj bomb na mesto Celje, katere so padle po hribu sv. Jožefa in za Stari grad. Ubila sta bila 2 vojaka in 6 civilistov ter razrušenih nekaj hiš.« (Arhiv IZDG, f. 81/IV.)

¹⁴³ Kratica za vojno pomožno službo (Kriegshilfsdienst).

Obisk graničarja (?): nastanitev v 10 prostorih v jožefinskem samostanu.

Telefonski pogovor s polkovnikom Treeckom: vprašanje inventarja za lazarjet pri Sv. Juriju pri Celju še vedno ni urejeno.

Telefonski pogovor s Kernom: vprašanje inventarja z direktorjem Wolfom je treba urediti.

3 bombni napadi na Laško — porušen most.^{143a}

Obisk v Laškem s svetnikom državnih železnic Hölzlom: obnova je mogoča v 5—6 dneh, takoj začeti akcijo z železničarskimi pionirji.

Telefonski pogovor z inž. Schmidtom: na voljo bo dal 200 kg karbida, tvrdka Kukowetz mora dati les.

Obisk podpolkovnika Janka / vojaški prijavni urad: popis letnika 1929 — za Spodnjo Štajersko sedaj še ni pereče.

Obisk uradnika Tanzerja / delovni urad:¹⁴⁴ zavzetje za 2 aretirani deklici iz njegovega urada — zavrnjeno.

Obisk okrožnega kmečkega vodje [Franza] Wolfa s štabnim vodjem Mertz-nichom: setev, oskrba, transport semena z Dunaja.

Obisk Obersturmbannführerja Lükermanna in Sturmführerja Eggerja:¹⁴⁵ pomanjkanje pri 2. pozivu Nemškega Volkssturma.

Obisk župana iz Laškega Andreasa: poročilo o bombnem napadu.

6. marec 1945

Izpust 25 savinjskih kmetov iz zbirnega taborišča za setvena dela.

Šef EV-Süd [Franz] Pichler: gradnja napeljave Laško—Trbovlje, vprašanje odložitve vojaške službe.

Obisk Obersturmbannführerja Lükermanna, Wörndleja, Obersturmführerja Trunkla, Sturmführerja Pichlerja, Sturmführerja Eggerja: Nemški Volks-sturm — bat. X mora takoj priti, oborožitev, obleka, vodstvena vprašanja.

Obisk podpolkovnika Pallua-Galla: posadka v Šmartnem ob Paki odstranila 2 mosta.

Obisk župana Himmerja, inž. Schmidta z drž. žel.: gradbeni material in delovne moči za obnovo mostu v Laškem.

Vožnja v Laško: ugotovitev škode, 40 delovnih moči.

Obisk direktorja Schnehen iz gimnazije: premestitev šole, odpust moči.

Obisk člana stranke Primeza¹⁴⁶ z drž. žel.: odvoz delavcev pri utrjevalnih delih, odvoz gramoza, živil itd.

7. marec 1945

Diktiral — primer Jacobs.

Podporočnik Glatzhofer in 4 podoficirji so se hudo ponesrečili pri nesreči z razstrelivom.

Ob 12.30 vožnja v Rogaško Slatino.

Ježa skozi odsek utrjevalnih del Nimno.

Zvečer štabni pogovori v Rogaški Slatini.

Končanje programiranega je mogoče v splošnem do 15. t. m.

^{143a} Dne 6. 3. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja poročal: »5. 3. so naši avioni naredili napad na železniški most v Laškem, ki je bil zadet s 3 bombami tako, da sta bila oba tira postavljena izven prometa. Popolnoma uničena je pivovarniška kurilnica, most v Marlija Gradcu in vila dr. Drnovška. Zelo poškodovana je tekstilna industrija Laško in mnoga druga poslopja. (...) V Laškem popravljajo z vso vneto po naših avionih razbiti železniški most. Delavstvo, ki so ga pritegnili iz vseh bližnjih obratov, je zaposleno v nočnih urah vsled dnevnih napadov. Promet preko tega mostu se vrši začasno potom prestopanja.« (Arhiv IZDG, f. 81/IV.)

¹⁴⁴ T. J. Amtsmann Ernst Tanzer je bil vodja delovnega urada (Arbeitsamt) Celje.

¹⁴⁵ Heinrich Egger je bil funkcionar vermašfata Štajerske domovinske zveze v Celju.

¹⁴⁶ Josef Primez je bil železničarski inspektor in odgovoren za promet z železnico v štabu III. gradbenega odseka v Rogaški Slatini.

8. marec 1945

Vožnja v Maribor s poročnikom Brelllerjem. Ustavitev v Ptuj.

Bombni napad na koroški kolodvor in RHW.¹⁴⁷

Obergruppenführer Bennecke v Mariboru za ogled orožarske šole in Ptuja.

9. marec 1945

Pogovori z zveznim vodjem: obnova mostu v Laškem, razdelitev funkcij deželni svetnik — okrožni vodja za sedaj še ni pereča, graditev utrdb teče po načrtu.

Gradnja železnice Velenje—Dovže.

Gradnja napeljave Laško—Trbovlje.

Braumüller: izključitev Jacobsa, akcija proti sovražnikom države, bencin za marec, akcija za šivanje rokavic, odškodnina za stroške.

Tremel: telefonska in radijska sporočila, ocena pastirskega pisma.

Lükermann: okrožni štabni vodja?

Podporočnik König, Sturmführer Sporowsky.

Ob 16. uri odhod proti Celju s podporočnikom Königom in gospo Stadtmann. Ustavitev na Ptuj, ustavitev v Rogaški Slatini.

Nem. drž. žel. inž. Schmidt: transport nosilcev od tvrde Kukowetz do kolodvora.

Vožnja z gradbenim inž. z drž. žel. Hölzlom in Jerzabeckom v Laško. Ogled gradbenih del na mostu. Most bo predvidoma ponovno prevozen 12. 3.^{147a}

10. marec 1945

Obisk Schweickardta: oskrba Savinjske doline.

Obisk Jerzabecka z drž. žel. in arh. Schmidta: zahteva po vozilih in delovnih močeh za gradnjo mostu.

Vožnja v Stigerjevo vilo na cestni gradbeni urad: nastanitev Jantscharjeve delavnice za popravilo vlačilcev.

Obisk pri tvrdki Kukowetz: pojasnjevanje nerešenih vprašanj.

Višji zastavnik Hölz: prevzem in nadaljnje vodstvo izobraževanja Volksturma.

Pol. polk 19 Mozirje: od danes dalje daje na voljo tovarne avtomobile.

Paidasch: letaki za Savinjsko dolino + Mertzlich vsak teden.

Primarij dr. Zeder: gradnja protiletalskih utrdb, osebna vprašanja.

Šolski svetnik Stibor: ponovno odprtje šol v Celju.

Prof. [Robert] Schellhass: zadolžitev za nujno službo 1. poziva.

Gospa Rottmann: zavzetje za Lokoška.

Član stranke dr. Skoberne:¹⁴⁸ delovanje okrožnega tovariškega razsodišča.

Spor s stotnikom Fehleisnom¹⁴⁹ z orožništva zaradi mlačnega izvajanja povelj (delna prepustitev Stigerjeve garaže za avtomobilsko popravilnico).

11. marec 1945

Obisk SS-Untersturmführerja Kramhöllerja: poroča o primeru družine Jacobs. Izpust Jacobsa, njegova žena ostane v ječi.

¹⁴⁷ Neugotovljena kratice.

^{147a} Dne 8. 3. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega odreda poročal: »5. III. ob priliki napada zavezniških avionov na Laško je bil porušen, kakor smo že poročali, železniški most čez Savinjo, kakor tudi proga na dveh mestih. Predvidoma bo stal promet 10 dni, tj. do 15. III. 45. Ob tej priliki je bilo 5 švabskih vojakov mrtvih.« (Arhiv IZDG, f. 81/1.)

¹⁴⁸ Dr. Georg Skoberne je bil celjski odvetnik in član okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze v Celju.

¹⁴⁹ Orožniški stotnik Fehleisen je bil od leta 1941 vodja orožniškega glavarstva Celje, ki je obsegalo orožniška okrožja Celje, Trbovlje in Brežice.

Telefonski poziv železniškega svetnika Jerzabecka: danes ob 18. uri bo 40 mož pripravljenih za delo na mostu — uredil z gradbenim svetnikom Tornagom in Flaserjem.

Obisk Flaserja in člana stranke Reichla: akcija proti sovražnikom države.¹⁵⁰

Ob 17. uri spominska svečanost za padle junake. Podpolkovnik Lang, polkovnik dr. Kuhhas.

Ob 18.30 uri pogovor z zaupnikom Abwehra¹⁵¹ Sc. o sovražnikovem položaju južno od Menine planine.

Ob 19. uri dal o tem poročilo polkovniku dr. Kuhhasu.

Vključitev zaradi akcije Tehnične zaščite za gradnjo mostu — pogovor z gradbenim svetnikom Tornagom in arhitektom Schmidtom.

Ob 20. uri odhod gradbenega voda s 16 možmi Tehnične zaščite in 24 možmi iz sprejemnega taborišča.

Pogovor s polkovnikom dr. Kuhhasom o varovanju gradnje napeljave Laško—Trbovlje — vzpostavljena bo še danes.

12. marec 1945

Zaupnik Abwehra Sc. o sovražnikovem položaju v Zgornji Savinjski dolini. Poročilo o tem polkovniku dr. Kuhhasu.

Obisk gospodične Tautscher: ponovno odprtje otroških vrtcev.

Obisk SS-Sturmanna Weigleja: pritožba nad ravnanjem gestapa.

Obisk Kramhöllerja: zadržanje uradnika kriminalne policije nad Weiglejem.

Rodewirth: bojni načrt proti EV-Süd Löfflerju.

Uradnik Tanzer: vprašanja delovnega prava in plačila za Savinjsko dolino — izdati okrožnico.

Obisk Weichsleja: EV-Süd — pritožbe čez rudniškega direktorja Löfflerja.

Vključitev zaradi popravila traktorjev.

Obisk gozdnega mojstra [Walterja] Niejahra iz Mozirja: oskrba lesnih delavcev.

Obravnava obhoda mesta z županom Himmerjem in dr. Wokaunom zaradi zaplembe stanovanj in trgovin.

Obisk poročnika Trogerja od protitankovskih lovcev: zavarovanje 7.000 l nafte iz Arje vasi pod vojaško zaščito.

Telefon: gradnja mostu v Laškem: transport lesa in dovoz gramoza.

Dne 14. konferenca deželnih svetnikov v Gradcu ob 18. uri.

Zaslišan kot priča pri sodišču (dr. Preininger)¹⁵² zaradi Blumleinovega primera.

Od danes je most pri Laškem ponovno prevozen!

13. marec 1945

Župan Müller iz Mozirja: akcija Ukrajincev v Savinjski dolini v kočah,¹⁵³ odvoz lesa.

¹⁵⁰ T. i. akcija proti sovražnikom države (Staatsfeindeaktion) je bil popis vseh sorodnikov partizanov in ubitih talcev. Napravili so ga zato, da bi jih potem, ko bi polekel rok za pobeg od partizanov in za amnestijo, ki jo je razglasil šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko, odpeljali v taborišča v Nemčiji in Avstriji. Za naciste vedno bolj neugodne razmere in konec vojne so onemogočili ta okupatorjev zločinski ukrep.

¹⁵¹ Abwehr je ime za nemško vojaško obveščevalno službo, ki so jo po aretaciji njenega vodje admiralja Wilhelma Canarisa podredili glavnemu državnemu varnostnemu uradu, tj. SS.

¹⁵² Dr. Preininger je bil poverjenik za civilno sodstvo v Celju.

¹⁵³ Stirlinajsta SS divizija (Ukrajinska št. 1) pod poveljstvom SS-Brigadeführerja (brigadnega generala) Fritzla Frellaga je 9. marca 1945 začela ofenzivno operacijo proti 14. diviziji NOV in POJ na Mozirskih planinah. Najhujši boji z izgubami na obeh straneh so bili 11. marca. Glej poročila Bračičeve brigade 10. in 17. 3. 1945, Šercerjeve brigade 18. 3. 1945 in Tomšičeve brigade 31. 3. 1945. (Zbornik dok. NOV, VI/19, dok. 17, 24, 25 in 41.)

Obisk župnika Šlandra iz Gornjega grada:¹⁵⁴ izpust — zaveza.

Obisk inženirja Nowotnyja,¹⁵⁵ gradbenega svetnika Tornaga: odvoz lesa iz Savinjske doline — skladiščenje v Celju, zavarovanje bagerjev — 2 izmeni.

Telefonski pogovor z zveznim vodjem: poročilo o končanju laškega mostu.

Telefonski pogovor s članom stranke Tremlom: onemogočiti zaporo tiskarne Rodl-Martinšic, bivališče srb. ortodoksnega popa neznano.

Obisk vodje delovnega urada Tanzerja: delovnopravna vprašanja za Savinjsko dolino.

Obisk podpolkovnika Langa iz 48. oddelka protitankovskih lovcev: pregled vojaških stanovanj v Celju, krožna obramba Celja, premestitev ene enote 48. oddelka protitankovskih lovcev v Petrovče, oskrba s tobakom.

Obisk generala Noeldechna:¹⁵⁶ vjudnostni obisk — vprašanja dela in zavarovanja pri gradnji železnice Velenje—Mislinja.

Pri varovanju odvoza 7.200 l nafte iz Liboj so bili 3 protitankovski lovci mrtvi, 1 ranjen, 1 strojnica 42 izgubljena; 16 m³ gramoza za most v Laškem pripeljanih.

Obisk vladnega svetnika Reichla, višjega vladnega inspektorja Pöschla: določiti uradne dneve za Mozirje. Plačevanje profesionalnih delovnih moči v Savinjski dolini, pobiranje davka.

Obisk Mertznicha: poročilo o razmerah glede setve in prehrane.

14. marec 1945

Vožnja v Rogaško Slatino. Pogovor s Kernom in višjim štabnim zdravnikom Zmuggom zaradi odvoza premoga.

Nadaljevanje vožnje v Maribor prek Ptuja z gozdarskim mojstrom inž. Puschmannom.

Obisk pri Heinzu Braumüllerju: akcija proti sovražnikom države.

Učiteljica Horvat — 4 tedne zapora, izskladiščenje rezervnih delov pri državnih železnicah, obnova železniške proge.

Vožnja v Gradec na konferenco deželnih svetnikov z Obersturmführerjem Stadtmannom in gozdarskim mojstrom inž. Puschmannom.

Od 16. do 23. ure konferenca deželnih svetnikov pod predsedstvom gauleiterja: 1. nevarnost pegavice, 2. poročilo deželnega kmečkega vodje Hainzla o prehrabnem položaju, 3. delo gestapa, 4. poročila deželnih svetnikov o razmerah (lastno poročilo o razpoloženju in zadržanju, varnostnih razmerah, prehrabnih razmerah, vprašanju rezervnih delov pri železnici in EV-Süd, odprtju šol in otroških vrtcev, zagonu upravne dejavnosti v Zgornji Savinjski dolini, setvi in njenih težavah), 5. zadržanju uradništva ob približevanju sovražnika.

Višji vladni svetnik dr. Wöhrer¹⁵⁷ aretiran od gestapa.

Vrnitev v Maribor.

15. marec 1945

Obisk pri Obersturmbannführerju Lükermannu: vprašanja Volkssturma.

Obisk pri Heinzu Braumüllerju: spraviti skozi zapore vlak s cementom za zvezno vodstvo od Trbovlja do Maribora — poklicati.

¹⁵⁴ Maks Slander, župnik iz Gornjega grada je bil 5. 9. 1944 izvoljen za predsednika okrožne volilne komisije za volitve KNOO in odposlancev okrajnih narodnoosvobodilnih skupščin v okrožju Celje.

¹⁵⁵ Vodja Organizacije Todt pri utrjevalnih delih v celjskem okrožju.

¹⁵⁶ Generalmajor Ferdinand Noeldechen je bil komandant 438. divizije za posebno uporabo v Celovcu in komandant zaščitnega območja Koroška. V tej diviziji so bile skoraj vse nemške vojaške enote v Spodnji Štajerski.

¹⁵⁷ Višji vladni svetnik dr. Wöhrer je bil eden glavnih uradnikov v štabu šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko in državnega namestnika za Štajersko v Gradcu ter so ga zaprli zaradi zvez z avstrijskim odporiškim gibanjem.

Ob 10.45 uri odhod iz Maribora z gozdarskim mojstrom Puschmannom in Scharführerjem Wretschkom. Ustavitev v Rogaški Slatini. Pogajanja z železniškim uradnikom Primezom o vlaku s cementom od Trbovelj do Maribora — sam bo dal vagone.

Klic Heinza B.: vlak s cementom je urejen — poslal sem Tscherwega,¹⁵⁸ da se bo pogajal s Primezom.

Obisk Tscherwega: pojasnilo o zadevi s cementom.

Priprava na zborovanje dne 16. 3. 45.

16. marec 1945

Od 8. do 13. ure velik službeni apel pri Petričku:¹⁵⁹ utrjevalna dela — načrtno dokončanje, odpust delovne sile iz drugih krajev, osvoboditev vpreg za setev, odpust vseh poljedelskih delavcev iz okrožja od 15. 3.

Nemški Volkssturm — popis, urjenje

Nemška mladina: popis, zadolžitev

Prehrana: setev, obvezna oddaja, vprege, vlačilci

Vladni svetnik dr. Reichl: vprašanja deželnosvetniške narave.

Lasten referat: uvedba alarma glede zračne invazije.

Disciplina pri delu stranke (Bormannov ukaz).

Zimska pomoč, razpoloženje, varnostne razmere, prehranske razmere, prometne razmere, zračne razmere, vodstvo, zgled, sodelovanje.

Ob 18. uri množično zborovanje v Nemškem domu — »Kaj bo s Spodnjo Štajersko?«¹⁶⁰

Ob 20.30 uri tovariški večer s Volkssturmom pri Westnu s podpolkovnikom Langom — 1. ure zjutraj.

Spor med članom stranke Flaserjem in gospo Himmer odpravljen.

17. marec 1945

Konferenca o odvozu lesa od 15.—16. ure.

Obisk lazareta v Novem Celju pri podporočniku Glatzhoferju.

18. marec 1945

Ob 10.02 napad 2 lovskih bombnikov na območje kolodvora, 4 bombe, 6 mrtvih, 5 ranjenih, most uničen. Organizacija delovnih moči in materiala.

Ob 14. uri ogled gozdne hiše in čete Volkssturma Sturmbannführerja Köppa pri dnevnem urjenju.

Nato pri Petričku.

Od 18. do 21. ure na železnici pri obnovitvenih delih. 22 mož iz cinkarne, 40 protitankovskih lovcev — delil cigarete. Most ob 1 uri ponovno prevozen.

Član stranke Br.[aumüller]. Vlak s cementom bo peljal nocoj.

19. marec 1945

Ob 7.30 odhod v Rogaško Slatino.

Ob 8. uri ježa z majorjema Carlusom in Mühlejem¹⁶¹ in policijskimi častniki v odsek Nimno k izročitvi položajev.

¹⁵⁸ Tscherwegg je bil komandant železničarskega bataljona Nemškega Volkssturma v Mariboru.

¹⁵⁹ O tem glej kratko obvestilo v Marburger Zeitung 20. 3. 1945. Govorili so Mayerhöfer, Kern, Wöndle, Adolf, Meriznich in dr. Reichl, katerih funkcije smo že navedli v pojasnilih.

¹⁶⁰ O tem je na kratko poročal časopis Marburger Zeitung 24./25. 3. 1945.

¹⁶¹ SS-Sturmbannführer in policijski major Mühle je bil »bojni komandant« Rogaške Slatine in komandant III. bataljona 5. policijskega prostovoljskega polka »Kroatien«.

20. marec 1945

Ob 7.15 odhod v Pristavo.

Od 8.—12. ure prevzem gradbenega odseka Pristava.

Telefonski klic iz RS — zveznega vodstva ob 14. uri v Celju: negativno poročilo naj bo državna tajnost.

Obisk inž. Grafenauerja iz cinkarne:¹⁶² oprostitev delovne sile od utrjevalnih del, uniforme za obratno zaščito.

Obisk stotnika Günterja: nastanitev 1500 mož bojne šole kjerkoli je le mogoče? Laško, Rimske toplice, Dobrna, Šoštanj je vse zasedeno.

Obisk Mertznicha: transportne in prehranske razmere, delovne moči za setev iz industrije.

21. marec 1945

Ob 7.15 odhod v Rogaško Slatino.

Od 8.—14. ure prevzem gradbenega pododseka Rogatec.

Ob 17. uri podelitev 52 križcev za vojne zasluge 2. reda z meči v domu krajevne skupine v Rogaški Slatini delavcem pri utrjevalnih delih, ki so se izkazali.

Ob 18. uri štabni pogovor v Rogaški Slatini.

Ob 18.30 uri vožnja v Maribor z Obersturmbannführerjem Wörndlejem.

Pri Sturmführerju Ordeltu¹⁶³ čakal do 2. ure zjutraj na Obergruppenführerja Barisanija.¹⁶⁴

22. marec 1945

Pogovor z zveznim vodjem.

Razformiranje gradbenih štabov, pospravljanje orodja itd. Po možnosti obdržati vse v okrožju. Dovoljena je izročitev Volkssturmu itd. 1000 hl piva za Celje.

Obisk pri Braumüllerju: prenos telegramov za Celje.

Zvečer k Ordeltu — zaman čakal na Obergruppenführerja v. Barisanija do 6. ure zjutraj.

23. marec 1945

Obisk pri Obersturmbannführerju Lükermannu od 15. do 20. ure — vprašanja Volkssturma.

24. marec 1945

Ob 6.45 uri odhod v Rogaško Slatino.

Ob 8. uri odhod v Podčetrtek — prevzem gradbenega pododseka I.

Ob 15.30 vrnitev v Celje.

Obisk šolskega svetnika Stiborja: šole v Celju bodo zaprte — pomanjkanje prostora — letalski alarmi.

25. marec 1945

Obisk Pristowschegga:¹⁶⁵ transportni problem, nakaznica za avtomobilske plašče, policija zaplenila tovorni avto.

Obisk inž. Derganza: obnova nadzemskih napeljav, graditev voda Laško—Trbovlje.

¹⁶² Inž. Grafenauer je bil vodja okrajne skupine za industrijo v Celju.

¹⁶³ SA-Sturmführer (podporočnik) Emil Ordeit je bil od 1941. leta vodja oddelka za tisk in arhiv v uradu pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru. Po-veljeval je tudi četli in nato bataljonu vermašafu v Mariboru oziroma enoti Nemškega Volkssturma. Glej op. 190.

¹⁶⁴ SA-Obergruppenführer von Barisan.

¹⁶⁵ Martin Pristowschegg je bil vodja voznega parka pri deželnem svetniku v Celju in član štaba gradbenega odseka III v Rogaški Slatini.

26. marec 1945

Štabni pogovori v okrožni hiši: vprašanja tedna, članov stranke Flaser, Paidasch, Schescherko,¹⁶⁸ Kolednigg, Kowatschetz.

Obisk majorja Schneiderja:¹⁶⁷ ureditev zadeve z orožniškim stotnikom Fehleisnom.

Obisk višjega rudarskega direktorja Löfflerja: mirovanje rudnika Pečovnik, od sobote do srede, začetek obratovanja Zabukovice ta teden, poslati komandanta bataljona Kohla v Trbovlje.

Obisk župana Himmerja, gradbenega svetnika v. Tornaga: graditev mostu namesto razstreljenega železniškega tunela, utrjevalna dela — oskrba.

Obisk Mertznicha: problem oskrbe zaradi omejenega transportnega položaja.

Obisk stotnika Rodeja / komandant protiletalskega topništva: okopi proti obstreljevanju iz zraka, šolsko streljanje s protiletalskimi topovi, kraj za pomožni urad.

Obisk Pammerja:¹⁶⁸ poročilo o bojnem tečaju — povelje o organizaciji.

Obisk [Juliusa] Kossarja iz protiletalske zaščite: nove gradnje, obramba pred plinom.

Obisk dr. Zsizika: zadolžitev v štabu protiletaske zaščite, ureditev reševalnega mesta za poškodovane s plinom.

Obisk poročnika Sablatnigga: pomanjkljiva služba Volkssturma pri mestni straži.

Obisk Oberstfeldmeistera Gerberta:¹⁶⁹ gradnja poveljniške kuhinje pri Arji vasi — že napovedan s Kalsom.¹⁷⁰

27. marec 1945

Klic iz zveznega vodstva: Rusi so nastopili proti severovzhodni meji — dosegli so Rabo. Območje severno od Rabe je v alarmni stopnji II, območje med Rabo in Dravo je v alarmni stopnji I. Ni še ugotovljena smer prodiranja — ali proti Dunaju ali proti Štajerski.¹⁷¹

Povelje: odpore in upore je treba takoj zatreti.¹⁷²

Telefonski pogovor s polkovnikom Treeckom: sporočil sem mu to zadevo.

Obisk pri polkovniku Kuhhasu: sporočilo o razmerah, pomoč pri pojavih razkroja, gradnja zahodne zapore.

Dr. Henninger — Mokrice: izbor mladeničev iz gimnazije.¹⁷³

¹⁶⁸ Emil Schescherko je bil v okrožnem vodstvu Štajerske domovinske zveze v Celju v štabu III. gradbenega odseka v Rogaski Slatini.

¹⁶⁹ Orožniški major Schneider je bil namestnik komandanta orožništva za Spodnjo Štajersko, polkovnika Kleina.

¹⁷⁰ Karl Pammer, poveljnik čete III. bataljona Celje vermanskega polka »Spodnja Štajerska«.

¹⁷¹ Oberstfeldmeister Gerbert je bil visok častnik pri obvezni nemški državni delovni službi (Reichsarbeitsdienst), ki so jo tudi pritegnili k utrjevalnim delom.

¹⁷² Fritz Kals je bil vodja urada za socialno skrbstvo (Volkswohlfahrt) v okrožnem vodstvu Štajerske domovinske zveze v Celju.

¹⁷³ Desno krilo 3. ukrajinske fronte pod poveljstvom maršala Fjodora Ivanoviča Tolbuhina je 27. marca 1945 začelo veliko ofenzivo z odseka med Blatnim jezerom in slovaško mejo. Prebilo je nemške položaje in prodiralo proti Dunaju. Čez nekaj dni je začelo ofenzivo tudi levo krilo te ukrajinske fronte med Blatnim jezerom in reko Dravo ter čez nekaj dni prodrla v Porabje in na Zgornjo Štajersko. Potlej si je Mayerhöfer skoraj vsak dan zabeležil razmere na fronti v svoj dnevnik. Kmalu je tudi časnik Marburger Zeitung začel objavljati kratka sporočila o razmerah na fronti na Štajerskem.

¹⁷⁴ Državni namestnik za Štajersko dr. Uiberreither, ki je bil tudi državni komisar za obrambo (Reichsverteidigungskommissar) za Štajersko je 30. marca 1945 ustanovil naglo sodišče za Štajersko in za njegovega predsednika imenoval predsednika višjega deželnega sodišča dr. Fritz Meidta, za prisednika SA-Standartenführerja (polkovnika) dr. Heinricha Pagla in SS-Obersturmbannführerja (podpolkovnika) dr. Paula Tollowieza ter za tožilca višjega državnega tožilca dr. Leopolda Seehoferja. Sodišče je imelo svoj sedež v Konrad-Hütendorfer-Strasse 41 v Gradcu. (Marburger Zeitung 30. 3. 1945 in 31. 3./1. 4. 1945.)

¹⁷⁵ Glej op. 70.

Obisk dr. Reichla, inž. Kocha: uvedba inž. Kocha¹⁷⁴ — Wi-Hmk.

Obisk SS-Unterscharführerja Padewita¹⁷⁵ — dr. Uhlich:¹⁷⁶ nastanitev v Rimskih toplicah.

Obisk zveznega mladinskega vodje Schilcherja,¹⁷⁷ Bannführerja Adolfa: premestitev gimnazije, mladinska vprašanja.

Obisk inž. Westphala — stotnika Schneidewinda: spremembe v krožni obrambi Vojnika in Laškega.

Telefonski pogovor z zveznim vodstvom: povabilo na tovariški večer v Rogaški Slatini v četrtek ob 20. uri.

Pöschl: sprejel 1000 RM kot predujem za dohodek deželnega svetnika.

28. marec 1945

Klic člana stranke Braumüllerja: 3 minerje za tunel pri Lipoglavu je treba takoj zahtevati prek EV-Süd. Položaj utrjen!

Telefonski pogovor z višjim rudarskim direktorjem Löfflerjem: poslati 3 kopače danes v Lipoglav. Železnica mora poskrbeti za nastanitev.

Telefonski pogovor z arhitektom Schmidtom: obvestil bo kolodvor v Lipoglavu.

Telefonski pogovor s polkovnikom Treeckom za 29. marec v Rogaško Slatino.

Pisal gauleiterju za rojstni dan.

Obisk podpolkovnika dr. Swoboda, moj stari komandant iz II. bat. 499. polka, on bo namestnik dr. Treecka.

Ob 17. uri nacionalsocialistična slovesnost 48. oddelka protitankovskih lovcev v Metropolu — kino — poslovitev od bojne enote.

29. marec 1945

Ob 7.15 uri vožnja v Rogaško Slatino.

Ježa na položaje strelišče—Rogatec—Leutscherber.

Telefonski pogovor s članom stranke Braumüllerjem: takoj se moram vrniti v Celje! Položaj: padel je Steinamanger, Körmend, pripravljenost!

Obisk župana Gruberja iz Ljubnega: avtomobili — da.

Obisk pri polkovniku Treecku: premestitev bataljonov Brežice in Celje na območje med Dravo in Muro, k temu še 1 bataljon vermanšafta, nato V. bat. in II. bat. Vodstvo: polkovnik Swoboda!^{177a} Sodelovanje: patroljni oddelki!

Telefonski pogovor z Braumüllerjem: razmere nespremenjene — smer prodiranja verjetno sever, močnejše levo krilo s črto: jugozahodni rob Blatnega jezera—Zala (reka)—Körmend.

Nagovora gauleiterja po posebni mreži nismo slišali.

Telefonski pogovor z Braumüllerjem: gauleiter je ukazal: umakniti ženske in otroke iz Oberwarta, Feldbacha, Hartberga. Zapora madžarske meje proti vojaškim ubežnikom in civilnim beguncem.

Bivališče zveznega vodje ni znano.

¹⁷⁴ Inž. Koch je čez nekaj lednov prevzel vodstvo gospodarskega urada pri deželnem svetniku v Celju.

¹⁷⁵ Esesovski podčastnik Walter Padewith je bil uradnik geslapa v Celju.

¹⁷⁶ Dr. Gustav Uhlich je bil lastnik zdravilišča in vodja krajevne skupine Štajerske domovinske zveze v Rimskih toplicah.

¹⁷⁷ T. I. Bundesjugendführer Reinhold Schilcher je bil vodja Nemške mladine (Deutsche Jugend) za Spodnjo Štajersko in vodja mladinskega urada v zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze v Mariboru.

^{177a} Dne 2. 4. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega odreda poročal: »Na vseh postojankah je stanje isto. Ic regiment Treeck je premeščen, kakor sledi: polovica regimenta (cel šleje 3000 mož = 3 bataljoni) je odšla na Maribor, Ormož in Ptujsko polje, tj. ves 3. in polovica 2. bataljona.« (Arhiv IZDG, f. 81/L)

Radio Maribor daje za Maribor in Celje od danes dalje dnevna poročila o razmerah. — Poročila ob 20. uri.

Podpolkovnik Lang je s protitankovskimi lovci odšel na fronto.

30. marec 1945

Ob 8. uri obisk mestne vojašnice s polkovnikom Kuhhasom, podpolkovnikom Palua-Gallom zaradi obrambe Celja. — Podpolkovnik Pallua-Gall — starešina kraja.

Vožnja v Maribor. Obisk Braumüllerja zaradi obrambnih zadev — nič pripravljen.

Zvezni vodja Franz Steindl je padel v Rechnitzu!¹⁷⁸

31. marec 1945

Ogled krožne obrambe Celja s polkovnikom dr. Kuhhasom, podpolkovnikom Pallua-Gallom, stotnikom Kohlom, gradbenim svetnikom v. Tornagom, županom Himmerjem: izbor položajev za težko orožje.

Obisk pri polkovniku Treecku v Teharjih: v prihodnjih dneh bo odrejen komandant postojanke Celje.

Rechnitz in Št. Gotard sta padla.

Sovjeti stojijo pri Kirschlagu, južno od Aspanyja.

Nočni napad na Gradec.

1. april 1945

Veliki polet drugih — alarm od 8. do 17. ure.

Gauleiterjev govor: boji v Feldbachu, izpraznitev okrožij Fürstenfeld in Hartberg.

Sovjeti so vdrlí južno od Dunajskega Novega mesta.

2. april 1945

Obisk polkovnika dr. Kuhhasa: razmere glede tolp.

Obisk polkovnika dr. Treecka: položaj na Hrvaškem na podlagi pogovora z SS-Gruppenführerjem Kammerhoferjem — generalpolkovnikom Löhrm.¹⁷⁹

Vožnja v Gradec k poslovitvi od zveznega vodje Steindla — v deželni hiši. Napad nizko letečih letal na Št. Ilj je trajal 2 uri. Obstreljavala so kolone madžarskih beguncev. Ob 19. uri prispel v Gradec — prepozno.

Pogovor z gauleiterjem, Braumüllerjem, SS-Gruppenführerjem Wäckerjem,¹⁸¹ SS-Brigadeführerjem Freitagom,¹⁸¹ razmere v Štajerski in Spodnji Štajerski.

3. april 1945

Pogovor z Braumüllerjem in Eberhardt¹⁸² o obrambnih zadevah.

Pogovori čez 3—4 dni v Celju; nove razmere na meji.¹⁸³

Ob 11. uri vrnitev v Celje.

¹⁷⁸ Glej o tem obvestilo z obširnimi Steindlovimi življenjepisi v Marburger Zeitung 4. 4. 1945.

¹⁷⁹ Generalpolkovnik Alexander Löhr je bil v letih 1943—1945 vrhovni poveljnik skupne armade v Solunu. Od avgusta 1944 do februarja 1945 je vodil umik nemške vojske iz Grčije in iz Makedonije. 23. marca 1945 je postal vrhovni poveljnik nemške vojske za jugovzhodno Evropo. Po vojni je bil pri nas obsojen na smrt in usmrčen.

¹⁸⁰ SS-Gruppenführer Fritz Wächter je bil nacistični funkcionar na Poljskem; kakšno funkcijo je imel poslednje mesece vojne, nisem mogel ugotoviti.

¹⁸¹ SS-Brigadeführer Fritz Freitag je bil komandant 14. SS divizije (Ukrajinska št. 1) na Zgornjem Štajerskem. Konec marca ali začetek aprila 1945 je odšla divizija tja iz Spodnje Štajerske.

¹⁸² Herbert Eberhardt je bil okrožni vodja Štajerske domovinske zveze v Trbovljah.

¹⁸³ Misli na prihod enot 3. ukrajinske fronte v Prekmurje in Medimurje do nemško-madžarske okupacijske meje v Sloveniji.

Obisk polkovnika Kuhhasa: zavarovanje umika, razmere, umik orožniških postaj.

Most v Laškem sta deloma uničila 2 polna zadetka!^{183a} Na kraju samem uvedba obnove in se pogovoril z železniškim svetnikom Hölzlom in inž. Schmidtom. Akcija mornarjev, deželnih strelcev, Volkssturma.

Pogovor s polkovnikom Treeckom: sporočilo o novih razmerah — general-polkovnik Löhr vodja oddelkov.

Sovjeti pri Badnu/Dunaju!

Prodiranje proti Čakovcu!

Rechnitz zopet zavzeli.

Sunki od Feldbacha na Kirschbad in Gradec odbiti.

4. april 1945

Pogovor s Flaserjem, Kernom, Kalsom, Eggerjem o ukrepih za evakuacijo, narodnostna vprašanja, rušenje, obrambne zadeve.

Pogovor z SS-Standartenführerjem Tietzom:¹⁸⁴ gradnja zahodne zapore.

Pogovor s polkovnikom Kuhhasom: zavarovanje kolone iz Ptuja in Ljutomer dne 5. je mogoče med Vitanjem in Valdekom izvesti le z orožniško postajo Vitanje.

Obisk železničarskega svetnika Seidla: transportni prostor za denar itd. — po 1 tovorni avtomobil.

Vožnja v Laško, pogovor z županom Andreasom, postajenačelnik, kapitan korvete? — delovna sila.

Pogovor z železničarskim svetnikom Hölzlom, Schmidtom: delo v 2 izmenah.

Povelje Sturmführerju [Hansu] Lercherju: akcija pionirskega voda jutri ob 6. uri v Laškem za gradnjo mostu.

Položaj: Med Ljutomerom in Radgono se sovražnik potiska bliže k mejnim položajem. Tankovski prodor proti Veržeju je odbit, most razstreljen. Vdor vzhodno od Radgone je zavržen s protiudarcem. Topniško obstreljevanje Radgone.¹⁸⁵ Na območju Feldbacha naraščajoče močni premiki sovražnika. Kraje Sarz, Reith, Paldau so ponovno zavzeli s protinapadom. Pri Bernsteinu in na Semmeringu nobenih posebnih dogodkov.

5. april 1945

Obisk inž. Westna,¹⁸⁶ inž. Stuchetza, župana Himmerja, gradbenega svetnika Tornaga: od jutri dalje odreditev delovne sile za utrjevalna dela. Tvrdka Westen 4000—5000 ljudi, cinkarna 250 oseb.

Obisk stotnika Kühla: Madžari iz ene baterije so pobegnili.¹⁸⁷ — Nadomestilo s Volkssturmom od jutri dalje.

^{183a} Dne 5. 4. 1945 je obveščevalni center Kozjanskega odreda poročal: »3. t. m. je bilo bombardirano Laško. Padlo je 18 bomb. Uničena je pivovarna, most na obeh koncih, oba žel. tira in barake pri mostu. Uničen je 1 vlak, 1 pri njem je mrtev, 3 ranjeni.« (Arhiv IZDG, f. 81/I.)

¹⁸⁴ SS-Standartenführer Alfred Tietz je bil vodja pionirskega oddelka v t. i. operativnem štabu za uničevanje tolp v Ljubljani.

¹⁸⁵ Glej o tem obvestilo v Marburger Zeitung.

¹⁸⁶ Max Adolf Wesien, tovarnar iz Celja, je bil pred vojno vodja nemškega nacističnega vohunškega centra v Celju. Leta 1940 je pobegnil v Avstrijo in se aprila 1941 vrnil v Celje, kjer je nato njegova tovarna izdelovala kovinsko opremo za nemško vojsko. Po vojni je pobegnil v Svico, kjer je umrl. Njegova tovarna je sedanja tovarna EMO v Celju.

¹⁸⁷ To je bilo morda na operativnem območju Tomšičeve brigade. V operativnem dnevniku štaba 18. divizije NOV in POJ je za 5. april podatek, da je na položaje Breznik—Kostrevnica—Zabava ob pol sedmih zjutraj prispela iz Domžal po cesti v smeri Podšentjurja kolona treh avtomobilov s 45 madžarskimi vojaki. Napadel jo je 1. bataljon in po več kot enournem boju ujel 30 vojakov ter zaplenil nekaj lahkega pehotnega orožja in streliva. Imel je pri tem enega mrtvega. (Zbornik dok. NOV, VI/19, dok. 76.)

Obisk komandantov bataljona Hutha in Köppa, Derganza, Lercherja: vpo-klic II. poziva Volkssturma, urjenje protiletalskega topništva, oskrba z opremo itd. — Premestitev gozdne hiše v vojno-izobraževalni tabor Teharje.

Voznja v Laško in Sv. Marjeto.

Poganjal obnovo mostu.

Ob 17. uri bombni napad na most: 2 moška mrtva, 6 ranjenih iz pionir-skega voda Volkssturma.

Položaj: Feldbach, Fehring, Jennersdorf zopet osvojeni. Oberwart iz-gubljen.

6. april 1945

Vodji voznega parka v Trbovljah izročeni 500 l bencina.

Pionirski častnik iz štaba majorja Cariusa, stotnik Krahberger se prijavlja za izdelavo krožne obrambe. Pogovor z njim, županom Himmerjem in grad-benim svetnikom v. Tornagom o zaposlitvi delovne sile, nujnih stopenj itd.

Obisk majorja Passecka iz oborožitvenega poveljstva Gradec¹⁸⁸ o vojno pomembnih transportih Woschnaggovega usnja.

Plašči iz sestreljenega transportnega vlaka (Sv. Marjete) so spravljani.

Vpoklic 2. poziva Volkssturma za več dni v bojnoizobraževalni tabor Teharje.

Položaj: 2. armada se danes umakne na mejne položaje. Klek je ponovno osvojen. Dosegli so mejo do severno od Güssinga. Vdor pri Oberwartu se veča. Boljševiki so baje vdrli do Tullna. Boljševikom je uspelo zgraditi mostišče pri Radencih.

7. april 1945

Telefonski pogovori z oborožitvenim poveljstvom Gradec, inž. Westnom in Fleischmannom o Woschnaggovem usnju — nič jasnega.

Pogovor z generalom iz protiletalske obrambe: zasedba ene baterije z mož-mi iz Volkssturma.

Položaj: mostišča pri Radencih razbita. Ogledniški sunki v moči bataljo-na odbiti.

Pinkafeld padel.

8. april 1945

Zagotovitev obveščevalnih sredstev iz vermanskega transporta Laško.

Kurir v Brežice in Trbovlje.

Gauleiterjev govor po radiu.

Boljševik je prodril v južni del Dunaja.

9. april 1945

Most pri Laškem je od 24. ure ponovno prevozen.

Ukazan odvoz 8 cistern s surovo nafto pri železničarskem svetniku Jer-scheku.

Pogovor s poveljniki bataljonov Huthom, Köppom, Adolfom: urjenje in oprema Volkssturma.

Telefonski pogovor z Obersturmbannführerjem Lü.[kermannom]: orožje, strelivo, tankovske pesti, ročne bombe.

Slovo od podpolkovnika Pallua-Galla — naslednik major Geppert.

¹⁸⁸ T. i. oborožitveno poveljstvo Gradec (Rüstungskommando Graz) je bilo pokrallnsko vodstvo nemške oborožitvene industrije za Štajersko, podrejeno poveljstvu 18. vojnega okrožja v Salzburgu.

Obisk višjega rudarskega direktorja Löfflerja; stotnika Jakobija: dovoz jamskega lesa, vprašanje konj.

Položaj: boljševiki so na Dunaju v južnem in zahodnem delu in na kolodvoru Franca Jožefa, pri splošni bolnišnici.

10. april 1945

Urjenje Volkssturma v obrambi pred tanki in bojevanju od blizu pri Bukovžlaku z goseničarji vlačilci.

Obisk podporočnika Hausbergerja in vodje krajevne skupine Winterja¹⁸⁹ itd.: obrambne zadeve.

Obisk podpolkovnika Langa: poročilo o obrambnem boju na Semmeringu, vzpostava rezervne enote, — zahteva po konjih, orožju, orodju.

Obisk polkovnika Treecka: Sturmführerja Ordelta so sinoči ustrelili v Mariboru.¹⁹⁰ Zračna invazija Anglo-Američanov na otoku KRK.¹⁹¹

Položaj: Gleichenberg, Fehring ponovno izgubljena. Boljševik vdrl v Lafnitztal do St. Johanna.

Telefonski pogovor z Braum.[üllerjem]: Akcija iskanja vagona, ki je na poti z vojaško opremo, orožjem, strelivom, gorivom.

11. april 1945

Poročilo Braumüllerju o akciji iskanja: 2 tovarna vlaka z ovsom in letalskimi deli (določena za Thalerhof) stojita na kolodvoru v Celju in ne moreta odpeljati naprej zaradi pomanjkanja lokomotiv.

12. april 1945

Obisk polkovnika Köppla kot naslednika podpolkovnika Pallua-Galla.

Obisk poveljnikov bataljonov Volkssturma o strogem dodatnem pregledu 2. in 4. poziva.

Obisk višjega rudarskega direktorja Löfflerja, inž. Rindta: ohromitev obratov.¹⁹²

Položaj: Rusi so vdrl v Radgono.¹⁹³ Prodiranje severno od Mure proti zahodu. Boji na Dunaju na donavskem kanalu.

13. april 1945

Obisk mestne vojašnice s polkovnikom Köpplom in z vsemi poveljniki enot v posadki Celje o krožni obrambi.

Obisk polkovnika Kuhhasa o zavarovanju cest proti Dravogradu, izpraznitev Ljubnega, Luč.

Roosevelt je podlegel udarcu možganske kapi.

Okrožni vodji Eberhardt in Swoboda obveščena o konferenci 14. 4. ob 8. uri.

14. april 1945

Obisk Braumüllerja, Lükermanna, okrožnih vodij Swobode in Eberhardta, Flaserja.

¹⁸⁹ Johann Winter je bil župan in vodja krajevne skupine Štajerske domovinske zveze pri Sv. Juriju pri Celju (danes: Sentjur pri Celju).

¹⁹⁰ Emilia Ordelta (glej op. 163) je ustrelil višji častnik nemške vojske v Mariboru zaradi kaljenja nočnega miru. (Ustni vir Frana Baša.)

¹⁹¹ Ta novica ni bila resnična.

¹⁹² Pred umikom je nemška vojska imela nalogo uničiti ali ohromiti vse vojno pomembne in tudi druge industrijske obrate, kar je ponekod tudi storila.

¹⁹³ Glej o tem poročilo v Marburger Zeitung.

Stotnik Kawalek: Organizacija, način dela W.¹⁹⁴ Od stotnika Kawaleka smo dobili na voljo 6.000 ročnih bomb, ki jih lahko odpeljemo iz Lipnice.

Bannführer Wippel, Sturmführer Taufer na poti skozi Celje.

15. april 1945

Nedelja!

Splošna krepitev položaja na štajerski vzhodni fronti.

Führerjev poziv vojakom vzhodne fronte!

Začenja se odločilna bitka na vzhodu!

16. april 1945

Vožnja v Maribor k članu stranke Braumüllerju s polkovnikom dr. Kuhhasom. Pogovor s podpolkovnikom Maiwaldom,¹⁹⁵ stotnikom Fehleisnom. Poslali smo brzojavko gauleiterju o razmerah glede tolpa in prosili za sile za aktivno uničevanje tolpa.¹⁹⁶

Obisk pri Obersturmbannführerju Lükermannu — Obersturmführerju Stadtmannu: razmere glede orožja in streliva, razpust vermanšaft-polka »Unterstermark«.¹⁹⁷

Premestitev KOB¹⁹⁸ na Kamniško cesto 2.

Banditi so zaprli cesto Maribor—Celje pri Prihovi in uničili 5 tovornih avtomobilov.¹⁹⁹

Obisk kozaškega eskadrona v Framu.

17. april 1945

Banditi so likvidirali orožniško postajo Vojnik. 1 mrtev, 13 pogrešanih!²⁰⁰

Višji rudarski direktor Löffler, inž. Kliemstein: zadeva z bencinskimi vozmi je urejena prek Braumüllerja in dr. Waltna.

18. april 1945

Stotnik Krahtberger iz pionirskega štaba majorja Carius se prijavlja za nadaljevanje gradnje notranje obrambne črte v Celju.

Vodja uprave Sochor poroča o težavah pri bataljonu Celje: dodeljeni motorno kolo, petrolej, cigarete. V Trbovlje odposlali 500 kuharskih oprem.

¹⁹⁴ Verjetno začetna črka besede »Wehrwolf«, tj. volkodlak, nacistične organizacije za podtalno delovanje na območjih, ki so jih osvobodile vojske protifašistične koalicije, predvsem pa v zasednem nemškem rajhu.

¹⁹⁵ Policijski podpolkovnik Richard Maiwald je bil v letih 1941—1943 komandant 72. rezervnega policijskega bataljona v Krškem in Celju in nato 6. SS policijskega polka na Madžarskem in v Mariboru.

¹⁹⁶ Po prodoru Rdeče armade na Zgornjo Štajersko in v Prekmurje je nemški okupator premestil večino nemške vojske in vermanšafta na vzhodno fronto. Zato mu je po začetku ofenzivne dejavnosti 4. operativne cone JA primanjkovalo sil.

¹⁹⁷ Vermanšaftski polk »Spodnja Štajerska«, ki mu je po Steindlovu smrti (glej op. 178) poveljeval v Mayerhöferjevem dnevniku mnogokrat omenjeni Lükermann, so nacisti razpustili zaradi nezanesljivosti njegovega (predvsem slovenskega) moštva. Glej o tem podatke v Ferenc: Wehrmannschaft, str. 141—142.

¹⁹⁸ Nepojasnjena kratica. Primerja! s podatkom 20. 2. 1945.

¹⁹⁹ Dne 16. aprila 1945 ob pol osmih zjutraj je zaseda iz 2. bataljona Bračičeve brigade pri cesli pri Prelogah med Slovensko Bistrico in Slovenskimi Konjicami napadla 2 tovorna avtomobila z živino in ju uničila, živino pa zaplenila. Čez ono uro je na istem kraju napadla osebni avtomobil, v katerem se je peljal nemški generalmajor inž. dr. Konrad Heldenreich iz Organizacije Todt, ki te bil lažje ranjen in ujet (pozneje je bil pri poskusu bega usreljen). Glej o tem poročilo Bračičeve brigade 17. 4. 1945 v arhivu IZDG, f. 336/VI; glej tudi Zbornik dok. NOV, VI/19, dok. 135.

²⁰⁰ Orožniško postajo Vojnik je v noči na 17. april 1945 uničila Tomšičeva brigada. Posadka se je po dogovoru vdala brez odpora in se vključila v brigado. Brigada je zaplenila tudi precej orožja in opreme. (Zbornik dok. NOV, VI/19, dok. 135.)

Pri državni policiji: v kazensko taborišče prevzeli 40 kandidatov za koncentracijsko taborišče.²⁰¹ Obravnavanje ubežnikov iz bataljona Volkssturma Celje. —

Dvig 12 mož Volkssturma pri Američanih.

Položaj: utrjen na vsej štajerski vzhodni fronti!

19. april 1945

Telefonski pogovor s Heinzem [Braumüllerjem]: ubežnike iz Volkssturma je treba obsoditi pred izrednimi sodišči.

Zahteve v Maribor.

Obisk inž. Kenopa iz Organizacije Todt iz Brežic.

Tremel: kratek apel ob Führerjevem rojstnem dnevu.

Obisk: SS-Gruppenführer Kammerhofer: obravnava Volksdeutscherjev v Hrvaški — zahteva za orožje — obljuba o dodelitvi težkih strojnic — kolona 89 oseb in 26 vozil Nemcev iz Hrvaške je prispela v Rogaško Slatino. Župan Himmer bo poskrbel za nastanitev in oskrbo.²⁰²

Obisk člana stranke Gillminga:²⁰³ obravnava kolone preseljencev, evakuacija, blago za nacionalnosocialistično dobrodelno organizacijo.

Nagovor dr. Goebbelsa po radiu ob obletnici Führerjevega rojstva.

Položaj: utrjevanje cele fronte v Štajerski.

Telefonski pogovor s Kornbergerjem: prevzame 40 kandidatov za koncentracijsko taborišče. Gestapo poskrbi za transport v Rogaško Slatino.

20. april 1945

Ob 8. uri kratek apel v okrožni hiši ob Führerjevem rojstnem dnevu.

Obisk: nastanitev bojne železničarske enote v Celju.

Obisk Mertznicha: transport orožja iz Zagreba — poskrbljeno za 2 tovorna avtomobila iz Brežic za odvoz kuhinjske opreme od tvrdke Westen, usnje pozneje.

Telefonski pogovor z dr. Waltnom: cisterna z gorivom zahtevana, težko mogoče.

Obisk člana stranke Gillminga: odrediti izskladiščenje živil »W« prek Kalsa.

Obisk Kalsa: zadržati vso konzervno prehrano z utrjevalnih del.

Telefonski pogovor s Heinzem [Braumüllerjem]: izpust Blümleina in dr. Čerina.

Dati predlog za izključitev članov stranke — defetistov.

Novi transporti hrvaških Nemcev.

²⁰¹ Ker koncentracijska taborišča niso mogla več sprejemati jeznikov iz Slovenije oziroma jih ni bilo več mogoče pošiljati vanja, zato so jih nacisti pošiljali v kazensko delovno taborišče v Rogaško Slatino, ki ga je vodil neki Kornberger. Jelniki so delali pri utrjevanju meje — gradnji okopov. Obveščevalni center Kozjanskega odreda je o tem poročal npr. tole: »Dne 24. 2. so odpeljali iz celjskega zapora »Stari plsker« v Rogaško Slatino 200 pritvorjencev, po večini partizane, katere bodo uporabili pri kopanju strelskih jarkov.« (Arhiv IZDG, f. 81/1.)

²⁰² Nemški okupator je že jeseni 1944 začel umikati t. i. Volksdeutscherje, tj. Nemce, ki niso bili iz Nemčije in Avstrije, pred prodoranjem Rdeče armade in Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije oziroma Jugoslovanske armade na sever. Kolone Nemcev so šle prek Slovenije in so tudi pri nas začeli pripravljati umik Nemcev iz Spodnje Štajerske, vendar so jih uspeli umakniti le deloma. Drugi so bili izgnani po vojni.

²⁰³ Franz Gillming je bil vodja urada za socialno skrbstvo (Volkswohlfahrt) v zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze v Mariboru.

21. april 1945

Obisk Obersturmbannführerja Wörndleja s fronte.²⁰⁴

Nastop proti ubežnikom.

Telefonski pogovor s krajevnim vodjem Koltererjem:²⁰⁵ dodeljene bodo puške mod. 88. Pojasnjevanje vprašanja, ali bodo šli hrvaški Nemci prek Laškega—Trbovelj ali Dravograda — še nepojasnjeno.

Ob 15. uri pogovor s poveljniki bataljonov in čet Volkssturma: mobilizacija moških iz mesta Celja za Volkssturm. Sezname čet, orožja, opreme — zaloge orožja in obleke prijaviti do 28. 4.

22. april 1945

Polkovnik Kuhhas: na povelje Obergruppenführerja Rösenerja je sedaj pot za hrvaške Nemce prek Dravograda.

Telefonski pogovor z županom Waldnerjem iz Polzele: prehrana in nastanitev 200 hrvaških Nemcev — kurir v Velenje z enako nalogo.

Telefonski pogovor s Heinzem [Braumüllerjem]: prehrana in nastanitev hrvaških Nemcev od torka v Slovenjem Gradcu.

23. april 1945

Ogled urjenja čete Hitlerjeve mladine v Teharjih, bojno streljanje in boj s tanki od blizu.

Izročitev bojno-izobraževalnega tabora v Teharjih bataljonu bojnih železničarjev.

Zaplemba 2 tovornih avtomobilov s tkaninami za hrvaške enote!

Vzratno sporočilo župana [Aloisa] Wastla — Pristava.

Vzratno sporočilo šolskega svetnika Stiborja iz Leobna.

Telefonski pogovor s Heinzem [Braumüllerjem]: vedenje »četnikov« na območju Laškega nevzdržno.²⁰⁶ Urediti prek polkovnikov Treecka in Kuhhasa.

Župan Andres: pritožba o vedenju četnikov.

Telefonski pogovor z dr. Jentlom iz Gradca:²⁰⁷ blago za Zagreb brezpogojno zapleniti, enako tovarna avtomobila.

Klic iz Brežic: odvoz 6 tovornih avtomobilov, polnih orožja, strelivo bo odpeljano jutri.

Obisk podporočnika Rolanda iz pionirskega bataljona: prevzem tabora Teharje.

Petrička so izropali banditi.

Položaj: Führer je v Berlinu — prevzame poveljstvo!

²⁰⁴ Po prodoru Rdeče armade v Prekmurje so nacisti poslali III. bataljon Celje vermanskega polka »Spodnja Stajerska« na utrjene položaje na desnem bregu Mure (pri Veržejju). O tem, kam so ga premestili pozneje, ko so ga zamenjale enote oboroženih oddelkov SS (Waffen SS), nemške in nato tudi madžarske vojske, nimam podatkov.

²⁰⁵ Karl Kolterer, vodja krajevne skupine Stajerske domovinske zveze Rogatec, utrjeval njih del na pododseku Rogatec in predvideni poveljnik bataljona Nemškega Volkssturma.

²⁰⁶ Glej op. 87. Po sklenjenem sporazumu o sodelovanju je nemški okupator Melaherjeve četnike premestil na območje Laškega. V arhivu sta se ohranila dva dokumenta. Dne 23. aprila 1945 se je neka uradnica z občine Laško pritožila, da jo je v neki vasi legitimiral neki četniški stotnik. Ta je neugodno govoril o nemškem županu in nemški upravi sploh. Isti dan je polkovnik von Treeck odgovoril Mayerhöferju, da ne more kar tako odstraniti četnikov s svojega območja, ker so prišli v Laško po ukazu zveznega vodje Steindla, njihovo prejšnje operacijsko območje je namreč postalo frontno območje. Obljubil pa je, da bodo bolj nadzirali njihovo propagando. (Arhiv IZDG, Landrat Cilli, f. 203.)

²⁰⁷ Dr. Herbert Jentl je bil visok uradnik v uradu državnega namestnika za Stajersko v Gradcu.

24. april 1945

Obisk poročnika Friessa + višjega vladnega sekretarja Hoffmanna: zaplemba vseh odlikovanj in spomenic v Celju — povelje poveljstva XVIII. vojnega okrožja.

Obisk Mertzniha: danes transport z orožjem iz Brežic in Zagreba.

Obisk Sturmscharführerja Sumsa:²⁰⁸ aretacija Hedwig Hykel iz prehrambnega urada B zaradi podpiranja tolpe.²⁰⁹

Višji rudarski direktor Löffler: odhod rudarskega bataljona iz Velenja je možno šele po prihodu neke zavarovalne enote.

Odjava člana stranke Pichlerja in dr. Kleina (utrjevalna dela).

Izključitev inž. Mursa zaradi njegovega zaplenjenega vina, 1400 steklenic za vojsko, 180 steklenic za njegovo uporabo.

Član stranke Schweickhardt izroči danes gospodarski urad inž. Kochu.

Obisk podpolkovnika Janka: zaradi naglih vpoklicev letnika 26. — Odložitev možna le z mojim dovoljenjem.

Pogovor z vodji krajevnih skupin in dr. Heidingerjem: delen neuspeh pri dodatni mobilizaciji — preureditev kartoteke s sodelovanjem bataljona (pooblaščen Jeglitsch).

Položaj: štajerska fronta utrjena. Boji na robu mesta Berlin.

25. april 1945

Truppführer Murschitsch iz Ranftlove čete²¹⁰ poslan s pismom k R. v Kozje.

Višji gozdarski mojster Muck: sporoča odhod v vojsko in odhod gozdarskega mojstra Niejahra iz Mozirja.

Gozdarski mojster Muck se prijavlja nazaj s službenega potovanja v Pliberk na Koroškem.

Paidasch sporoča o nedopustni propagandni dejavnosti bojnih propagandnih enot »Kurt Eggers« s plakatiranjem »Hinje« v Celju.²¹¹ Takojšnja prepoved vsakršne dejavnosti razen za vojaške kroge.

Poziv Heinza [Braumüllerja]: razčistiti zadevo s propagandnimi enotami.

Iz Brežic in Zagreba so prispeli 3 tovorni avtomobili z orožjem.

Zahtevati 12 tovornih vagonov za 26. 4. za Ptuj za prevoz modre galice, vezi, vzvraten prevoz s tovornimi avtomobili: vino, živina, orožje — pri železniškem svetniku Hölzlu.

Položaj: uspešni očiščevalni boji v Lafnitztalu. Boji v Berlinu: vzhodno križišče, Neu-Babelsberg, Pankow, Schlesischer Bahnhof.

26. april 1945

Poslovitev majorja Cariusa — gre v Wolfsberg.

Obisk: podpolkovnik Friedrichsen, stotnik Schröder — vključitev zaradi zaplenjenih avtomobilov iz Zagreba. Izročitev brzozjavke skupine armad E.

Obisk stotnika Jacobija (EV-Süd): poroča o odvozu lesa z 20 vpregami iz Arje vasi in Žalca.

²⁰⁸ Kriminalistični sekretar Franz Sums je bil uradnik gestapa v Brežicah in nato v Celju.

²⁰⁹ Hedvika Heykel je bila Celjanka in je od leta 1941 delala kot uradnica v upravnih službah okrožja Celje.

²¹⁰ Četa iz III. bataljona Celje vermanskega polka »Spodnja Štajerska«, ki jo je vodil Otto Ranftl.

²¹¹ Oboroženi oddelki SS (Waffen SS) so imeli v Berlinu svojo esesovsko propagandno enoto (SS-Sonderstandarte »Kurt Eggers«), ki so ji esesovski in tudi drugi vojni poročevalci iz t. i. propagandnih čet pošiljali propagandno gradivo. Ona je nato to gradivo pošiljala svojim nižjim enotam (v Trstu je bil npr. oddelek »Jadran« — Kommando »Adria«) in te uredništvom časopisov in revij. Pri letakih »Hinje« gre verjetno za propagandno gradivo o partizanskih represalijah (požig hiš) proti privržencem Slovenskega domobranstva.

Obisk vladnega svetnika Reichla in vodje krajeвне skupine Wrentschurja: previdnostni ukrepi proti plinski vojni.

Obisk Sturmführerja Eggerja: obleči IV. poziv v vermanske uniforme — da.

Obisk inž. Westphala: prevzem materiala iz zalog z utrjevalnih del.

Obisk stotnika Spurnyja: pritožba zaradi nefunkcioniranja mestne straže — od naslednjega tedna poostrena služba.

Položaj: državni maršal Göring odstopil zaradi bolezni. Razmere v Berlinu se zaostrujejo.

27. april 1945

Pripeljani 3 tovorni avtomobili orožja in streliva iz Brežic.

Poziv dr. Jentla: na gauleiterjevo povelje takojšnja izročitev 2 tovornih avtomobilov na podlagi vključitve nemškega poslaništva. Tozadevna zahteva je ob 16. uri prispela do moje pisarne.

Obisk pri polkovniku Treecku (okrožni vodja Eberhardt, Häfner, Tremml): pridobivanje prostovoljcev za Treeckovo bojno skupino iz vrst pregledanih za vojsko in Volkssturm.

Zaslišanje člana stranke Wastla glede obtožbe, da ni 13. 4. odpeljal v Hartberg ranjencev.

Po naročilu dr. Jentla poskrbeti za 40 t usnja iz tvrdke Woschnagg za konjsko opremo. Pogajanje z Goschem o izročitvi 3 vagonov iz Štor.

Ob 18. uri obisk vodij krajevnih skupin, poveljnikov bataljonov in čet Volkssturma. Popolna mobilizacija celjskih moških — vsi vodje se morajo 30. 4. javiti pri Jeglitschu.

Oborožitev, obleka za 4. poziv. Pridobivanje prostovoljcev za Treeckovo bojno skupino, mestna stražna služba, kaznovanje.

28. april 1945

Obisk inž. Grafenauerja: priprava in izvedba ohromitve, odvoz pomembnih obratnih naprav.

Obisk vodje krajeвне skupine Wusserja: prevzame osrednjo kartoteko Volkssturma, nadzorstvo, kaznovanje itd.

Obisk župana Himmerja, stotnika Spurnyja, bataljonskih poveljnikov: zavarovanje mesta Celje, okrepitev mestne straže s Volkssturmom, vermani in policijo. Vzpostavitev postojank, zavarovanje pomembnih naprav — od 2. 5.!

Poziv Braumüllerja: obstoječa enota Nemške mladine za uničevanje tankov²¹² ne pride k Treecku!

Pripeljati bencin in nafto iz Maribora. Pripeljati 3 tovrne avtomobile orožja in streliva iz Brežic.

Položaj: boji v notranjosti mesta Berlin.

29. april 1945

Nedelja: deževni dan.

Položaj: Opustitev fronte na Labi za Berlin. Sovjeti mečejo v boj operativne rezerve.²¹³ Moskovski radio sporoča sestavo »avstrijske vlade«: Körner, Renner, Künschek.

²¹² Nacisti so pred koncem vojne organizirali posebne mladinske enote na kolesih in jih oborožili s t. l. tankovskimi pestmi. Krožile naj bi po pokrajini in uničevale sovjetske tanke. O uspehih takšnih enot na Zgornjem Stajerskem so nekajkrat poročali tudi v Marburger Zeitung.

²¹³ To je bila nacistična krlatica, s katero so slepili nemško ljudstvo in nekateri tudi sami sebe.

30. april 1945

Obisk pri polkovniku Kuhhasu, polkovniku Köpplu, podpolkovniku Langu in garnizonskem častniku: o zavarovalnih ukrepih za 1. maj — najvišja alarmna stopnja danes od 16. ure — 2. maja.

Vse tovrstne avtomobile skupaj z vozniki spraviti v vojašnice.

Alarmiranje Volksturma iz Celja. Pripravljenost v uradu deželnega svetnika in v okrožni hiši.

Obisk polkovnika von Kahleja iz 15. kozaškega konjeniškega korpusa zaradi nastanitve na območju Vojnika.²¹⁴

1. maj 1945

Führer je na svojem poveljniškem mestu v državni pisarni v Berlinu padel junaške smrti za rajh!²¹⁵

LE JOURNAL D'UN NAZI FONCTIONNAIRE DE LA STYRIE DES DERNIERS MOIS DE LA GUERRE

Résumé

Dans les archives de l'Institut pour l'histoire du mouvement ouvrier à Ljubljana deux petits cahiers d'un journal personnel du nazi fonctionnaire en Styrie inférieure Heinz Mayerhöfer se sont conservés. C'est aussi le seul journal d'un nazi fonctionnaire des régions slovènes occupées dans nos archives. Le journal de Mayerhöfer date des derniers mois de la seconde guerre mondiale, de temps du premier novembre 1944 jusqu'au premier mai 1945. Il l'écrivait presque chaque jour, avec un crayon et avec des abréviations de ce temps là.

Heinz Mayerhöfer était un officier d'un rang plus haut, colonel (Oberführer) dans les Sturmabteilungen (SA) et après d'être venu en Styrie inférieure il était un fonctionnaire important dans la Wehrmannschaft de Steirischer Heimatbund. On ne sait pas s'il avait écrit le journal déjà avant le premier novembre 1944. Pendant le temps quand il a écrit le journal mentionné, Mayerhöfer était d'abord commandeur du III. section de sécurité (Sicherungsabschnitt) à Brežice, c'est à dire dans le territoire sous la protection de police (Schutzgebiet) de la Styrie inférieure, ainsi que l'était depuis l'été avancé de 1944 l'organisation de police du soi-disant commandement de l'état-major pour la lutte contre les bandes (Führungsstab für Bandenbekämpfung) avec le siège à Ljubljana. C'était pendant ce temps là une fonction importante en ce qui concerne la situation entre la Savinja et la Sava, où a été pour quelque temps un territoire libre des partisans à Kozjansko, qui a menacé les relations importantes du trafic. Quand en décembre 1944 les forces armées des Allemands détruisèrent ce territoire libre des partisans, ils envoyèrent Mayerhöfer au mois de janvier 1945 comme chef de la I. section de sécurité à Ptuj, probablement pour qu'il essayait

²¹⁴ Petnajsti kozaški konjeniški korpus je nemško vrhovno vojaško poveljstvo sestavilo leta 1944 na Hrvaškem, in to iz 1. in 2. kozaške divizije in posebne kozaške brigade. Njegov poveljnik je bil generalmajor Helmuth von Panwitz. Ob koncu vojne je ta korpus držal položaje ob reki Dravi in je imel načrt, da se umakne prek Celja v Avstrijo.

²¹⁵ Tako so novice o Hitlerjevi smrti objavili nemški časniki, tudi Marburger Zeitung 1. 5. 1945. V resnici je Hitler 30. aprila 1945 v bunkerju državne pisarne v Berlinu storil samomor. Ta, poslednji stavek v svojem dnevniku je Mayerhöfer napisal z rdečim svinčnikom. Isti dan ali prve dni maja 1945 je Mayerhöfer napisal letak, ki so ga natisnili v nemščini in slovenščini. V slovenščini se glasi: »Stajerici! V boju proti bolševizmu je v Berlinu 1. Maja 1945 naš Führer Adolf Hitler padel. Za naslednika je imenoval Grossadmirala Dönitz-a. Zvesti njegovi oporoki nadaljujemo brezobzirni boj proti smrtnemu sovražniku na vzhodni fronti in komunistični OF v domovini.

Stajerici! Držite se reda in discipline, ter izvršujte mirno vaše delo kakor dosedaj. Le tako ohranite Vašo lepo domovino pred popolnim uničenjem bolševističnih požigalcev. Le tako greste nasproti srečnejši bodočnosti, le se izogibate uničenju s strani komunistične OF.

Kdor pa daje bolševističnemu smrtnemu sovražniku potuho, razširja neresnične vesti, sabotira ali pa z orožjem podpira komuniste, bo brez milosti usmrčen.

Kot vidimo, tudi iz tega poslednjega letaka, ki ga je napisal Mayerhöfer, vejejo nacistični fanatizem, demagogija in laž ter grožnje. (Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor.)

d'empêcher une plus grande extension du mouvement de libération nationale dans la part de l'est de la Styrie inférieure. Déjà au mois de février, après la mort de Anton Dorfmeister, il fut nommé chef d'arrondissement (Kreisführer) de Steirischer Heimatbund et conceiller du pays (Landrat) pour l'arrondissement Celje. A cette position étaient liés plusieurs d'autres, par exemple le commandement des travaux de fortification, de Volkssturm allemand etc.

Du journal nous apprenons avant tout des actions du nazi fonctionnaire à l'oppression du mouvement de libération nationale, aussi des répressailles cruelles envers les habitants civils, des relations entre les offices nazistes et la police allemande et l'armée en Croatie, de l'organisation, de l'équipement et de l'entraînement du Volkssturm allemand, des travaux de fortification à la frontière Croate auprès de la Sotla, de l'enlèvement du dégât après les bombardements des avions des partisans et des alliés, de la peur de l'invasion de l'armée rouge et de l'armée Yougoslave dans la Styrie etc.

Le journal a été traduit de l'allemand, beaucoup d'abréviations ont été résolues, les fonctions des personnes mentionnées ont été expliquées etc. Quelques événements, seulement mentionnés dans le journal, nous avons interprété plus exactement aussi à l'aide d'autres sources historiques.

OCENE

SPOŠTLJIV ODNOS DO ŽRTEV IN NJIHOVE OPOROKE

Tone Ferenc*

Poslovilna pisma žrtev za svobodo. Tretja razširjena in dopolnjena izdaja Poslovilnih pisem za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski. Založba Obzorja Maribor 1978.

Tri izdaje neke dokumentarne knjige na Slovenskem pomenijo lep uspeh tako za avtorje oziroma urednike kakor tudi za založbe. Knjiga Poslovilna pisma žrtev za svobodo, ki sta jo pripravila Muzej narodne osvoboditve Maribor in Muzej revolucije Celje, založila pa ugledna založba Obzorja Maribor, je takšna tretja uspešna izdaja, ki smo je vsi samo lahko veseli. Tako kot sem v svojih recenzijah prve in druge izdaje, objavljenih v Zgodovinskem časopisu (XXI/1967, str. 312—320 in XXIV/1970, zv. 1-2, str. 135—139), dejal, da pomenita prijetno presenečenje, tako lahko mirno rečem tudi za tretjo izdajo. Pomeni res prijetno presenečenje tako po vsebinski kot oblikovni plati.

Uredniški odbor (Mirko Fajdiga, Cveto Pelko, Lojze Penič, Zdenka Rogl, Stane Terčak in Milan Ževart), ki ga je tokrat zaradi prezgodnje smrti našega dragega tovariša Staneta Terčaka vodil dr. Milan Ževart sam in so ga sestavljali sodelavci obeh muzejev, se ni ustavil pri uspehu prve in druge izdaje. Prizadevno je iskal še neznana poslovilna pisma in jih tudi nekaj našel ter preverjal že znane in iskal nove podatke o talcih in drugem. Uspel je zbrati in objaviti 274 poslovilnih pisem.

Prva izdaja je imela 194 poslovilnih pisem talcev samo iz slovenske Štajerske, druga izdaja jih je imela 265 ali 71 več kot prva, vendar tudi z območja zunaj okupirane slovenske Štajerske. Tretja izdaja jih ima torej 9 več kot druga ali 80 več kot prva. Kolikor poznam literaturo z nekdanjih nemških okupacijskih območij, lahko rečem, da nima nihče tako skrbno zbranih in objavljenih poslovilnih pisem žrtev za svobodo kot jih imata omenjena muzeja, in to ne samo za svoji območji, temveč širše za vso slovensko Štajersko.

Zato pa ob tem zavidljivem uspehu lahko samo obžalujemo, da ni rodila uspeha pobuda obeh muzejev, da bi tudi drugi tovrstni muzeji na svojih območjih sistematično zbrali poslovilna pisma, in da so bila neuspešna njuna prizadevanja, da bi prišlo do celovite zbirke poslovilnih pisem za vse slovensko narodno ozemlje. Mislim, da bi se nekdo vendarle moral vprašati, zakaj nekateri muzeji ne morejo ali morda nočejo opraviti te naloge in zakaj neki posameznik, nekoč uradni zbiralec poslovilnih pisem, lahko drži nekaj izvirnih poslovilnih pisem v svoji zasebni zbirki.

Nenehno vztrajno prizadevanje obeh muzejev, da odkrijeta še nova poslovilna pisma, kaže, da se dobro zavedata velikega pomena, ki ga ima ta vrsta

* Dr. Tone Ferenc, znanstveni svetnik Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana.

virov za zgodovino narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem in torej tudi za vso slovensko narodno zgodovino. Mirno lahko rečem, da poslovilna pisma žrtev za svobodo sodijo med najobjektivnejše vire za tehtna razglabljanja zgodovinarjev, filozofov, sociologov, politologov, psihologov itd. o tem, kaj je slovenski človek mislil in čutil v najtežjih trenutkih svojega in narodovega življenja.

Ko sem pripravljaj recenzijo prve izdaje poslovilnih pisem žrtev za svobodo, sem si vzel toliko časa, da sem z matematično natančnostjo razčlenjeval misel za mislijo v slednjem objavljenem poslovilnem pismu in skušal izbrati tiste misli, ki se pojavljajo v največ pismih. Tukaj jih navajam le nekaj.

Žrtve se v poslednjih trenutkih svojega življenja poslavljajo od domačih — ta misel je skupna skoraj vsem pismom, kar je tudi razumljivo, saj gre vendar za poslednja, poslovilna pisma. Čeprav bi bile same potrebne tolažbe, žrtve prav izrecno tolažijo svojce, celo pozivajo jih, naj ne žalujejo na njimi, nekaj jih pravi, da so celo veseli, ker gredo v smrt, tako pravijo zato, da bi zmanjšali bolečino svojcev. Precej žrtev prosi svojce odpuščanja za vsa morebitna nesoglasja in nesporazume. Prosijo jih tudi, naj jih ohranijo v lepem spominu. Obžalujejo, če bodo morali svojci zaradi njih prenašati okupatorjevo nasilje, vedeli so namreč, da jih bo okupator preganjal že zaradi sorodstvenih zvez samih. Vendar velika večina ne obžaluje dejanj, zaradi katerih jim je okupator namenil smrt. Narobe: zavedajo se, da umirajo za pravično stvar.

Tako npr. Vladimir Satler — njegov pismo je prvo v knjigi — piše svoji materi: »Umr! sem kot mož in to naj Ti bo v ponos,« ter podčrtuje: »Ni mi žal, da umrem.« Skojevske funkcije Dušan Finžgar je napisal: »Kratko je bilo moje življenje, a vendar sem živel pošteno življenje.« Tudi Jože Kerenčič ponosno naroča svoji hčerki: »Bodi mi vredna hčerka!« Ivan Acman se je zavedal, da »je kot zavedni Slovenec branil pravice svojega naroda.« Valentin Golčnik je zapisal: »Za Boga in svoj narod sem živel in umrem.« Frane Križnik piše svoji ženi in hčerkam: »Ne misli, da sem zagrešil kakšen zločin.« Šestdesetletni kmet Anton Teržan je zapisal: »Sram vas radi mene ni treba biti, ker nisem nič sramotnega napravil.« Miroslav Zalezina je zapisal, da umira kot junak. Podobno je Frane Pen, preden mu je giljotina v graški ječi odsekala glavo, zapisal: »Umrjem junaško. (...) Umrjem za pravično stvar. (...) Naša prekrasna Slovenija in naša domovina je vredna te žrtve.« Frane Fele, ki so ga ustrelili pri Zagrebu, je poudarjal: »Nisem zaprt za nobeno sramotno krivico, ampak čisto pravičen. (...) Danes sem obsojen na smrt, to zato, ker sem Slovenec. (...) Nisem obsojen kot razbojnik, temveč kot pravi človek.« Peter Podlessek, ki je kot orožnik sodeloval v narodnoosvobodilnem gibanju, je pred smrtjo zapisal: »Jaz umiram za slovenski narod. (...) Z mojo krvjo bo podpisan akt za rešitev Slovencev.« Ernest Napast je pisal svojcem, da »ni hudo umreti za idejo.« In kaj je bila ta ideja? Lepo jo je povedal v svojem poslovilnem pismu februarja 1942 talec Anton Bostič: »Ni sicer lahko pustiti življenje, ki ga pravzaprav še pričel nisem, toda v nadi, da boste že vi in vsi poznejši rodovi živeli življenje vredno človeka, mi daje pogum, da sem pred smrtjo miren.«

Poslovilna pisma seveda niso bila namenjena izpovedovanju političnega prepričanja njihovih avtorjev, saj so to bile poslednje, intimne besede v slovo svojcem. Vendar so v nekaterih tudi domoljubni in rodoljubni izrazi ter visoke moralne misli, napisane svojcem za tolažbo in bodrilo. Le mimogrede naj povem, da so najmanj štirje talci uporabili tudi Prešernove stihe.

Povedal sem že, da sodim, da so poslovilna pisma žrtev za svobodo med najobjektivnejšimi viri za zgodovino našega osvobodilnega boja. Napisana so sicer v posebnem fizičnem okolju in duševnem razpoloženju, v stiski, ko bi hoteli najdražjim povedati mnogo, zelo mnogo, pa ne morejo in ne smejo. V njih

ljudje ne morejo biti ponarejeni, temveč so pristni, neposredni, pokažejo se takšne, kakršni so v resnici, kajti poslednje misli so pisali takrat, ko se jih je že skoraj dotaknila hladna koščena roka krute in nasilne smrti. Zato so njihove misli o slovenskem narodu, domovini, svobodi, človeka vrednem življenju iskrene ter dragocena oporoka ne samo njihovemu rodu, temveč tudi vsem naslednjim rodovom našega naroda in tudi drugih narodov.

Uredniškemu odboru gre vse priznanje za to, da je poslovilna pisma žrtev za svobodo objavil z vsem dolžnim spoštovanjem do njihovih avtorjev. Objavil jih je namreč neokrnjena, popolnoma drugače kot je to storil nekdo leta 1959, ko je iz njih iztrgal skoraj vse nabožne misli, v nekatera pisma pa je kar vrnil svoje misli. Že v recenziji prve izdaje poslovilnih pisem sem poudaril, da so bili med talci ljudje različnih svetovnih nazorov in da je enkratna in neminljiva zasluga Osvobodilne fronte, da je ustvarila bojno enotnost slovenskega naroda. Še sedaj se sprašujem, čemu so tako grdo ravnali s poslovilnimi pismi žrtev za svobodo.

Tudi tokrat naj poudarim, da je uvodna beseda ravnatelja Muzeja narodne osvoboditve Maribor in priznanega raziskovalca zgodovine narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem profesorja dr. Milana Ževarta več kot samo beseda. V resnici je to zelo tehtna razprava, v kateri nam avtor na 32 straneh na temelju vsega do sedaj znanega gradiva predloči nacistično ubijanje talcev na slovenskem Štajerskem. Opisal je tudi okupatorjevo nasilje nad njihovimi sorodniki. Vse to je opisal z vso znanstveno vestnostjo in natančnostjo. V uvodni besedi je dr. Ževart opozoril tudi na nekatere nove naloge, npr. na preučitev odpora slovenskih fantov v nemški vojski, njihove povezanosti z osvobodilnimi gibanji drugih narodov itd. Prepričan sem, da bodo delavci obeh muzejev na svojem delovnem območju uresničili tudi te naloge.

Ževartova uvodna beseda (str. 5—36) je opremljena z opombo o virih in literaturi (str. 37—38). Največji del knjige razumljivo zavzemajo objavljena poslovilna pisma in podatki uredništva, ki jih spremljajo tudi fotografije piscev poslovilnih pisem, posnetki lepakov s sporočilom o usmrčitvi talcev ter posnetki drugega zanimivega gradiva (str. 39—477). Med objavo pisem so tudi navedene vse skupine talcev iz Štajerske, ne glede na ohranjenost ali objavljena pisma. Da bi približal vsebino knjige tudi inozemskim bralcem, je uredniški odbor uvrstil v knjigo tudi povzetek Ževartove uvodne besede, in to v angleškem, francoskem, nemškem in ruskem jeziku (str. 479—501), ter prevod štirih poslovilnih pisem prav tako v omenjenih jezikih (str. 521—531). Vmes je imensko kazalo talcev (str. 503—520).

Svoje poročilo želim končati z neko mislijo. Kakor ne bi smelo biti Slovenca, ki ne bi znal na pamet vrha Prešernovega Sonetnega venca (»Viharjev jeznih mrzle domačije...«), tako ne bi smelo biti nobenega našega človeka, ki ne bi niti enkrat prebral poslovilnih pisem žrtev za svobodo.

MILICA OSTROVŠKA: KLJUB VSEMU ODPOR

(Založba Obzorja, 1981, str. 1356)

Marjan Žnidarič*

Ni naključje, da se je Milica Ostrovška v jubilejnim letu znašla med dobitniki nagrade vstaje slovenskega naroda. Z drugo, izpopolnjeno izdajo monografije *Kljub vsemu odpor* se je trajno zapisala v zgodovino slovenskega besednega ustvarjanja, obenem pa svojemu mestu Mariboru ponudila dragoceno darilo ob 40-letnici vstaje. Avtorica je v uvodnem posvetilu sicer izrazila željo, da bi njeno »gradivo nekoč uporabil umetnik, ki bi z mojstrsko besedo ustvaril epopejo požrtvovalnosti, trpljenja in junaštva«, vendar se bralcu sama po sebi vsiljuje ugotovitev, da je v svojih željah nekoliko preskromna in da imamo že sedaj opraviti z leposlovnim in znanstvenim delom hkrati, oziroma, da je med obema težko potegniti ločnico.

Pri vrednotenju dela *Kljub vsemu odpor* moramo najprej upoštevati avtoričin namen. Na osnovi pričevanj je hotela ohraniti za bodoče generacije pogumna dejanja komunistov in skojevcev, ki so organizirali odpor v Mariboru, nesebično delovanje vseh tistih, ki se niso ustrašili okupatorjeve moči in niso klonili pred njegovim pritiskom in nasiljem. Prav tako je Ostrovška želela iztrgati pozabi kar največ udeležencev osvobodilnega gibanja v Mariboru in iz Maribora. Na nekoliko samosvoj, a hkrati zelo privlačen in učinkovit način ji je to v veliki meri tudi uspelo.

Ostrovškino delo ni ne kronika, ne roman, niti biografski zapis, pa tudi ne znanstvena monografija, čeprav se med branjem srečujemo z vsemi omenjenimi elementi. Hočem reči, da si je avtorica dovolila toliko ustvarjalne svobode, da delo lahko štejemo med leposlovne stvaritve, da pa je v isti sapi zasledovala tudi dokumentirano historično resnico do tiste mere, ko lahko že govorimo o znanstvenem prijemu. Milica Ostrovška se nam v treh zajetnih knjigah in na 1356 straneh svojega dela *Kljub vsemu odpor* razkriva kot avtorica, s skrbno izbrušenim, prijetno in lahkočno berljivim slogom podajanja snovi in neutrudljiva iskateljica objektivne resnice, ki je lastna zgodovinarjem z izdelanim znanstvenim profilom. Sozvočnost in ravnotežje teh dveh lastnosti pa je vrednota, zaradi katere je avtorica enako priljubljena in brana pri zahtevnem in nekoliko manj zahtevnem bralstvu.

Začetki nastajanja dela *Kljub vsemu odpor* segajo daleč nazaj, v čas takoj po osvoboditvi, ko je Ostrovška kot aktivistka AFŽ in OF začela na podlagi ustnih pričevanj skrbno zapisovati dogajanja v okupiranem Mariboru. Prvi rezultat avtoričinih prizadevanj se je pokazal leta 1958 in 1960, ko je mariborski Večer v več nadaljevanjih objavljal do takrat zbrano gradivo. Objava v

* Magister Marjan Žnidarič, Maribor.

Večeru je vzpodbudila k sodelovanju mnoge preživele udeležence odporniškega gibanja v Mariboru. Delo je postopoma dobivalo obseg in kvaliteto, primerno za knjižno izdajo. Leta 1963 je pri založbi Obzorja izšla prva knjiga, ki je obravnavala obdobje od marca 1941 do septembra 1943, pet let pozneje pa še druga in tretja knjiga, ki sta zajeli čas do srede julija 1944 oziroma do osvoboditve. Poljudni slog pisanja in pomanjkanje ustrezne literature o narodnoosvobodilnem gibanju na mariborskem območju sta bila poglavitna razloga, da je delo v kratkem pošlo in da je avtorica skupaj z založbo začela razmišljati o novi izdaji. Pri tem ji je šlo na roko tudi dejstvo, da je v obdobju med prvo in drugo izdajo že zagledalo luč sveta nekaj tehničnih, čeprav le fragmentarnih znanstvenih prispevkov o narodnoosvobodilnem gibanju v Mariboru in okolici. Poleg tega se je Ostrovska pri dopolnjevanju svojega dela poslužila tudi številnih dokumentov narodnoosvobodilnega gibanja in nacističnega okupatorja, kar ji ob pripravi prve izdaje še ni bilo na voljo. To seveda tudi pomeni, da je prenekatere navedbe in sodbe v drugi izdaji že veliko preciznejša kot v prvi. V drugi izdaji je poleg navedbe virov in literature ter Imenskega kazala še poimenski seznam (najpopolnejši doslej) padlih borcev in aktivistov NOV in žrtev nacističnega nasilja z mariborskega območja.

Zaporedje in nomenklatura poglavij je ostala v drugi izdaji v glavnem enaka, s tem da jih je avtorica na osnovi novih dognanj seveda primerno dopolnila in razširila. Tako obsega sedaj prva knjiga 10, druga 11 in tretja 8 poglavij. Novo pri drugi izdaji je predvsem to, da je Ostrovska upoštevala dejavnost velikega števila Mariborčanov v narodnoosvobodilnem gibanju zunaj Maribora. Gre predvsem za tiste, ki so se pred aretacijami in predvidenimi izgoni takoj po vdoru nacističnega okupatorja umaknili iz Maribora (največ v Ljubljansko pokrajino). Med njimi je bilo največ intelektualcev, srednješolcev in študentov. Večina se jih je na ta ali oni način vključila v osvobodilno gibanje.

Ostrovski je na osnovi pričevanj okoli 800 prič. ob pritegnitvi razpoložljive literature in prenekaterega arhivskega dokumenta ter s privlačnim načinom podajanja uspelo zelo približati vzdušje vojnih let v Mariboru, kakor tudi pretresljive usode posameznikov. Iz dela so lepo razvidne značilnosti in posebnosti štiriletnega ilegalnega delovanja v Mariboru ter izredno težavne razmere, v katerih se je le-to razvijalo. Posledica zelo težavnih in zapletenih razmer so bili tudi hudi vdori okupatorja v odporniško organizacijo. Amplitude vzponov in padcev, tako značilnih za osvobodilno gibanje v Mariboru, so rdeča nit, ki jo je avtorica dokaj uspešno vpletla v celotno delo. Zlasti je pomembno to, da je Ostrovska v Kljub vsemu odpor uspelo prikazati pravo podobo Maribora v letih 1941–1945, podobo, iz katere se jasno zrcali, da v mestu, ki je krvavelo iz nešteti ran, upor ni nikdar ugasnil, da je bil Maribor skoraj ves čas okupacije organizacijsko središče narodnoosvobodilnega gibanja za širše območje.

Kljub temu, da je okupator v Mariboru, kjer je bil sedež njegovega okupacijskega aparata za okupacijsko območje Spodnja Štajerska, od vsega začetka izvajal hudo nasilje nad zavednim slovenskim prebivalstvom, je prav v tem času bilo v Mariboru močno odporniško gibanje, ki je doseglo svoj prvi vrh z ustanovitvijo partizanske enote na Pohorju v drugi polovici julija 1941. To je bilo obdobje, ko je bil Maribor kljub nemškemu zunanemu videzu v resnici eno od močnejših žarišč osvobodilnega gibanja na Slovenskem. V drugi polovici leta 1941 je terenska organizacija v Mariboru doživljala hude udarce, ki so jih povzročali okupatorjevi vdori in izdaje (celo v vrstah okrožnega vodstva!). V tem obdobju je padla večina pomembnih postojank, v okupatorjevih rokah se je znašel skoraj ves vodilni kader. Partijska in OF organizacija sta bili konec leta 1941 skoraj popolnoma razbiti.

Narodnoosvobodilno gibanje v Mariboru si kljub nekaterim manjšim uspehom v letu 1942 ni prav opomoglo vse do jeseni 1943. V tem času so v raznih delih mesta sicer delovale odporiške skupine, ki pa niso bile močnejše povezane. Jeseni 1943 je prišlo do drugega močnega vzpona narodnoosvobodilnega gibanja v Mariboru, ki je trajal do srede julija 1944. Vzpostavljena je bila nova terenška organizacija, ustanovljena sta bila okrožna komiteja KPS in SKOJ ter okrožna odbora OF in SPŽZ. Oživila sta mestni odbor ZSM in mestni odbor OF. Število sodelavcev se je v obnovljeni organizaciji močno povečalo. Po dveh letih je Maribor za nekaj časa ponovno postal središče osvobodilnega gibanja za širše območje.

Sredi julija 1944 je doživelo odporiško gibanje v Mariboru enega najhujših udarcev. V neenakem boju z gestapom je padlo vodstvo okrožnega komiteja KPS. Ponovno so sledile številne izdaje in aretacije, ki so segale v vse dele mesta in tudi v postojanke po uradih, trgovinah in v podjetjih. V okupatorjeve roke je padlo skoraj celotno vodstvo osvobodilnega gibanja, aktivisti so se v mestu le težko obdržali. Člani okrožnega komiteja so padli v času velikih uspehov štajerskih partizanov, v času nastanka večjih osvobojenih ozemelj na slovenskem Štajerskem. Do konsolidacije je prišlo šele konec leta 1944, ko so nastali novi odbori OF na terenu in v podjetjih. Močno se je v tem obdobju aktivirala tudi mladina. Kljub temu, da je okupator v zadnjih mesecih vojne nasilje v Mariboru še stopnjeval, da so bili zapori še vedno polni, da so nacisti do konca mobilizirali v nemško vojsko, pošiljali ljudi na prisilno delo pri kopanju obrambnih jarkov in tik pred koncem vojne spet pomnožili streljanje ter da so mesto prizadeli še številni bombni napadi, se je odpor krepil in širil vse do osvoboditve.

Literarna izpovednost in historična sporočilnost Ostrovskega dela se izraža večplastno. Širino mu daje privlačno in vsakomur razumljivo podajanje, globino in množičnost odporiškega gibanja v najtežjih razmerah ilegale izžareva v tenkočutnem prikazu mozaika usod malih ljudi, ki so ustvarjali zgodovino obdravskega mesta, zgodovinska verodostojnost pa se kaže skozi smiselno in kronološko povezanost dogajanj, podkrepljenih z arhivskimi viri in literaturo. Ob povedanem je treba vseeno zapisati, da Kljub vsemu odpor temelji predvsem na spominskem gradivu, kajti večine zbranih spominskih zapisov sploh ni bilo mogoče konfrontirati z dokumenti. Deloma zato, ker jih ni, deloma pa zato, ker avtorica takih pretenzij niti ni imela. Knjiga zato tudi še ni znanstvena zgodovina okupacije in narodnoosvobodilnega gibanja v Mariboru, vendar bo bogata in neizogibna osnova zgodovinarju, ki se bo lotil znanstvene sinteze narodnoosvobodilnega boja v Mariboru.

Naj končam z mislijo, ki jo je v svoji uvodni besedi k drugi izdaji zapisal dr. Milan Ževart: »Tudi tedaj, ko bo napisano znanstveno delo o okupaciji in narodnoosvobodilnem gibanju v Mariboru, ki ga že pripravlja Muzej narodne osvoboditve Maribor, Kljub vsemu odpor ne bo izgubil svojega pomena. Številnim bo to delo lahko bolj neposredno približalo čas trpljenja in junaštva naših ljudi v okupiranem Mariboru kot sintetična znanstvena zgodovina. Kljub vsemu odpor bo ostal vedno pomembna zakladnica podatkov iz velikega števila spominskih virov«. Pa ne samo to. Ostrovskega delo bo vedno bogata zgodovinska čitanka za mlade, berilo o mestu in ljudeh, ki so bili poteptani v prah in obsojeni na uničenje, pa vendar so med prvimi v takrat zaslužnjeni Evropi prižgali baklo upora.

REVOLUCIONARNA IZROČILA — DOMICILI V SLOVENSKIH OBČINAH

Izdala in založila Skupnost slovenskih občin, 1981, 809 strani.

Miroslava Grašič*

Že leta 1975 je Skupnost slovenskih občin izdala knjigo Prazniki slovenskih občin, v kateri so zbrane in objavljene utemeljitve posameznih občinskih praznikov.

Ob 40-letnici ustanovitve Osvobodilne fronte in vstaje slovenskega naroda je na pobudo Skupnosti slovenskih občin izšlo delo Revolucionarna izročila — Domicili v slovenskih občinah. V tej knjigi so zbrani prispevki o domicilih, ki so jih skupščine slovenskih občin, pa tudi krajevne skupnosti, organizacije združenega dela in družbenopolitične organizacije podelile enotam NOV in PO Slovenije, aktivistom OF nekdanjih okrožij in okrajev, partizanskim ustanovam in dejavnostim, političnim pregnancem, španskim prostovoljcem in prostovoljcem — borcev za severno mejo 1918—1919.

Uredniški odbor, v sestavi Franc Debeljak, dr. Tone Ferenc, dr. Miroslav Stiplovšek in dr. Milan Ževart, je pritegnil k pisanju prispevkov za omenjeni zbornik vrsto piscev (104 individualni avtorji in 10 kolektivnih). Mnogi med njimi so že pisali za Knjižnico NOV in POS ter Knjižnico OF, nekateri pa so se prvič lotili te vrste pisanja. Da bi njihovi prispevki ustrezali enotni vsebinski zasnovi zbornika, je uredniški odbor pripravil v brušuri Domicili v slovenskih občinah (Ljubljana 1976) metodološka in delovna napotila. V tej brošuri so zbrani podatki o dotedaj podeljenih domicilih, podana vsebinska zasnova zbornika in zapisana konkretna navodila za delo.

V letih od 1965 do 1980 je bilo podeljenih 183 enotam, organizacijam, ustanovam in dejavnostim skupno 360 domicilov.

Vsi prispevki v zborniku vsebujejo splošno zgodovinski oris enote, organizacije, ustanove ali dejavnosti, ki je domicil dobila in utemeljitev same podelitve. Z omenjenim delom je hotela Skupnost slovenskih občin poudariti pomen domicilov pri razvijanju in ohranjanju revolucionarnih izročil v slovenskih občinah in povezanost nekdanjih borev in aktivistov z organizacijami združenega dela, z družbenopolitičnimi organizacijami ter prebivalstvom sedanjih občin.

Z novo knjigo smo prvič dobili na enem mestu zbrane kratke zgodovinske orise za večino enot NOV in PO Slovenije in okrožij OF ter nekaterih ustanov in dejavnosti iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda in še drugih, ki so dobili domicile v sedanjih slovenskih občinah. Za nekatera območja, enote in dejavnosti smo tako prvič dobili sicer kratke, strnjene, a verodostojne zgodovinske orise, ki bodo osnova za nadaljnja proučevanja in pisanje obsežnejših monografij.

* Miroslava Grašič, diplomirana zgodovinka, kustodinja v Muzeju narodne osvoboditve Maribor.

V zborniku o domicilih so posebno pomembni tisti prispevki, ki so v zvezi z domicili aktivistom OF. Do sedaj je proučevanje zgodovine narodnoosvobodilnega boja na posameznih območjih Slovenije bilo nekoliko zapostavljeno v primerjavi s proučevanjem enot NOV in PO Slovenije oziroma vojaškim dogajanjem. Ker domicili podeljeni aktivistom OF zajemajo vso Slovenijo, smo s splošnimi orisi narodnoosvobodilnega boja po posameznih območjih in z utemeljitvami domicilov aktivistom OF dobili v tem zborniku pregled narodnoosvobodilnega boja na terenu za vso Slovenijo in deloma tudi za zamejske Slovence. Seveda se v posameznih prispevkih še pojavljajo vrzeli in pomanjkljivosti in to predvsem tam, kjer je proučevanje osvobodilnega gibanja na terenu šele na začetni stopnji. Prispevki v zvezi z domicili aktivistom OF kažejo na raznovrstne oblike sodelovanja Slovencev v narodnoosvobodilnem boju, na množičnost tega boja po posameznih območjih in obdobjih ter žrtve, ki jih je zahteval boj za nacionalno in socialno osvoboditev.

Ob prebiranju zbornika prihajajo do izraza nekatere značilnosti in posebnosti osvobodilnega boja na posameznih območjih Slovenije. Prispevki v njem služijo kot dragocen pripomoček pri pouku narodnoosvobodilnega boja v šolah in še posebej zgodovine NOB v domačem kraju.

Uredniški odbor in drugi soavtorji so prejeli za omenjeno delo nagrado »Vstaje slovenskega naroda«, ki jo podeljuje republiški odbor ZZB NOV Slovenije.

POROČILO

ORIS DEJAVNOSTI MUZEJA REVOLUCIJE
V SLOVENJEM GRADCU

Risto Stojanović*

Muzej ljudske revolucije v Slovenjem Gradcu (sedaj Koroški pokrajinski muzej revolucije) je bil ustanovljen 22. aprila 1951 ob 10. obletnici ustanovitve OF slovenskega naroda. Od takrat pa do leta 1959 se je imenoval Okrajni muzej NOB Slovenj Gradec. V prvem obdobju svojega delovanja je pripravil več razstav, maja 1956 pa je bila odprta stalna razstavna zbirka o NOB, ki je vključila tudi gradivo o delavskem gibanju od leta 1918 do 1941 na Koroškem in mislinjsko-pohorskem območju. Aprila 1959 je bil Muzej NOB preimenovan v Muzej ljudske revolucije Gradec. Ob 10. obletnici delovanja muzeja je bila odprta strokovno preurejena stalna razstava, s katero se je muzej uvrstil med vsebinsko in tehnično zelo dobro urejene tovrstne ustanove pri nas. V naslednjih letih so se zvrstile tudi potujoče razstave, ki so oživilje revolucionarne tradicije NOB. Na pobudo zgodovinske komisije za ohranjanje revolucionarnih tradicij NOB pri občinskem odboru ZZB NOV Slovenj Gradec je bilo pripravljeno nekaj razstavnih zbirk za osnovne šole. S pobratenjem krajev na Koroškem z drugimi kraji v SFRJ se je muzej uveljavil tudi pri krepitvi bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti, skovanega med NOB. Hkrati je potekalo zbiranje gradiva, opravljena je bila topografija spomenikov NOB in delavskega gibanja. Za trideset let ustvarjalnega dela v muzeju ima največ zaslug Bogdan Zolnir, ki je poleg rednega dela tudi objavljial prispevke iz zgodovine NOB in to tudi v samostojnih publikacijah.

V zadnjih letih se je pokazala nujnost razširitve in preureditve dosedanjega muzeja. Prve pobude so se začele uresničevati v začetku leta 1977. S sredstvi Kulturne skupnosti Slovenije so se oktobra 1977 vsa potrebna dela začela, ostala sredstva pa so zagotovile občinske kulturne skupnosti in delovne organizacije koroških občin. Svet Muzeja ljudske revolucije Slovenj Gradec je večkrat obravnaval vprašanje preureditve muzeja ter predlagal, da ustanova s povečanjem razstavnih prostorov in z razširitvijo delovnega območja na ozemlje celotne Koroške dobi status pokrajinskega muzeja. Muzej je bil prenovljen leta 1979. Vsa preureditvena in razširitvena dela je vodil profesor Ferdo Fischer-Mojka.

Hkrati so potekale tudi pravno-formalne priprave za preimenovanje Muzeja ljudske revolucije v Koroški pokrajinski muzej revolucije v Slovenjem Gradcu. Na osnovi odlokov skupščin občin Dravograd, Radlje ob Dravi, Ravne na Koroškem in Slovenj Gradec ter sklepov skupščin kulturnih skupnosti omenjenih občin je bil muzej preimenovan in je z novim letom 1981 začel poslovati

* Magister Risto Stojanović, ravnatelj Koroškega pokrajinskega muzeja revolucije, Slovenj Gradec.

kot samostojna delovna organizacija — Koroški pokrajinski muzej revolucije (do takrat je bil delovna enota Zavoda za kulturo Slovenj Gradec). Dokončno konstituiranje, oziroma vpis v sodni register, pa je bilo opravljeno 10. 7. 1981. Nova razstavna zbirka za obdobje 1917—1945 in prenovljeni muzej sta bila odprta 25. aprila 1981, to je ob 40. obletnici ustanovitve OF slovenskega naroda in 30. obletnici muzejskega delovanja.

V okviru celotne stalne muzejske razstavne zbirke, ki obravnava obdobje 1917—1945, je na razstavnih panojih okrog 1500 raznih fotografij in dokumentov, v vitrinah pa je okrog 500 raznih muzejskih predmetov. To razstavljeno gradivo pa je tematsko razvrščeno zaenkrat v 8 prostorih (razstavne površine brez vitrin je okrog 120 m²), in sicer takole:

1. soba: fotografije narodnih herojev;
2. soba: konec prve svetovne vojne, boji za severno mejo, koroški plebiscit, delavsko gibanje v Mežiški dolini in delovanje KP na tem območju do 6. 1. 1929;
3. soba: Slovenci na Koroškem med obema vojnama, vdor okupatorja in izseljevanje;
4. soba: začetek narodnoosvobodilnega gibanja na Koroškem;
5. soba: višek NOB l. 1943 in 1944 ter nasilje okupatorja;
6. soba: NOB na mislinjsko-pohorskem območju in na območju Kozjaka;
7. soba: zaključni boji maja 1945 na območju Doliča, Dravograda in Poljane pri Prevaljah;
8. soba: partizanska saniteta na Koroškem in mislinjsko-pohorskem območju.

Pri urejanju muzeja so skrbno pomagale delovne organizacije na Koroškem, družbenopolitične organizacije, kulturne skupnosti koroških občin in Kulturna skupnost Slovenije v Ljubljani. Kadar govorimo o prispevkih združenega dela za pomoč pri prenavljanju muzeja in za otvoritev, posebej poudarjamo, da skoraj ni bilo delovne organizacije, ki ne bi finančno ali drugače pomagala.

Delovni načrt Koroškega pokrajinskega muzeja revolucije za leto 1982 zajema v glavnem naslednje naloge:

- postavitev stalne razstavne zbirke o partizanski saniteti na Koroškem in mislinjsko-pohorskem območju (ta naloga je že bila uresničena. Otvoritev je bila 25. 4. 1982);
- postavitev stalne razstavne zbirke o partizanskih tehnikah;
- postavitev stalne razstavne zbirke o kurirskih zvezah;
- postavitev stalne razstavne zbirke o domicilnih enotah in pobratenih mestih koroških občin;
- ureditev gestapovske mučilnice v Dravogradu;
- ureditev Župankove domačije v Radljah ob Dravi;
- še naprej zbirati ustrezno gradivo o zaključnih bojih maja 1945 na Poljani;
- začeti s pripravami za snovanje dokumentacijskega centra o koroškem partizanstvu.

Vse omenjene naloge imajo izjemen pomen za ohranjanje revolucionarnih tradicij na našem območju. Ena izmed najbolj obsežnih nalog muzeja v prihodnjih letih je vsekakor snovanje oziroma ustanavljanje dokumentacijskega centra o koroškem partizanstvu. Namen tega dokumentacijskega centra je zbirati dokumente, dokumentarne fotografije in drugo gradivo oziroma ustrezne

vire o koroškem partizanstvu. Tovrstno gradivo pa je treba odkrivati na terenu, v domačih arhivih in tudi onstran meje. Urediti moramo tudi obstoječe arhivsko gradivo, ki obsega okrog 7000 raznih dokumentov.

Zbrano in urejeno gradivo bo v veliko pomoč pri nadaljnjem raziskovanju NOB na Koroškem.

ALBERT STRUNA

S posebno hvaležnostjo smo se dolžni zgodovinarji spominjati ljudi, ki so, po izobrazbi in službi iz druge stroke, cenili našo vedo, si tudi utrgali čas za raziskovanje preteklosti kakega poglavja svojega področja in podpirali delovanje zgodovinskih ustanov. Tak je bil tudi profesor inženir Albert Struna, strokovnjak za strojništvo, ki je po službovanju na odgovornih mestih v slovenskem gospodarstvu postal končno za stalno univerzitetni učitelj, bil dekan strojniške fakultete in rektor ljubljanske univerze. Umrl je 12. junija 1982.

Praktika, raziskovalca in učitelja strojništva sta pritegovali še dve področji, na katerih se tehnično stika s humanističnim: slovenska tehniška terminologija in zgodovina tehnike na Slovenskem.

Tako se je, za stare Jugoslavije eden pionirjev moderne tehnike pri nas, po osvoboditvi trudil za pravo mero dobrega slovenskega izrazja v stroki, v kateri se je z razvojem, ki je potekal predvsem v tujini, razumljivo prevzemalo v domači jezik mnogo tujk. 1947. je Struna prvič postavil vprašanje na dnevni red v tisku (Vprašanja tehniškega izrazoslovja), kot načelnik istega leta ustanovljene tehniške sekcije terminološke komisije SAZU je s sodelavci sestavil Splošni tehniški slovar (I 1962, II 1964), katero drugo, dopolnjeno izdajo (I 1967, II 1982) je še čakal. Kot zgodovinar tehnike na Slovenskem se je lotil poglavja vodnih strojev, za katere je bil kot inženir vodilen strokovnjak. Zbiral je po objavah raztreseno gradivo, obiskoval muzeje in arhive in iskal sledove vodnih naprav na terenu. Zbrane podatke je izbral v treh objavah (Vodni pogoni na Slovenskem, 1951, Idrijska »Kamšt«, 1956, Staro mlinarstvo, drugod in pri nas, 1971), v katerih so za zgodovinarja koristne tudi razlage principov tehničnih naprav in njihova klasifikacija, kar more dati strokovnjak.

Za dobe stare Avstrije doraščajočl Struna (rojen 1901) je še občutil krični žig manjvrednega naroda, ki da je po pravici pod jerobstvom kulturnejšega tujca, kot tehnik razgledan po industrijsko naprednejšem svetu je znal oceniti zaostanek slovenskih razmer. Zato pa je v zrelih letih zanosno opisoval rojake, ki so se mogli na znanstvenem polju kosati s sinovi razvitih narodov. Predstavil je avstrijskega podjetnika slovenskega rodu Janeza Puha — Johanna Pucha (1963) in bil urednik ter glavni avtor knjige Naši znameniti tehniki (1966).

Slovensko tehniško preteklost je raziskoval kot zavzet sodelavec Tehniškega muzeja Slovenije in njegovega ravnatelja Franja Baša, ki je po Struni: naravno prišel med tehnike »saj je pri vsem delu zadeval na drobce naše tehniške zgodovine, jih zbiral in sestavljal, da bi pokazal poti do spoznanja vseh naših večjih in največjih tehniških spomenikov«. V Baševem zborniku naše revije je Struna objavil govor, ki ga je imel v imenu Tehniškega muzeja na komemoraciji v Bistri (1967) in še prispevek Za zgodovino naših žičnic. V slednjem je sam ocenil pomen svojega tehniškozgodovinskega dela, namreč, da naj bo pobuda za podrobnejšo zgodovinsko raziskavo.

Znamenitega slovenskega tehnika, zaslužnega profesorja ljubljanske univerze pa se moramo hvaležno spominjati tudi kot zagovornika ustanovitve

drugega slovenskega visokošolskega centra. Nekdaj vodilni delavec v industriji, ki je s posluhom za njene potrebe dosegel uvedbo izrednega študija na ljubljanski fakulteti za strojništvo, je uvidel, da je treba dati podobne možnosti za nadaljnje izobraževanje tudi zaposlenim v industriji severovzhodne Slovenije. Pomagal je nato pri razvoju mariborskih visokih šol, naša univerza ga je zato na predlog Visoke tehniške šole 1979. proglasila za svojega častnega doktorja.

Antoša Leskovec*

* Antoša Leskovec, dipl. filozof, arhivski svetovalec, Pokrajinski arhiv Maribor.

JOŽE ŠORN

(3. 3. 1921 — 11. 7. 1982)

18. in 19. stoletje je v zgodovini gospodarstva na Slovenskem prelomna doba, ko se razvija kapitalizem že tudi zunaj tradicionalnih panog njegovega zgodnjega udejstvovanja. Zgodovinarji morajo na vseh področjih ugotoviti začetke in potek tega procesa. Obilica virov v domačih in tujih ustanovah čaka na raziskovalca, vendar se je, ker so arhivalije neenakomerno ohranjene — zlasti one posameznih podjetij so skoraj vse izginile — le z veliko dela mogoče dokopati do zaokrožene slike v malem in velikem. Tudi je tu pred raziskovalcem v primeri s prejšnjimi proizvodnimi načini in gospodarskimi sistemi mnogo bolj sestavljen pojav, ki zahteva temeljito poznavanje novih gospodarskih oblik in načinov poslovanja. Med malim številom delavcev na tem področju našega zgodovinopisja smo imeli Jožeta Šorna, ki se je ves zapisal raziskovanju te dobe v vsem slovenskem prostoru in je ogromno naredil; pričakovati je bilo, da bo prav on mogel nadaljevati veliko serijo gospodarske in družbene zgodovine Slovencev, ki jo je začela izdajati naša akademija znanosti in umetnosti, na področje neagrarnih panog.

Svojo službeno pot je Šorn začel 1948 kot arhivar v Mestnem arhivu ljubljanskem, uveljavljeni raziskovalec je 1964 od tam prešel v Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, v svojo drugo in zadnjo službo. Ustanova, v katero je prišel kot arhivar, je po svojem programu razvijala zgodovinsko raziskovalno delo, v njej je bil od ustanovitve sedež Kronike. Šorn se je zavedal, da mora biti tudi v tako usmerjenem arhivu strokovno delo prvo, v njegovi bibliografiji najdemo dve arhivistični objavi: prvenca O grbih (Pionir, 1948) in sestavek Škartiranje privrednih arhiva (prevedel in priredil Fr. Škerl) (Arhivist, 1957). V tej objavi je posredoval lastne izkušnje ob urejanju arhiva vevške papirnice, monografija Papirnica Vevče (1956) je najobsežnejša v njegovi prvi seriji objav o zgodovini industrije pri nas, ki jo sestavljajo prispevki o papirniški stroki. Usmeril se je Šorn namreč že kmalu v gospodarsko zgodovino, ki je imela takrat močno oporišče prav v ljubljanskem mestnem arhivu (Ivan Slokar, Vlado Valenčič). Arhivarja, ki je bil na svojem prvem službenem mestu v stalnem stiku z arhivskimi fondi, je vedno odlikovala uporaba mnovega arhivskega gradiva pri zgodovinskem delu. V ospredju Šornovega zanimanja kot gospodarskega zgodovinarja je bila pač prva doba naše industrializacije v raznih strokah, poleg papirništva v tekstilstvu in zlasti v železarstvu, kjer je najti monografije o posameznih starih obratih (Železarna na Dvoru pri Žužemberku, 1980), pokrajinske preglede (Vzpon in zaton spodnještajerskega fužinarstva, 1962) in obravnavo v slovenskem okviru z dragocenim uvodom o stari tehnologiji (Pregled našega železarstva za obdobje od okoli 1760 do okoli 1860, 1978). Že zgodaj je objavil pregled razvoja industrije v Sloveniji med obema vojnama (1959), napisal pa nam je tudi že obsežno zgodovino industrializacije v

slovenskem prostoru za obdobje, s katerim se je najbolj bavil — 1720 do 1870 —, ki pa še čaka objave. Z delom o premogovništvu na Slovenskem je Šorn 1962 pridobil naziv doktorja zgodovinskih ved, raziskoval pa je tudi zgodovino kopanja svinca (Produkcija svinca v osrednji Sloveniji med leti 1848 in 1918, 1972) in drugih rud. Staro statistično gradivo, ki ga je našel na Dunaju, mu je dalo snov za pregledni študiji o obrti na Slovenskem v drugi polovici 18. stoletja, eno od teh je objavil v našem Časopisu (1979). Pisal je o trgovini v času zgodnjega kapitalizma (Obdobje grosističnih tvrdk, 1964). V prometu je raziskoval skrb za izboljšanje kopnih in vodnih poti, značilno za dobo zgodnjega kapitalizma. Preglede gospodarstva v celoti je podal za novejšo dobo: za zgodovino Slovencev Cankarjeve založbe je napisal poglavje Slovensko gospodarstvo med dvema vojnama (1979), učinke vojnega gospodarstva pri nas je opisal v razpravi Slovenci in gospodarski položaj v prvi svetovni vojni (1981), lepo je podal Karakteristike gospodarskega razvoja Prekmurja med leti 1918 do 1941 (1981). Za Slovenski biografski leksikon je prispeval življenjepis gospodarstvenikov, ki jih v ugledni publikaciji tudi ne sme manjkati.

Kot član uredništva Kronike je po dolžnosti in iz nuje moral prispevati k važni rubriki poročil in ocen in je postal kmalu nepogrešljiv v tej vrsti naše publicistike, zlasti kar zadeva domačo in tujo gospodarsko-zgodovinsko literaturo, njegove tovrstne prispevke je poleg v Kroniki najti v Zgodovinskem časopisu in v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja, pa tudi v našem Časopisu. Kot kronist je spremljal društveno življenje, sodeloval je v rubrikah osebnih vesti.

Zahtevno delo v uredništvih zgodovinskih revij je opravljal ves čas, tudi na odgovornih mestih urednika. V uredništvu Kronike je bil od 1952, dokler je še bil v Mestnem arhivu, je bil reviji več let glavni urednik, po prihodu v Inštitut je bil takoj vzet v uredništvo Prispevkov in je v njem dolgo opravljal dolžnosti tehničnega in glavnega urednika, od 1966 je bil član uredništva Zgodovinskega časopisa in bil od 1969—1972 tehnični urednik naše osrednje zgodovinske revije. Od 1972 je bil član redakcije jugoslovanskega časopisa za gospodarsko zgodovino *Acta Historica Oeconomica Jugoslaviae*.

V Zgodovinskem društvu za Slovenijo je Šorn že zgodaj, 1952, prevzel za prva leta vodstvo sekcije za lokalno zgodovino, ki je predvsem skrbela za izdajanje Kronike. Odbornik društva je bil neprekinjeno od 1960. Ko je bila 1975 na njegov predlog ustanovljena društvena sekcija za gospodarsko zgodovino, je postal njen predsednik in se je trudil organizirati sistematično delo v tej pomembni panogi zgodovinopisja.

Ker ima gospodarska zgodovina, zlasti novejša doba in neagrarnih panog, čedalje uglednejše mesto v programih vseh vrst znanstvenih zborov, je Šorn z veliko predanostjo prevzemal mnoge obveznosti, ki so klicale slovenske zgodovinarje na take nastope doma in v tujini. Tako je 1977, 1978 in 1979 referiral tudi na prireditvah mednarodnega kulturnozgodovinskega simpozija Modinci, ki jih organiziramo Mariborčani in je o teh znanstvenih srečanjih poročal v Zgodovinskem časopisu.

Zadnjič je bil pri nas na posvetovanju o vlogi taborskega gibanja v slovenski zgodovini ob 110-letnici kapelskega tabora v Radencih oktobra 1980, gotovo je hotel javnost dostojno obvestiti o njem, a mu bolezen ni več dala in nato mu ni bilo več mogoče ustreči našim prošnjam za sodelovanje. Takrat v Radencih je vpraševal, ali imamo v mariborskem arhivu kaj gradiva o bakreni fužini Sternbergerjev v Zgornji Bistrici, ker mora napisati prispevek za slovenjebistriški zbornik. Kdo drug kot Jože Šorn naj bi septembra 1981 na simpoziju o Pohorju predaval o starejši pohorski industriji. Ta dela na našem

koncu so ga z drugimi in tistimi, ki jih je snoval iz lastnega navdiha, čakala zadnji leti. Zvedeli smo za njegovo bolezen in razumeli, da ta delavni in vestni mož ne more več tako zanesljivo izpolnjevati danih obljub, kot smo bili od njega vajeni. Potem smo žalostni vedeli, da nam ne bo mogel nič več napisati in povedati.

Antoša Leskovec*

* Antoša Leskovec, dipl. filozof, arhivski svetovalec, Pokrajinski arhiv Maribor.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

N O V A V R S T A

18. (LIII.) LETNIK 1982

1982

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

IZDAJA
UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR
UREJA S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA JOŽE KOROPEC

	Stran
Fajdiga Mirko: POHORSKA ČETA 1943 IN NJENA DEJAVNOST	15
The Pohorje-Company in 1943 and Its Activity	
Ferenc Tone: DNEVNIK NACISTIČNEGA FUNKCIONARJA NA ŠTAJERSKEM IZ POSLEDNJIH MESECEV VOJNE	43
Diary of the Nazi Functionary in Styria from the Last Months of the War	
Ferenc Tone: SPOŠTLJIV ODNOS DO ŽRTEV IN NJIHOVE OPOROKE . . .	98
Respectful Reference to the Victims and Their Last Will	
Grašič Miroslava: REVOLUCIONARNA IZROČILA — DOMICILI V SLOVEN- SKIH OBČINAH	104
Revolucionarna izročila — domicili v slovenskih občinah (Revolutionary De- liveries — Domiciles in Slovene Communities)	
Klanjšček Zdravko: VLOGA NARODNOOSVOBODILNIH ENOT V SOVRAŽNI- KOVEM ZALEDJU JUGOSLOVANSKO-NEMŠKE FRONTE V SKLEPNIH OPERACIJAH ZA OSVOBODITEV 1945	25
The Role of the Units of the National Liberation War in the Enemy's Hinter- land of the Yugoslav-German Front during the Concluding Operations for the Liberation in 1945	
Kos Stanislav: BIBLIOGRAFSKO KAZALO ČZN 1965—1979 1/1	113
Leskovec Antoša: ALBERT STRUNA	109
Albert Struna	
Leskovec Antoša: JOŽE ŠORN	111
Jože Šorn	
Stojanović Risto: ORIS DEJAVNOSTI MUZEJA REVOLUCIJE V SLOVENJEM GRADCU	106
Description of the Activity of the Museum of the Revolution at Slovenj Gradec	
Šnuderl Makso: ŠTAJERSKI BEGUNCİ V LJUBLJANI — ENA OD 18 SKUPIN VRHOVNEGA PLENUMA OD 1941 DO 1943	35
The Styrian Fugitives at Ljubljana — One of the 18 Groups of the Supreme Plenum of the Front of Liberation from 1941 to 1943	
Žnidarič Marjan: Milica Ostrovska: KLJUB VSEMU ODPOR	101
Milica Ostrovska: Kljub vsemu odpor (In Spite of All Resistance)	
Žnidarič Marjan: UVEDBA NEMŠKE CIVILNE UPRAVE V MARIBORU L. 1941 . . .	1
Introduction of the German Civil Administration in Maribor in the Year 1941	

Uredniški odbor

dr. Vladimir Bračič
Jože Curk
Franc Filipič
dr. Bruno Hartman
dr. Jože Koropec, urednik
Tone Petek
dr. Vanek Šiftar
dr. Mavricij Zgonik
dr. Milan Zevart

Izdajateljski svet

dr. Vladimir Bračič, predsednik
Jože Curk
dr. Bruno Hartman
dr. Jože Koropec
Franc Marič
Gorazd Mazej
Ludvik Olas
dr. Mirko Pak
Ivan Rihtarič
Maks Souc
Breda Varl
Herman Vogel
dr. Sergej Vrišer
dr. Mavricij Zgonik
Danica Zevart
dr. Milan Zevart
mag. Marjan Znidarič

CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE NOVA VRSTA

18. (LIII.) LETNIK 1982, ZVEZEK 2

Uredila a sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koropec in Milan Zevart — Izdala Univerza v Mariboru v sodelovanju z Zgodovinskim društvom Maribor — Založila Založba Obzorja Maribor — Za založbo Drago Simončič — Natisnilo 1983 ČGP Večer v Mariboru

R dp

ČZN

1982

39

119830071,2

C08155 ■